

ਸੇਖਰਗੀਤ

ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ

ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

©

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

SHEIKH FARID : JIWANI TE RACHNA (*Punjabi*)

by

TARAN SINGH & BALBIR KAUR

ISBN 81-7380-049-9

1994

ਕਾਪੀਆਂ : 1100

ਮੁੱਲ : 30-00

"All rights, including those of translation, reproduction, annotation
etc , are reserved by the Punjabi University, Patiala."

ਸਰਦਾਰ ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਐਲ-ਐਲ. ਐਮ., ਰਜਿਸਟ੍ਰਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ
ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈ/ਸ. ਯੈਸਮੈਨ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਛਪੀ।

ਤਤਕਰਾ

1. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ
2. ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ : ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ
3. ਫਰੀਦ-ਬਾਣੀ (ਟੀਕੇ ਸਹਿਤ)

1	+4
6	
26	

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤਾਬਾਂ:

- ① ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ (ਪੰਜ ਪੜ੍ਹਿਆ. ਛਿੱਤਰੀ.) ਜੀਅਤ - 3024
ਪੰਨੇ - 216

ਨਿਯਮ ਦਾ ਧਰਮ - ਪਰਬੰਧਿਤ ਬਿਓਲ - ਪਟਿਆਲਾ.

- ② ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵ.
ਪੰਨੇ:- ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਨ, ਤੀਜੀ ਪੰਥੀ-ਪੰਨੇ- 845.

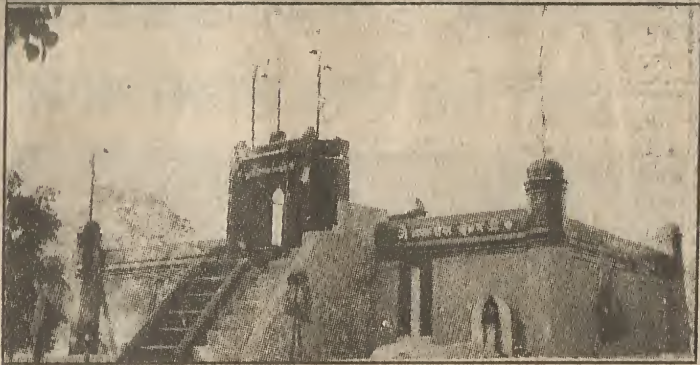
- ③ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪੱਛੇ ਕਾਠ ਅਤੇ ਭੋਲੀਏ - (ਉਪਰੋਕਤ) ਪੰਨੇ - 856.

- ④ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਬੁਝ ਕੇ ਤਪ ਕਰਨਾ - (ਉਪਰੋਕਤ) ਪੰਨੇ - 860

- ⑤ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ - ਜਿ. ਕੁੰਵਰ ਜੀ - ਰਜਿਸਟਰ ਡਾਇਰੀ.

ਅੱਜ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼

ਕਦੇ ਵਿਛੜੇ ਮਿਲਦੇ ਸੀ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ

ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਮੇਲੇ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਲਾ ਹਿੰਦ-ਪਾਕਿ ਸਰਹੱਦ ਉਪਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੀਰ ਦੀ ਸਮਾਧ ਉਪਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਦੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਰਹੱਦ ਉਪਰ ਲੱਗੀ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਅਤੇ ਹਿੰਦ-ਪਾਕਿ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਪੱਟੀ ਦੇ ਐਨ ਉਪਰ ਸਥਿਤ 12 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜਵਾਨ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਉਪਰ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਰਹੱਦ ਉਪਰ ਬੀ. ਐਸ. ਐਫ. ਦੀਆਂ ਭਾਰੀ ਉਲਝਣਾਂ ਕਾਰਨ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਇਸ ਮਜ਼ਾਰ ਉਪਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਨ 'ਤੇ ਨੱਚਣ ਦਾ ਦਿਸ਼ਾ ਹਰ ਸਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮੇਲੇ ਉਪਰ ਹਿੰਦ-ਪਾਕ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਵਿਛੜੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਜੋ ਵੀਜ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਮੇਲੇ ਉਪਰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਗਲੇ ਲੱਗ ਕੇ ਵਿਲਕਦੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ 100 ਮੀਟਰ ਦੇ ਫਾਸਲੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਿਲਣ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਤਰਲੇ-ਮਿਨਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ-ਬ੍ਰਹਮ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ 12ਵੇਂ ਜਾਨਸ਼ੀਲ

ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾ ਸ਼ੇਖ ਤਾਜ਼ੁਦੀਨ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ 11ਵੇਂ ਜਾਨਸ਼ੀਲ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬਰਹਮ, ਜਿਹੜੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਕ-ਪਟਨ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋਲੋਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਸੱਕਰ ਗੰਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਲਿਆ ਕੇ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਾਲ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੀ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਇ ਹਨ। ਕੋਈ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਇਹ ਬਾਣੀ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਇਥੇ ਸਥਾਨਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ 10 ਮੈਂਬਰੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ 7 ਸਿਵਲ ਤੇ 3 ਬੀ. ਐਸ. ਐਫ. ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਹਨ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਮਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਕਾਫੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਮੇਲਾ ਹਰ ਸਾਉਣ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਵੀਰਵਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ 15 ਅਗਸਤ (31 ਸਾਉਣ) ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਰ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ (ਖੇਮਕਰਨ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਗੇ। ਕਬੱਡੀ ਦਾ ਮੈਚ ਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਵੀ ਹੋਣਗੀਆਂ।

-ਮਜ਼ਾਰ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀ ਗੁਰੂਆਂ, ਭੱਟਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ, ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਗੋਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਸੰਤ ਕਬੀਰ ਤੇ ਰਵੀਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਰੌਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੇ ਸੂਫੀਮਤ ਦੀ ਰਹੱਸਮਈ ਧੁਨੀ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸੰਮਿਲਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਸ਼ੰਕਰਗੰਜ ਅਤੇ ਫ਼ਕੀਰ ਭੀਖਣ ਆਦਿ ਦੇ ਬਚਨ ਵੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਸ੍ਰੀ ਸੈਣ, ਭਗਤ ਪੀਪਾ, ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਸੂਰਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੋ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ—ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ—ਵਿਚ ਹੋਏ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸਾਂਭੇ ਗਏ ਹਨ। ਜੇ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਦ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਵੱਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਲੋਹਾਰੀਪਾ, ਚਰਪਟ ਆਦਿ ਦੇ ਬਚਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਵੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਈਸਰ, ਗੋਰਖ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ਚਰਪਟ, ਭਰਥਰੀ, ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ ਦੇ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਘੱਖਿਆ-ਪੁਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਜੋ ਰੂਪ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਚਿੱਤਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਰੂਹੀਆਂ, ਆਸ਼ਿਆਂ, ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਆਸ਼ਾਵਾਂ, ਅੰਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ, ਗਿਆਨਮਈ ਮਿਠਾਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ, ਸਮਰੱਥ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਸੁਘੜ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸੁਘੜ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਮਾਨਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਪਰ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵੀ ਹੈ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ ਆਸਤਕਤਾ, ਧਰਮ, ਰਹੱਸਵਾਦ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ,

ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ, ਜੀਣ-ਬੀਣ ਦਾ ਉਮਾਹ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਆਦਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਆਦਿ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਤੱਤ ਸਾਖਿਆਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਰੀਦ, ਜੈਦੇਵ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ ਸਭ ਆਸਤਕ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗੰਮ, ਅਗੋਚਰ, ਅਲਖ ਅਪਾਰ, ਨਿਰੰਜਨ, ਅਕਾਲ, ਹਾਜ਼ਰ-ਹਜ਼ੂਰ, ਜਾਹਰਾ-ਜਹੂਰ, ਅਭਿਨਾਸ਼ੀ, ਸਰਵ-ਵਿਆਪੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਦਾ, ਗੋਬਿੰਦ, ਬੀਠਲ, ਰਾਮ ਆਦਿ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 'ਰਤੇ ਇਸ਼ਕ ਖੁਦਾਇ' ਵਿਚ ਮਸਤ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੇ 'ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ਤੂੰ ਬਖਸੰਦਗੀ' ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ 'ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੇ ਖੈਰ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ' ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਘਾੜਿਆ ਹੈ :

ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕੂੰਜੜੀਆ
ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ। ੧। ਰਹਾਉ।
ਜੇ ਜਾਣਾ ਮਰਿ ਜਾਈਐ ਘੁਮ ਨਾ ਆਈਐ।
ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆ ਲਗਿ ਨ ਆਪੁ ਵਢਾਈਐ। ੨।
ਬਲੀਐ ਸਚੁ ਧਰਮੁ ਝੂਠੁ ਨਾ ਬੋਲੀਐ।
ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਸੈ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ। ੩। ੨੧।

(ਆਸਾ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਪਦੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਸਤਕਤਾ ਨੂੰ 'ਪਰਮਾਦਿ ਪੁਰਖ ਮਨੋਪਿਮੰ ਸਤਿ' ਆਦਿ ਭਾਵ ਰਤੇ, 'ਕਹਿਕੇ' ਕੇਵਲ 'ਰਾਮ ਨਾਮ ਮਨੋਰਮ' ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੀਠਲ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਇਹ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਕਿ :

ਕਉਣੁ ਕਹੈ ਕਿਣਿ ਬੂਝੀਐ ਰਮਣੀਆ ਆਕੁਲੁ ਰੀ ਬਾਈ। ੧।
ਰਹਾਉ।

ਜਿਉ ਆਕਾਸੈ ਪੰਖੀਆਲੋ ਖੋਜੁ ਨਿਰਖਿਓ ਨਾ ਜਾਈ।
ਜਿਉ ਜਲ ਮਾਝੈ ਮਾਛਲੋ ਮਾਰਗੁ ਪੇਖਣੋ ਨਾ ਜਾਈ। ੨।
ਜਿਉ ਆਕਾਸੈ ਘੜੁਅਲੋ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਭਰਿਆ।
ਨਾਮੇ ਚੇ ਸੁਆਮੀ ਬੀਠਲੋ ਜਿਨਿ ਤੀਨੈ ਜਰਿਆ। ੩। ੨।

(ਗਜਰੀ, ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਆਪਣੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਰਾਮਜਲ, ਰਾਮ-ਉਦਕਿ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਅਬ ਮੋਹਿ ਜਲਤ ਰਾਮਜਲ ਪਾਇਆ।
ਰਾਮ ਉਦਕਿ ਤਨੁ ਜਲਤ ਬੁਝਾਇਆ। ੧। ਰਹਾਉ।
ਮਨੁ ਮਾਰਣ ਕਾਰਣਿ ਬਨ ਜਾਈਐ।
ਸੋ ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਭਗਵੰਤ ਨ ਪਾਈਐ। ੧। ੧।

(ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਆਸਤਕਤਾ ਦੇ ਕਦੀ ਪੱਖ ਹਨ। ਆਸਤਕਤਾ 'ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ' ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਣ ਮਾਨਵੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨ ਹੈ; ਆਸਤਕਤਾ 'ਪਰਮਾਦਿ ਪੁਰਖ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ। ਆਸਤਕਤਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੁਦਾ, ਅੱਲਾ, ਆਦਿਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ। ਆਸਤਕਤਾ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਤੱਤ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ "ਕੇਵਲ ਰਾਮਨਾਮ ਮਨੋਰਮ" ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨੂਰੀ-ਭਾਗ ਨਾਰੀ-ਭਾਗ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਸਹਜ-ਅਨੰਦ ਦੇ ਅਗੰਮੀ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੱਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਕਿਰਤ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਨਿਰਲੇਪ, ਨਿਰਦੋਖ, ਸਮਦਰਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕਿੱਥੋਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਾਖੀ ਦੁਆਰਾ ਅੰਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਅਚਰਜ ਏਕੁ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਪੰਡੀਆ ਅਬ ਕਿਛੁ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ।

ਸੁਰਿ ਨਰ ਗਣ ਗੰਧੂਬ ਜਿਨਿ ਮੋਹੈ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਮੋਖੁਲੀ ਲਾਈ। ੧।

ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਅਨਹਦ ਕਿੰਗੁਰੀ ਬਾਜੈ।

ਜਾ ਕੀ ਦਿਸਟਿ ਨਾਦ ਲਿਵ ਲਾਗੈ। ੧। ਰਹਾਉ।

ਭਾਨੀ ਗਗਨੁ ਸਿੰਘਿਆ ਅਰ ਚੁੰਛਿਆ ਕਨਕ ਕਲਸ ਇਕੁ ਪਾਇਆ।

ਤਿਸੁ ਮਹਿ ਧਾਰ ਚੁਐ ਅਤਿ ਨਿਰਮਲ ਰਸ ਮਹਿ ਰਸਨ ਚੁਆਇਆ। ੨।

ਏਕੁ ਜੁ ਬਾਤ ਅਨੂਪ ਬਨੀ ਹੈ ਪਵਨ ਪਿਆਲਾ ਸਾਜਿਆ।

ਤੀਨਿ ਭਵਨ ਮਹਿ ਏਕੋ ਜੋਗੀ ਕਹਹੁ ਕਵਨੁ ਹੈ ਰਾਜਾ। ੩।

ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਪੁਰਖੋਤਮ ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ।

ਅਉਰ ਦੁਨੀ ਸਭ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨੀ ਮਨੁ ਰਾਮ ਰਸਾਇਨ ਮਾਤਾ। ੪। ੩।

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਮੋਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਂਦੇ-ਜੀ ਪੰਜਾਂ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ) ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਲਵੇ, 'ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ' ਕਹਿ ਸਕੇ, 'ਅਬ ਤਉ ਜਾਇ ਚਢੇ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਮਿਲੇ ਹੈ ਸਾਰੰਗਪਾਨੀ' ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ 'ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ' ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਸਕੇ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਤੱਤ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵਨ-ਸੁਪਨਾ ਸਾਰਥਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਗਤ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹਨ। ਕਿਰਤ ਦੁਆਰਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਨਾਮਦੇਵ-ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸੰਬਾਦ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਨਾਮਾ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿਆ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨੁ ਮੀਤ ।
 ਕਾਹੇ ਛੀਪਹੁ ਛਾਇਲੈ ਰਾਮ ਨ ਲਾਵਹੁ ਚੀਤੁ । ੨੧੨ ।
 ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨਾ ਮੁਖ ਤੇ ਰਾਮੁ ਸੰਮਾਲਿ ।
 ਹਾਥ ਪਾਉ ਕਰਿ ਕਾਮੁ ਸਭੁ ਚੀਤੁ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਲਿ । ੨੧੩ ।

(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ, ਧੰਨਾ ਆਦਿ ਸਭ ਕਿਰਤੀ ਕਾਮੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਕਰਮ ਸਿੱਧਾਂਤ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਹੈ। ਧਰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਆਂ ਕਰਮ-ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜੀਣ-ਬੀਣ ਦਾ ਉਮਾਹ-ਚਾਅ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਚੌਥਾ ਤੱਤ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਇਕ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੋ ਉਸ ਦੇ ਜੀਣ-ਬੀਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ :

ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨਾ ਦੇਹਿ ।
 ਜੇ ਤੂ ਏਵੈ ਰਖਸੀ ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਹਿ ।। ੪੧ ।

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਨੇ ਬੇਗਮਪੁਰੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਲਪੀ ਹੈ :

ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ ।
 ਦੁਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ ।
 ਨਾ ਤਸਵੀਸ ਖਿਰਾਜੁ ਨਾ ਮਾਲੁ ।
 ਖਉਫੁ ਨਾ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲ ।

(ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਤੇ ਧੰਨੇ ਨੇ :

ਦੁਇ ਸੇਰ ਮਾਂਗਉ ਚੂਨਾ । ਪਾਉ ਘੀਉ ਸੰਗਿ ਲੂਨਾ ।
 ਅਧ ਸੇਰੁ ਮਾਂਗਉ ਦਾਲੇ । ਮੋਕਉ ਦੋਨਉ ਵਖਤ ਜਿਵਾਲੇ ।
 ਖਾਟ ਮਾਂਗਉ ਚਉਪਾਈ । ਸਿਰਹਾਨਾ ਅਵਰ ਤੁਲਾਈ । ੩ ।

(ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ 'ਯਥਾਰਥਕਤਾ' ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਰਾ ਮੌਜ-ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਿਰਾ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਭੁੱਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ :

ਐਸਾ ਤੇ ਜਗੁ ਭਰਮਿ ਲਾਇਆ ।
 ਕੈਸੇ ਬੂਝੈ ਜਬ ਮੋਹਿਆ ਹੈ ਮਾਇਆ । ੧ । ਰਹਾਉ
 ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਛੋਡਿ ਬਿਖਿਆ ਰਸ
 ਇਤੁ ਸੰਗਤਿ ਨਿਹਚਉ ਮਰਣਾ ।
 ਰਮਈਆ ਜਪਹੁ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਨਤ ਜੀਵਣ ਬਾਣੀ

ਇਨ ਬਿਧਿ ਭਵਸਾਗਰੁ ਤਰਣਾ ।

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ 'ਅਨਹਦ ਕਿੰਗੁਰੀ' ਵਜਦੀ ਸੁਣੀ ਹੈ, 'ਨਾਦਲਿਵ' ਮਾਣੀ ਹੈ, ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੇ 'ਗਗਨ' ਵਿਚੋਂ ਧਾਰ' ਚੰਦੀ ਪੀਤੀ ਹੈ, 'ਪਵਨ ਪਿਆਲੇ' ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ । ਤਿੰਨ ਭਵਨਾਂ ਦਾ 'ਜੋਗੀ' ਬਣ ਕੇ ਉਹ ਸਮਾਧੀ ਸਥਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਭਿੰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀ, ਇਕਰੂਪਤਾ ਨੂੰ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ :

ਸਭੈ ਘਟ ਰਾਮੂ ਬੋਲੈ ਰਾਮਾ ਬੋਲੇ ।

ਰਾਮ ਬਿਨਾ ਕੋ ਬੋਲੈ ਰੇ । ਰਹਾਉ ।

ਏਕਲ ਮਾਟੀ ਕ੍ਰੰਜਰ ਚੀਟੀ ਭਾਜਨ ਹੈਂ ਬਹੁ ਨਾਨਾ ਰੇ ।

ਅਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਕੀਟ ਪਤੰਗਮ ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਾਮੁ ਸਮਾਨਾ ਰੇ ।

ਏਕਲ ਚਿੰਤਾ ਰਾਖ ਅਨੰਤਾ ਅਉਰ ਤਜਹੁ ਸਭ ਆਸਾ ਰੇ ।

ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਮਾ ਭਏ ਨਿਹਕਾਮਾ ਕੇ ਠਾਕੁਰੁ ਕੋ ਦਾਸਾ ਰੇ । ੨ । ੩ ।

(ਮਾਲੀ ਗਉੜੀ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ : ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ

1. ਜੀਵਨ

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਮ ਫਰੀਦ-ਦੀਨ-ਮਸਊਦ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ 1173 ਈ. ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਕੋਠੀਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ (569 ਹਿਜਰੀ) ਦੇ ਰਮਜ਼ਾਨ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰੋਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਮਾਲ-ਦੀਨ ਸੁਲੇਮਾਨ ਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ੈਬ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਰੀਅਮ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਬੜੀ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਸੀ। ਪੁਸਤਕ 'ਜਵਾਹਿਰ-ਏ ਫਰੀਦੀ' ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਖਵਾਜਾ ਕੁਤਬੁਲ-ਦੀਨ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਦਾ ਚੋਲਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸੰਸਾਰਕ ਕੁਲਪਤਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਖਲੀਫੇ ਤੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਮੇਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦਾ ਤੇ ਪਿਤਾ 1125 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਬਲ ਤੇ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਵਿਚ ਛਿੜੀ ਬਦਅਮਨੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਆਏ ਸਨ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਸ਼ਰ ਪਰਾਪਤੀ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਮਾਜ਼ ਵੱਲ ਲਾਇਆ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੁਰਾਨ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। 16 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਸਣੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਹਜ਼ ਤੇ ਗਏ।

ਖਵਾਜਾ ਕੁਤਬੁਲ-ਦੀਨ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਹਾਂਸੀ' ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਖਵਾਜਾ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਮੁੜ ਦਿੱਲੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਆਪ ਅਜੋਧਾਨ ਜਾਂ ਪਾਕਪਟਨ ਆ ਗਏ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਕਾਫ਼ੀ ਸਫਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਆਪ 1544 ਈ. ਵਿਚ ਵਾਰਧਾ (ਮਧ ਪਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਰਹੇ। ਆਪ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਿਆ।

ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਪ ਨੇ ਬਾਰੂਾਂ, ਬਾਰੂਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਚਿਲਾ ਕਟਿਆ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ 1266 ਈ. (1664 ਹਿਜਰੀ) ਮੁਹੱਰਮ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਨਮੂਨੀਏ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਨਿਜ਼ਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਅਲੀਏ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਬਣਵਾਇਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਉਥੇ ਆਪ ਦੀ ਗੱਦੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਮੁਹੱਰਮ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਦਾ ਖਤਮ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੜਾ ਧਾਰਮਿਕ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

2. ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਈ ਸਾਧਨਾਂ, ਕਾਰਨਾਂ ਤੇ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

(1) ਮਾਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

(2) ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

(3) ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਸਿਖਿਆ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਨਿਰਸੰਦੇਹ 'ਪੂਰਬ ਕਰਮ' ਦਾ 'ਅੰਕਰ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹੀ ਸੀ।

(4) ਪਰਚਾਰ ਲਗਨ : ਫਰੀਦ ਜੀ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਲਗਨ ਅਵਸ਼ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਖੁਲ੍ਹਦਿਲੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਰਚਾਰ ਤਬਲੀਗ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਪਰ ਪਾਕਪਟਨ, ਝੰਗ ਆਦਿ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ, ਗੋਤਾਂ ਤੇ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡਿਕੇ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਏ ਸਨ।

(ਵੱਖ : The life and Times of Sheikh Farid-ud-din, Ganj-i-Shakar by Khaliq Ahmad Nizami)

ਹੁਣ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ। ਇਸਲਾਮੀ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਲਗਨ ਨੇ ਹੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਲਹਿੰਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਕਰਨ। ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ। ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਉਘਾੜਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ।

(5) ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ : ਇਕ ਧਰਮ-ਪਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਕਫ਼ੀ ਸੀ ਹੀ। ਹਿੰਦੂ, ਜੋਗ, ਬੁੱਧ, ਜੈਨ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਵਲੀ ਤੇ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇੰਦ੍ਰੇਦਮਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰਸਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਜੋਗ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚੋਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ। ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰ ਆਪ ਵੀ ਸੰਜਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਈਸਾਈ ਮਤ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਤੇ ਹੀ ਹੀ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ।

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੈ ਮਾਰਨ ਮੁਕੀਆਂ ਤਿਨਾ ਨ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ ॥

ਤੇ

ਸਾਈ ਦੇ ਦਰਿ ਵਾੜੀਅਹਿ

ਈਸਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਫਰੀਦਾ ਵੇਖੁ ਕਪਾਹੈ ਜਿ ਥੀਅ ਜਿ ਸਿਰਿ ਥੀਆ ਤਿਲਾਹ ॥

ਕਮਾਏ ਅਰੁ ਕਾਗਦੈ ਕੁੰਨੇ ਕੋਇਲਿਆਹ ॥

ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਰੇਦਿਆ ਏਹ ਸਜਾਇ ਤਿਨਾਹ ॥੪੯॥

ਨਿਰੋਲ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਕੂਲ ਉਘੜਿਆ ਸਲੋਕ ਹੈ।

3. ਰਚਨਾ ਦਾ ਬਿਉਰਾ

ਇਥੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਆਕਾਰ ਬਾਰੇ ਕਈ ਵਿਚਾਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

(ੳ) ਖਲੀਕ ਅਹਿਮਦ ਨਿਜ਼ਾਮੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਨੇ ਇੰਨੇ ਅਕਾਰ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਿੰਨੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਿਤ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੰਨੇ ਸਲੋਕ ਆਪ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਨਿਜ਼ਾਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ੰਕਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਤਖੱਲਸ 'ਮਸਊਦ' ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਤਖੱਲਸ 'ਫਰੀਦ' ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਹਨ। ਨਿਜ਼ਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਆਪ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਨਾ ਹੋਣ। ਇਹ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪਰਚਾਰਕ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਫਲ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਸਕੇ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਅਵੱਸ਼ ਮੁਲਤਾਨੀ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜੋ ਆਪ ਦੇ 118 ਸਲੋਕ ਤੇ 4 ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਅਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇ ਕੇਵਲ ਕਬੀਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰਵਿਦਾਸ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਆਕਾਰ ਵਜੋਂ ਤੁਲਨਾ ਲਈ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖ ਲਿਆ ਜਾਏ। ਇਹ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪਖੋਂ, ਇਹ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਫਰੀਦ ਜੀ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਸੰਕਲਿਤ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਇਕੋ ਹੀ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਹੈ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਮੈਕਾਲਿਫ ਸਾਹਿਬ, ਡਾ. ਲਾਜਵੰਤੀ, ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਦੇਹ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ ਫਰੀਦ ਸ਼ੰਕਰਗੰਜ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਫਰੀਦ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਬਾਰੂਵੇਂ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਫਰੀਦ ਦੂਜੇ (ਅਸਲ ਨਾਮ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ) ਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਜ਼ਰਤ ਕਿਰਮਾਨੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀਯੀਰੁਲ ਅੱਲੀਆ ਜੋ 790 ਹਿਜਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ, ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਿਅਰ ਮੁਲਤਾਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਮੁਬਾਰਕ

ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ (ਪੰਨਾ 364)। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਪੰਨਾ 367) ਮੈਕਾਲਿਫ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਲੋਕ ਦਾ, ਜੋ 'ਜਵਾਹਿਰ-ਏ-ਫਰੀਦੀ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

فریدادھر سولی سیرتجیرے تہاں توکت کاک
عرب اہمیں نہ بڑے سودھن بساڈے بھاگ

ਇਹ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਜ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ :

ਫਰੀਦਾ ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ ਤਲੀਆਂ ਖੁੰਡਹਿ ਕਾਗ।

ਅਜੈ ਸੁ ਰਬ ਨ ਬਾਹੁਡਿਓ ਦੇਖ ਬੰਦੇ ਕੇ ਭਾਗ।

ਇਸ ਪੱਕੇ ਸਬੂਤ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਅਨੇਕ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਰਚਨਾ ਫਰੀਦ ਸੰਕਰਗੰਜ ਦੀ ਹੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਕਰਗੰਜ ਵੀ ਆਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਕਿਰਮਾਨੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਮਿਠਾਸ ਹੀ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਵੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ', 'ਤਨ ਸੁਕਾ ਪਿੰਜਰ ਥੀਆ' ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਮੈਕਾਲਿਫ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਪੂਰੇ 20 ਪੰਨੇ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ 439 ਤੋਂ 458)। ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਟੁਕਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਅੱਗੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਅਰਸ਼ਾਦਾਤਿ ਫਰੀਦੀ' ਨਾਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਛਪੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਲਈ ਕੋਰਸ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਰਤਾ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ ਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸਾਲਿਸ, ਔਲਾਦ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਪਾਕਪਟਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਲੋਕ ਹੋਰ ਬਾਹਰ ਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੀ ਹੈ।.....

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਚਿਸ਼ਤੀ ਖਾਨਵਾਦਾ (ਖਾਨਦਾਨ) ਦੇ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤਬਲੀਗ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਆਪਣੇ

ਵੇਲੇ ਇਸ ਜਿਲਸਿਲੇ ਦੇ ਖਲੀਫੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਇਕੋ ਕੰਮ ਕੁਫਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਫੈਲਾਣਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਈ। ਹਿੰਦੂ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਇਸਲਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਫਖਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਖਾਸ ਪਿੰਡ ਕੰਨੀਵਾਲ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਤੇ 95 ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਜਣਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਕੀ ਇਹ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਸਫਲਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸਬਰ ਉਪਰ ਖੜੇ ਕੇ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਵਾਅਜ਼ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ।.....

ਜੇਕਰ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਾਫੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਆਓ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ, 'ਤੂਤੀਏ-ਹਿੰਦ' ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੀਏ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ। ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਬਾਪ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਦਾਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ। ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਅਮੀਰ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੰਘਿਆ, ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਸਿੱਧੇ ਸਾਢੇ ਜੱਟਾਂ, ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ। ਹੁਣ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਰਚਨਾ ਅਜਿਹੀ ਸਰਲ ਅਤੇ ਮਿੱਠੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਵੀਨ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਲਈ ਲਿਖੀ ਰਚਨਾ ਸਮਝਾਂਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਪੂਰ ਫਰੀਦ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਕ੍ਰਿਅ-ਪਦਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ।.....ਬਹਰਹਾਲ ਇਹ ਕੋਈ ਗੈਰ-ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਅਜਿਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ, ਜਿਹੀ ਚੰਗੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ।.....

ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਚੋਣਵੇਂ ਮੁੱਖੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਸ਼ੇਖ ਤਾਜਦੀਨ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪੋਤਰਾ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੈਕਾਲਿਫ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ 'ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ' ਸੱਦਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, 'ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ'। ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਜਾਦਾਨਸ਼ੀਨ ਸ਼ੇਖ ਅਲਾਉਦੀਨ ਨੂੰ 'ਸ਼ੇਖ ਅਲਾਉਦੀਨ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ' ਜ਼ਰੂਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਦੋ ਪਦੇ

ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿਚ ਦੋ ਪਦੇ

ਸਲੋਕ..... 118

4. ਰਚਨਾ ਸਰਵੇਖਣ

ਰਾਗ ਆਸਾ

ਰਾਗ ਆਸਾ ਦਾ ਪਦਾ ਨੰ: 2 ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਦੇ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੰਨ੍ਹ-ਚਿਰਤਾ ਦਸ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੰਦਗੀ ਵੱਲ ਪਰੇਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦਾ ਕਾਬੂ, ਸਚ-ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਸੰਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਪੂਰਾ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਿਖਰ ਰੂਪਕਾਂ, ਉਪਮਾਵਾਂ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਸਮਰਥ ਸੂਝ ਚੋਣ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਹਰ ਸਤਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਚਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਦਮ ਮੌਲਿਕ, ਕੋਮਲ ਤੇ ਭਾਵ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਵਾਦ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦਾ ਕਹਿਣ ਢੰਗ ਸੰਕੋਚਵਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਮਲ, ਮਿਠਾ, ਮਧੁਰ, ਨਜ਼ਾਕਤ ਤੇ ਲਚਕ ਭਰਪੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਲਾ-ਤਤ ਇਸ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। 'ਅਲਹ ਲਗੇ', 'ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖਾਕੁ', 'ਨਿਮਾਣੀ ਗੋਰ', 'ਟਾਕਿਮ ਕ੍ਰੋੜੀਆਂ', 'ਮਚਿੰਦੜੀਆਂ', 'ਘੁਮਿ ਨ ਆਈਐ', 'ਬੁਠੀ ਦੁਨੀਆਂ', 'ਆਪ ਵਵਾਈਐ' 'ਗੁਰੂ ਦਸੇ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ', 'ਛੈਲ ਲੰਘਦੇ ਪਾਰਿ', 'ਗੋਰੀ ਮਨੁ ਧੀਰਿਆ', 'ਕੰਚਨ ਵੰਨੇ ਪਾਸੇ', 'ਜਿਸੁ ਆਸਣਿ ਹਮ ਬੈਠੇ ਕੇਤੇ ਬੈਸਿ ਗਇਆ', 'ਕਤਿਕ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਚੇਤਿ ਭਉ, ਸਾਵਣਿ ਬਿਜੁਲੀਆਂ', 'ਸੀਆਲੇ ਸੋਹੰਦੀਆਂ ਪਿਰ ਗਲਿ ਬਾਹੜੀਆਂ', 'ਖੇਵਟ ਕਿੰਨਿ ਗਏ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਹਨ; ਕੋਮਲ ਮਧੁਰ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹੈ।

ਜੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਸਮਾਨਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਗਤੀ (ਬੰਦਗੀ) ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ—ਪਹਿਲੇ ਪਦੇ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਰਾਗ ਸੂਹੀ

ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਤੜਪ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਆਪ ਮਹਿਸੂਸੇ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਭਾਵਾਂ ਅਨੁਕੂਲ ਉਪਭਾਵਕ ਚਿੱਤਰਾਵਲੀ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੇ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਵਿਚ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ:

ਤਪਿ ਤਪਿ ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ।

ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ।

ਤੈ ਸਹਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕੀਆ ਰੋਸੁ ।

ਮੁਖੁ ਅਵਗਨ ਸਹ ਨਾਹੀ ਦੋਸੁ । ੧ ।

ਸੂਹੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਦੇ ਵਿਚ ਚਿੰਨ੍ਹਾ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਤੇ ਚਿੰਤਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਝੜੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵਨ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਜਾਣ ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੰਦਗੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ : ਜੀਵਨ ਬੇੜਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਪਰ ਜੀਵ ਮਾਇਆ-ਕੁਸੁਭੇ ਦੇ ਫੁਲ ਚੁਣ ਚੁਣ ਵਕਤ ਲੰਘਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਸਹੁ ਸਖਤ ਤੇ ਕਰੜੇ ਬੋਲਾ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸਹੁ ਦੀ ਸਦ ਤੇ ਹੋਸੁ (ਜੀਵ) ਨੂੰ ਭਰਨਾ ਪਏਗਾ ।

ਬੇੜਾ ਬਧਿ ਨਾ ਸਕਿਓ ਬੰਧਨ ਕੀ ਵੇਲਾ ।

ਭਰਿ ਸਰਵਰੁ ਜਬ ਊਛਲੈ ਤਬ ਤਰਣੁ ਦੁਹੇਲਾ । ੧ ।

ਹਬੁ ਨ ਲਾਇ ਕਸੂਭੜੇ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢਲਾ । ੧ । ਰਹਾਉ ।

ਇਕ ਆਪੀਨੋ ਪਤਲੀ ਸਹ ਕੇਰੇ ਬੋਲਾ ।

ਦੁਪੀ ਬਣੀ ਨ ਆਵਈ ਫਿਰਿ ਹੋਇ ਨ ਮੇਲਾ । ੨ ।

ਕਹੈ ਫਰੀਦੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਹੁ ਅਲਾਏਸੀ ।

ਹੋਸੁ ਚਲਸੀ ਡੁੰਮਣਾ ਅਹਿ ਤਨੁ ਢੇਰੀ ਥੀਸੀ । ੩ । ੨ ।

ਇਸ ਪਦੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਪਦੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੋਧ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ ।

ਸਲੋਕ

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 1377-84)

ਇਨ੍ਹਾਂ 118 ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਆਪ ਦੇ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ : ਜੀਵਨ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਪਰਛਾਵਾਂ ਹੈ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਬੰਦਗੀ ਲਈ ਗਿਆਨ, ਸੰਜਮ, ਇੰਦ੍ਰੀ ਦਮਨ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਵਤੀਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਸਲੋਕ 1 ਤੋਂ 5 ਤੀਕ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਅਉਧੀ ਦੇ ਸੀਮਤ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ', 'ਤਿਲ ਥੜੜੇ ਹਨ' ਆਦਿ । 6 ਤੋਂ 8 ਤੀਕ ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਥੋੜ੍ਹ-ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ (ਦਰਵੇਸ਼ ਬਣਨਾ) ਬੜਾ ਦੂਰ ਹੈ । 9 ਤੋਂ 14 ਤੀਕ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਬ੍ਰਿਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸਲੋਕ 15 ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਲਈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ 'ਸ਼ੇਤਾਨਿ ਵੇਵਾਇਆ' ਤੇ ਮਾਇਕ ਰਸਾਂ ਦਾ ਮੋਹਿਆ ਅਵੇਸਲਾ ਹੈ । ਅਗਲ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲੱਛਣ ਉਲੀਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ (ਸਲੋਕ 17), ਲਬ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ (18), 'ਵਸੀ ਰਬ ਰਿਆਲੀਐ'—ਰਬ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਖੋਜਣਾ (19), ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਤੜਪ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ

(21, 36), ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ (22) ਤੇ ਗਲਤ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪਾਖੰਡਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ (23, 43, 50), ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਧਰਮ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਜਾਣਾ (25), ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ (26), ਸਾਦਗੀ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ (28, 29), 'ਵਿਸ ਗੰਦਲ' ਤੋਂ ਬਚਣਾ (37), 'ਲੇਖਾ ਰਬ ਮੰਗੋਸੀਆਂ' ਦਾ ਭੈ ਰਖਣਾ (38, 39) ਆਦਿ ਆਦਿ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰ ਲਟਕਾਂਦੇ, ਸੰਕੋਚ ਭਰਪੂਰ, ਮਧੁਰ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਵਿਚਾਰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ।
 ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ।
 ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ ॥
 ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੁ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ ।
 ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣੁ ਵਰੁ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ ।
 ਆਪਣੇ ਹਥੀ ਜੋਲਿ ਕੈ ਕੈ ਗਲਿ ਲਗੈ ਧਾਇ ॥
 ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀਆਇ ॥
 ਫਰੀਦਾ ਕਿੜੀ ਪਵੰਦੀਈ ਖੜਾ ਨ ਆਪੁ ਮੁਹਾਇ ॥ ੧ ॥
 ਫਰੀਦਾ ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚਲਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਤਿ ।
 ਬੰਨ੍ਹ ਉਠਾਈ ਪੋਟਲੀ ਕਿਥੇ ਵੰਞਾ ਘਤਿ । ੨ ।
 ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਜਿਨ੍ਹੀ ਨ ਰਾਵਿਆ ਧਉਲੀ ਰਾਵੈ ਕੋਇ ।
 ਕਰਿ ਸਾਂਈ ਸਿਉ ਪਿਰਹੜੀ ਰੰਗੁ ਨਵੇਲਾ ਹੋਇ । ੧੨ ।
 ਫਰੀਦਾ ਜੰਗਲੁ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਭਵਹਿ ਵਣਿ ਕੰਡਾ ਮੋੜਹਿ ।
 ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਢੂਢਹਿ । ੧੯ ।
 ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੁ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ ।
 ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ । ੨੪ ।
 ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ।
 ਫਰੀਦ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਉਪਜੈ
 ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਨੁ । ੩੬ ॥
 ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਵੀਆਂ ਪੰਖੀਆਂ ਜਿਨੀ ਵਸਾਏ ਤਲ ।
 ਫਰੀਦਾ ਸਰੁ ਭਰਿਆ ਭੀ ਚਲਸੀ
 ਥਕੇ ਕਵਲ ਇਕਲ । ੬੬ ।
 ਫਰੀਦਾ ਦਰੀਆਵੈ ਕੰਨ੍ਹੇ ਬਗੁਲਾ ਬੈਠਾ ਕੇਲ ਕਰੇ ।
 ਕੇਲ ਕਰੇਂਦੇ ਹੰਝ ਨੋ ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ ਪਏ ।
 ਬਾਜ ਪਏ ਤਿਸੁ ਰਬ ਦੇ ਕੇਲਾਂ ਵਿਸਰੀਆਂ ।
 ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਨ ਚੇਤੇ ਸਨਿ ਸੋ ਗਾਲੀ ਰਬ ਕੀਆਂ । ੯੯ ।
 ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹੇ ਪੰਖੀਆ ਜੰਗਲਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਵਾਸੁ ।
 ਕਕਰੁ ਚੁਗਨਿ ਬਲਿ ਵਸਨਿ ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ । ੧੦੧ ।

5. ਫਰੀਦ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਫਰੀਦ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਤਿੰਨ ਹਨ :

(1) ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਦੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਉਪਜ ਹੈ।

(2) ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲ ਹੋਣੀ ਸੁਖ ਹੈ।

(3) ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਭਗਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ, ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਐਸੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੀ ਸੁਖ ਦੀ ਜਾਮਨ ਹੈ। 'ਆਪਾ-ਸਵਾਰਨ' ਜਾਂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲੰਮਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਸ਼ਫਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਫਰੀਦ-ਬਾਣੀ ਇਸ ਰਸਤੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦੁਖ

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਦੁਖ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਨੁਭਵ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ 'ਦੁਖ ਹੈ।' ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ 'ਜਲਤੀ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਸ ਆਈ' ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ :

ਫਰੀਦਾ ਮੈਂ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮਝ ਕੂ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ।

ਉਚੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਘਰਿ ਘਰਿ ਏਹਾ ਅਗਿ। ੯੧।

'ਦੁਖ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ' ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੇ ਫਰੀਦ-ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਹਰਕਤ ਦਿੱਤੀ। ਦੁਖ ਦੇ ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜੀ ਕੁਲੀ, ਗੁਲੀ ਤੇ ਜੁਲੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ, ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੁਖ ਵੱਲ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੁਖ ਦੀ ਸੂਝ ਨਹੀਂ। ਬੁੱਧ ਜੀ ਨੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਬ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਮੌਤ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਵਿਛੋੜਾ, ਭੁੱਖ ਤੇ ਸਕਤਵਾਰ ਜਮਦੂਤ (ਮੌਤ) ਮੰਨੇ ਹਨ।

ਦੁਖ ਵਿਛੋੜਾ ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਭੁਖ।

ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਸਕਤਵਾਰ ਜਮਦੂਤ।

(ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੧, ਪਦਾ ੭)

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ :

ਤਪਿ ਤਪਿ ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ।

ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ।

(ਸੂਹੀ, ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਲਈ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਉਹ ਦੂਰ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਸਲ ਹੋਣੀ ਤੀਕ ਪੁੱਜਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ

ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਤਿ, ਚਿਤ, ਆਨੰਦ ਆ ਜਾਵੇ ਜੋ ਰਬ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵਿਛੋੜਾ ਤੋੜਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸਤਿ ਅਤੇ ਚਿਤ ਤਾਂ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਢੂੰਢ ਅਨੰਦ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚਦਾਨੰਦ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਘ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰੀ, ਹੋਰ ਉਚੇਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਰੀਦ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧੂਰਤਾ ਜਾਂ ਉਣਤਾ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ, ਅਗਿਆਨ ਅਧੂਰਾਪਣ ਹੈ ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਉਹ 'ਪਾਪ ਦੀ ਪੋਟਲੀ' ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ ਭਰੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਵਸਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਭਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਪਕੜਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਧੌਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ, ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਮੌਤ ਹੈ। ਮੌਤ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਵਾਲ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਨਾਸ਼ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਿਹਤ, ਬੁੱਧੀਬਲ, ਸਮਰਥਾ ਸਭ ਕੁਝ ਜਵਾਲ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਬੰਧ ਅਨਿਸਥਿਰ ਹਨ, ਪਦਾਰਥ ਅਨਿਸਥਿਰ ਹਨ, ਪਿਆਰ ਅਨਿਸਥਿਰ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਇਆ-ਛਾਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਇਹ ਅਸਥਿਰਤਾ ਹੀ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਰਬ ਸਥਿਰ ਹੈ ਸਤਿ ਹੈ, ਜਗਤ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਅਨਿਸਥਿਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਅਪੂਰਣਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹੋ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਰਬ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਦਰਾਂ ਤੇ ਧੌਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਇਹੋ ਲੋਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅਨਿਸਥਿਰ ਮਾਇਆ ਸੰਬੰਧੀਆਂ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਧੌਕੇ ਨਾ ਖਾਣੇ ਪੈਣ।

ਫ਼ਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਂਦੀ ਮੁਝੈ ਨਾ ਦੇਹਿ।

ਜੇ ਤੂੰ ਏਵੇ ਰਖਸੀ ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਹਿ। ੪੨।

ਰੱਬ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ। ਮਾਇਆ, ਮਾਇਅਕ ਪਦਾਰਥ, ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ, ਐਸ਼ਵਰਜ, ਇੰਦ੍ਰੀ-ਜੀਵਨ, ਸਭ ਕੁਝ ਰੱਬ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਾਏ ਬਾਰਿ ਤੇ ਬੈਠਣਾ ਹੈ। ਰਬ ਬੇਮੁਥਾਜ ਹੈ, ਬੰਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਹੋਣੀ ਰਬ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਪ, ਕੁਕਰਮ, ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਕੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਖ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਦੁਖ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦੁਖ ਕੀਆ ਪੰਡਾ ਖੁਲ੍ਹੀਆ ਸੁਖੁ ਨ ਨਿਕਲਿਓ ਕੋਇ' (ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਵਾਰ, ਮ: ੪, ਸਲੋਕ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ੮)। ਬੰਦਾ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਅਪੂਰਣਤਾ ਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਗੁਨਾਹ (ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾਂ) ਕਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਜਵਾਬ ਦੇਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਸਤੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਤੋਂ ਉਰੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਲੋਖੇ ਦਾ ਦੇਣਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾਖ਼ਲ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਾ ਬਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਲੁਪਤ, ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅਵੱਸ਼ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਸਤੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ

ਹਸਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ (Will) ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਵੀ, ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਅਵੱਸ਼ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਜੋ ਬਿਬੇਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਰਬੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ ਤੇ ਕਾਰਨ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੈ। ਜੇ ਨਿਆਂ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਹੈ। ਜੇ ਨਿਆਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਰੱਬੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਮਨੁੱਖੀ ਹਸਤੀ, ਉਸ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਚਿਤਵਨ, ਕਰਮ-ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਕਾਰਨ-ਕਾਰਜ, ਰਬੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਆਦਿ ਫਰੀਦ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਆ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਬੀ ਨਿਆਂ ਤੇ ਫਰੀਦ ਬਾਣੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦਾ ਬਿੰਦੂ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਜਵਾਬਦੇਹ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੀ ਕੀ ਹੈ।

ਸੁਖ

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਉਸਾਰੂ ਤੇ ਕਰਤਾਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਦੁਖ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਉਲੀਕੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇਹ ਲਭਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? ਜੇ ਦੁਖ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਲੋਚਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਲਾਪ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਤੀਕ ਬੰਦੇ ਦਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੁਖ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸੁਖ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਦੁਖ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਬੰਦੇ ਤੇ ਰਬ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਦੁਖ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੋਲ ਇਕ ਵਾਰੀ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਾਏ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਦਾਸ ਅਨੰਨ ਮੇਰੇ ਨਿਜਰੂਪ ।

ਦਰਸਨ ਨਿਮਖ ਤਾਪਤ੍ਰਈ ਮੋਚਨ ਪਰਸਤ ਮੁਕਤਿ ਕਰਤ ਗ੍ਰਿਹ ਕੂਪ । ੧ । ਰਹਾਉ
ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤੁ ਛਡਾਵੈ ਬਾਂਧੈ ਭਗਤੁ ਨ ਛੁਟੈ ਮੋਹਿ ॥

ਕੇਕ ਸਮੇਂ ਮੌਕਉ ਗਹਿ ਬਾਂਧੈ ਤਉ ਫੁਨਿ ਮੈ ਪੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਇ । ੧ ।

ਮੈ ਗੁਨ ਬੰਧ ਸਗਲ ਕੀ ਜੀਵਨਿ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨਿ ਮੇਰੇ ਦਾਸ ।

ਨਾਮ ਦੇਵ ਜਾ ਕੇ ਜੀਅ ਅੰਸੀ ਤੈਸੇ ਤਾ ਕੈ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਾਸ । ੨ । ੩ ।

(ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਤੇ ਇਕ ਬਾਰ ਰਬ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੋਲ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪਾਏ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਰੱਬ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਆਪੁ ਸਰਵਿਹ ਮੈ ਮਿਲਹਿ ਮੈ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋਇ ਰਹਿਹਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਤੇਰਾ ਹੋਇ । ੯੫ ।

ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਾਧਨ 'ਆਪ ਸਵਾਰਨਾ' (self cultivation) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਸਵਾਰਣਾਰਾ' ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲਭਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ :

ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕ੍ਰਿਜੜੀਆਮ ਨਹੁ ਮਚਿਦੜੀਆ ।

ਹੇ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ! ਅਜ ਹੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਭਾਵ ਆਪ ਸਵਾਰਨਾ, ਸੱਚ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੀਕ, ਇਕੋ ਗੱਲ ਹਨ। ਸੱਚ, ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨਹਾਰ ਹੈ।

ਵਾਟ

‘ਆਪਿ ਸਵਾਰਨ’ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਲੰਮਾ ਤੇ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਾਟ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਟ ਉਡੀਣੀ ਹੈ, ਖੰਡੇ ਨਾਲੋਂ ਤਿੱਖੀ ਤੇ ਵਾਲੋਂ ਬਰੀਕ ਹੈ :

ਵਾਟ ਹਮਾਰੀ ਖਰੀ ਉਡੀਣੀ।

ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਬਹੁਤ ਪਿਈਣੀ।

ਉਸੁ ਉਪਰਿ ਹੈ ਮਾਰਗੁ ਮੇਰਾ।

ਸੇਖ ਫਰੀਦਾ ਪੰਥੁ ਜਮਾਰਿ ਸਵੇਰਾ। ੪। ੧। (ਸੂਹੀ)

‘ਆਪ ਸਵਾਰਨ’ ਵਾਲੀ ਜਿਸ ਵਾਟ ਦਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਾਗ ਤੋਂ ਹੰਸ ਤੀਕ ਜਾਣਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਛੋੜੇ ਤੋਂ ਵਸਲ ਤੀਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ, ਇਹ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਸੁੱਖ ਤੀਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ, ਇਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਤੋਂ ਰੱਬ ਤੀਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ, ਇਹ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਰੱਬ ਤੀਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਬਿੰਬਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਫਰ ਦੇ ਪੜਾ ਹਨ, ਕਾਗ, ਕੂੰਜ, ਕੋਇਲ, ਬਗਲਾ ਤੇ ਹੰਸ (ਵਡਹੰਸ)। ਇਹ ਰਸਤਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੱਥਰ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਹੀਰਾ ਜਾਂ ਸੁੰਡੀ ਤੋਂ ਭੰਭੀਰੀ ਤੀਕ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਪੱਥਰ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਅਗਿਆਨੀ, ਤਾਮਸੀ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜਸੀ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਚੇਤਨਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਬਲ ਹੈ। ਉਹ ਹੀਰਾ ਬਣ ਕੇ ਚੇਤਨਾ, ਗਿਆਨ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਬਲਧਾਰੀ, ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕਾਗ’ ਅਗਿਆਨਤਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਲੋਭ, ਕ੍ਰੋਧ, ਤਾਮਸ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਕਾਗ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇ-ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਅਤਿਅੰਤ ਘਟੀਆ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ‘ਕੂੰਜ’ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ—‘ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸੇਖ ਫਰੀਦ, ਟਾਕਿਸ ਕੂੰਜੜੀਆਂ ਮਨਹੁ ਮਚਿਦੜੀਆ’ ਕੂੰਜ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਇਹ ਮਨਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਜਿਧਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਮਨ ਨੂੰ ਲਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਮਨ ਉਧਰ ਉੱਠ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੰਦ੍ਰੀ-ਰਸਾਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹੈ, ਇਹ ਰਜਸ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਇਹ ‘ਕਾਗ ਬ੍ਰਿਤੀ’ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਘਟੀਆ ਹੀ। ‘ਕੋਇਲ’ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤੀ ਬਦਲੀ ਦਾ ਹੈ। ‘ਕੋਇਲ’ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕੀਤੀ ਹੈ—‘ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂ ਕਿਤ ਗੁਨ ਕਾਲੀ, ਆਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਹਉ ਬਿਰਹੁ ਜਾਲੀ’। ‘ਕੋਇਲ’ ਵਿਚ ਬਿਰਹੁ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਕੋਇਲ ਵਿਚ ਤੜਪ ਉਠ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਮਿਲਾਪ ਲਈ, ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਬਿਰਹੁ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤੀ, ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਲਗਨ

ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਵਸਥਾ ਬਦਲਣ ਲਗ ਪਈ ਹੈ, ਜੀਵ ਸਤਿ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗੀਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭੇਖਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ 'ਕੋਇਲ' ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਕਈ ਵਾਰ 'ਬਗਲਾ' ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਬੈਠ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਗਲਾ ਪਾਖੰਡ, ਭੇਖ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਦਾ ਭੇਖ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਧੌਖੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਹੈ। ਪਰ 'ਕੋਇਲ' ਦੀ ਸੱਚੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਨਤੀ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੋਸ਼ ਜਾਂ ਵਡਹੋਸ਼ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ 'ਕੋਧੂ' ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ, 'ਬਿਬੇਕ ਧਾਰੀ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੈ, ਜੋ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਨਖੇੜਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦਾ, 'ਇਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਵੰਵਾਇਆ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 'ਹੋਸ਼' ਨੂੰ ਮਿਲਾਪ ਹੈ। 'ਕਾਗ' ਤੋਂ 'ਹੋਸ਼' ਤੀਕ ਦਾ ਪੈਂਡਾ 'ਆਪਿ ਸਵਾਰਨ' ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਹੈ।

'ਵਾਟ' ਦੂਰ ਦਿਸਦੀ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੈ, ਧਰਮ-ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਸੀਮਾ ਜਿਥੇ ਧਰਮ-ਆਕਾਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਚਾਨਣ-ਅੰਧੇਰਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਅਗਿਆਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਰੱਬ ਤੇ ਬੰਦਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 'ਮਾਰਗ' ਉਹ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਬੱਲੇ ਹੈ, ਉਹ ਪੈਂਡਾ ਹੈ ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਲਤਾੜਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਲਿਤਾੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ 'ਵਾਟ' ਦੀ ਸੀਮਾ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। 'ਪੰਥ' ਹੈ ਉਹ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ 'ਵਾਟ' ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਸਿੱਧਾਂਤ ਜਾਂ ਅਸੂਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਿੰਬ-ਰਹਿਤ ਕਰਕੇ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਆਪਿ ਸਵਾਰਨ' ਦਾ ਪੰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਪੰਥ

(ੳ) 'ਬਿਰਹਾ' ਸੁਲਤਾਨ ਹੈ, ਬਿਰਹਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ, ਬਿਰਹਾ ਮਿਲਾਪ ਵੱਲ ਦੁਲਾਘ ਹੈ।

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ

ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨਾ ਉਪਜੈ

ਸੋ ਤਨਿ ਜਾਣ ਮਸਾਨ। ੩੬।

'ਬਿਰਹਾ' ਬੰਦੇ ਦਾ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ। ਬਿਰਹਾ ਜਾਗਰਤੀ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ, ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਦੁਲਾਘ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਦੁਲਾਘ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਸਾਹਸ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੈਂਡੇ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਸਮਰਥਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਅਧੋਗਤੀ ਤੋਂ ਗਿਲਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਹਾ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਲਿਤਾੜਿਆ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਬਿਰਹਾ ਉਚੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੱਚਾ ਹੈ। ਬਿਰਹਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੈ।

(ਅ) 'ਮੋਤ' ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਮਨੁੱਖੀ ਤੌਰ ਵਿਚ ਤੀਬਰਤਾ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੈਂਡਾ ਦੂਰ ਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ। 'ਕਾਲੀ' ਹੀ 'ਰਾਵਣਾ' ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਜਿਨੀ ਨ ਰਾਵਿਆ ਧਉਲੀ ਰਾਵੈ ਕੋਇ ।

ਕਰ ਸਾਂਈ ਸਿਉ ਪਿਰਹੜੀ ਰੰਗ ਨਵੇਲਾ ਹੋਇ । ੧੨ ।

'ਮੌਤ' ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ-ਜਨਮ ਬੜਾ ਅਮੋਲਕ ਮੌਕਾ ਹੈ । ਇਹ ਨਿਰਾਰਥ ਨਾ ਜਾਏ । ਸਮਾਂ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸੀਮਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਆਪਿ ਸਵਾਰਨਾ' ਹੈ । ਹਰ ਛਿਨ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਛਿਨ ਵੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਧਾਵਾ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅਉਧ ਮਿਲੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਹਾਣ ਮਗਰੋਂ ਬੰਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਦਾਰ ਹੈ । ਸੁਆਸਾਂ ਦੇ ਤਿਲ ਥੋੜੇ ਹਨ । ਹਰ ਸੁਆਸ ਮਿਲਾਪ-ਯਤਨ ਵਿਚ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੌਤ ਤੀਬਰਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ । ਹੁਣ ਹੀ ਆਪ ਸਵਾਰਨਾ ਹੈ ।

(ੲ) 'ਅਕਲ' ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਹਰ ਕਦਮ ਸੋਚਕੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖ ।

ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ । ੬ ।

'ਅਕਲ' ਨੇ ਨਿਤ ਸ੍ਵੈ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਨਿਤ ਸ੍ਵੈ-ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਥੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੇ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਥੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਮਚਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੁੰਜਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਕਿਥੇ ਬਗਲਾ ਬਣਕੇ ਖਾਧਾ ਹੈ, ਕਿਥੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਦਾਚਾਰਕ ਜਾਂ ਆਤਮਿਕ ਕਸਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸ੍ਵੈ-ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

(ੳ) 'ਮਨ' ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਮਨੁ ਮੈਦਾਨੁ ਕਰਿ ਟੱਏ ਟਿਬੇ ਲਾਹਿ ।

ਅਗੈ ਮੂਲਿ ਨ ਆਵਸੀ ਦੋਜਕ ਸੰਦੀ ਭਾਹਿ । ੭੪ ।

ਮਨ ਮੈਦਾਨ (level mind) ਸਹਜ ਹੈ । ਮਨ ਵਿਚ ਉਕਸਾਹਟ ਨਾ ਰਹੇ, ਮਨ ਉਲਾਰ ਨਾ ਰਹੇ । ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਵਾਂ-ਪਧਰਾ ਰਖਣਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਪਾਕ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਸਹਜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ । ਮਨ ਉਲਾਰ ਰਹੇਗਾ ਸੋਨੇ-ਮਿੱਟੀ, ਮਾਨ-ਅਭਿਮਾਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਬਿਖ ਵਿਚ । ਮਨ ਨੂੰ ਈਰਖਾ, ਵੇਰ, ਵਿਰੋਧ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਤਦ ਇਹ ਮੈਦਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ੴ) 'ਹਿਆਉ' ਨੂੰ ਮਾਣਕ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । 'ਹਿਆਉ ਨ ਤਾਣਾ' ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ । ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਂਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਆਉ ਨਹੀਂ ਠਾਂਹਦਾ ।

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨਾ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ।

ਇਹ ਸਭ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਹੈ । ਸਭ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮੰਦਰ ਮੰਨਣੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਮਨ-ਮੰਦਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ।

ਸ੍ਵੈ-ਪੂਰਣਤਾ ਦਾ ਪੰਥ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਦਾ ਪੰਥ ਹੈ । ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਉਤਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ । ਸ੍ਵੈ-ਸੰਜਮ ਹੈ, ਸ੍ਵੈ-ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੈ । ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਮਨ, ਬਚ, ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋਣਾ ਹੈ ।

6. ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਇਹ ਹਨ। ਅਸਲੋਂ ਆਪ ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਸਤੂ ਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਸਤੂ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ :

(1) ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੂਰੇ ਟਕਸਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨ ਸਾਦਗੀ, ਸਰਲਤਾ, ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਅਸਲ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ। ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਕਰੜਾ, ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਡਾਢਾ ਰੱਬ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਚਿਤਵਿਆ ਤੇ ਅਨੁਰੂਪਿਆ ਗਿਆ। ਡਾਢੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਰੱਬ ਬੜਾ ਕਰੜਾ ਤੇ ਡਾਢਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਕੌਮਲ ਰਹਿਮ ਪੱਖ ਵੀ ਉਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਮਿਠਾ' ਵੀ ਦਰਸਾਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਡਾਢਾ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਚਿਤਵਿਆ ਗਿਆ; ਘਟੇ ਘਟ ਇਸ ਪੱਖ ਤੇ ਬਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ 'ਡਾਢੇ ਰੱਬ' ਤੇ 'ਵੰਞਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ੈਤਾਨ' ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਈ, ਮਗਰਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੁਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।

(2) ਰੱਬ ਦੇ ਡਾਢੇਪਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਦਸੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਰੰਗ ਹੈ ਮੌਤ ਦਾ, ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ 'ਮੌਤ ਦੇ ਭੈ' ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮਗਰਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕੀ। 'ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਤੁਛਤਾ' ਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਹ ਮਗਰਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਵੀ ਹੋਈ— ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਯੋਗ ਬਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੌਤ ਇਕ ਖੋਲ੍ਹ ਹੈ; ਦੁਖ ਵੀ ਇਕ ਖੋਲ੍ਹ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਮੌਤ ਤੇ ਦੁਖ ਦੋਵੇਂ ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੌਤ ਨਾਲ ਮਰਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਜੀਵਾਤਮਾ ਤੇ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ।

(3) ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬੜਾ ਉੱਚਾ ਸੁਭਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਖ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ, ਨਿਖੇਧੀ ਜਾਂ ਖੰਡਨ ਮੰਡਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਲਈ ਇਹੋ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ, ਬੁੱਧ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਮਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਕੌੜਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨਹੀਂ ਰਖੀ— ਆਪ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹ-ਖੁਲ੍ਹਾ ਭਾਰਤੀ ਭੇਖਾਂ ਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

(4) ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਮੰਨੀ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਾਤਰ ਵਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਸੁਝਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਕ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ

ਦਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਲ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀਆਂ, ਇਖਲਾਕੀ ਤੇ ਸੰਜਮ ਦੀਆਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਹਨ।

(5) ਆਪ ਨੇ ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ, ਬੰਦਗੀ-ਮਾਰਗ ਜਾਂ ਨਾਮ-ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਦਰਸਾਇਆ। ਗਿਆਨ ਨਾਲੋਂ ਭਗਤੀ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਪੱਧਰੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਤਿਲਾ-ਜਲੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ਕ ਮੰਨਿਆ।

(6) ਗੁੱਝੇ ਤੇ ਪਰਗਟ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਰੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਮਾਨਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਪਤਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਸਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗਾਂ' ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਉਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ।

(7) ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬ-ਪਰਾਇਣ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਵੀ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮੰਗ ਹੋਵੇਗੀ, ਖੁਦਦਾਰੀ ਦੀ ਮੰਗ :

ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੇਸਣਾ ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ।

ਜੇ ਤੂ ਦੇਵੈ ਰਖਸੀ ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਹਿ। ੪੨।

ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਤਨਾ ਹੀ ਹਰ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਤਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ :

ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨਿ।

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ। ੬।

ਇਹੋ ਮੰਗ, ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਕਬੀਰ ਜੀ ਤੇ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

(8) ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਲਈ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਰੁਖ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆਂ ਸਗੋਂ ਆਪ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਕ ਫਲਸਫਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਕਾਵਿ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਵੀ ਹੋ ਨਿਬੜੇ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰੰਗੀਨੀ ਚਿੱਤਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਇਆ, ਰੁਤਾਂ, ਫਲ, ਬੂਛਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਸਭ ਬਦਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਜੀਵਨ ਵੀ ਅਨਿਸਥਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਪ ਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਵੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਭਾਸਦਾ ਹੈ।

ਰਮਜ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

(9) ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ' ਆਦਿ ਦੇ ਸਲੋਕ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਆਪ ਦੀ

ਆਤਮ-ਕਥਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਆਤਮਕ-ਕਥਾ ਵੀ। ਆਪ ਦੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ।

(10) ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰੰਢ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਚਚਨਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਘੋਲ ਮਗਰੋਂ ਪਲੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬੁਢੇਪਾ, ਜਦੋਂ ਕੁੱਜਾ ਵੀ ਸੌ ਕੋਹ ਦੂਰ ਦੂਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹੱਥ ਕੰਬਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਢ ਉਮਰ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ—ਅਮਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ ਪੜਾ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪਰਤੱਖ ਦਿਸਣ ਵਾਲੀ ਬਲਵਾਨ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ। ਇਹ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਹੈ। ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕ ਬਿਆਨ ਆਪ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਮਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਉਮਰ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਦੀ ਉਮਰ ਹੈ ਤੇ ਬੁਢੇਪਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ।

(11) ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। 'ਦਰਵੇਸ਼ੀ' ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬੜੀ ਘਾਲਣਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

7. ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਇਕਦਮ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਠੁਕ ਬਝਦਾ ਹੈ, ਮੁਹਾਵਰਾ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਲਹਿੰਦੀ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਤ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮਗਰੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਆਰ-ਕਿੱਸਾ ਵੀ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਇਆ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਰੂਹ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਦਮੋਦਰ ਨੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਰਚਿਆ। ਜੋ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਵਲੀ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਉਸ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਰੁਮਾਂਚਿਕ ਕਲਾਕਾਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕਲਾਸਕੀ ਸਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਲਾਕਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪਰਚਾਰਕ ਮਗਰੋਂ ਸਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ, ਉਹ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਵੀ ਸਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਦੀ ਫੁਹ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਵੀ ਉਡਾਰੀ ਲਾਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਸਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਹੁਨਰੀ ਕਚਿਆਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(1) ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਰਾਗ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਜੋਗੀ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮੰਨ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਭਾਰਤੀ ਭਗਤ ਵੀ ਮੰਨ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ। ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਇਹ ਚਾਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਹੀ, ਹੁਣ ਆ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭ ਹੋਈ। ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੜਾ ਕੋਮਲ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ।

(2) ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਪਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ, ਸਲੋਕ

ਦੇ ਬਹਰ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ, ਤੇ ਇਹੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੋ ਨਿਬੜੇ।

(3) ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਤਮਾ, ਸੰਸਾਰ, ਮਾਇਕ ਰੰਗਾਂ, ਸਤ, ਕੁਸੰਤ, ਮੌਤ, ਜਮ, ਨਰਕ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਆਦਿ ਲਈ ਅਨੇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਤੇ ਬਿੰਬ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ। ਇਹ ਬਿੰਬ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜੀਵਨ, ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ, ਵਗਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ, ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਣੇ। ਵੇਖੋ : ਧਨ ਵਰੀ, ਮਲਕੂ, ਪੁਰਸਲਾਤ, ਬੰਨ੍ਹ ਉਠਾਈ ਪੋਟਲੀ, ਤਿਲ ਥੋੜੜੇ, ਲੜ ਛਿਜਣਾ, ਕਾਲੇ ਲੇਖ, ਖਟਣ ਵੇਲ, ਜਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਲਦਿਆ, ਦਾੜੀ ਹੋਈ ਭੂਰ, ਸ਼ਕਰ ਹੋਈ ਵਿਸੁ, ਸਾਖ ਪਕੰਦੀ ਆਈਆਂ, ਕਾਲੀ ਜਿਨੀ ਨ ਰਾਵਿਆ, ਧਉਲੀ ਰਾਵੇ ਕੋਇ, ਸ਼ੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ, ਬੀਉ ਪਵਾਹੀ ਦਭੁ, ਕਿਚਰੁ ਭਤਿ ਲੰਘਾਈਐ ਛਪਰਿ ਤੁਟੈ ਮੋਹੁ, ਭੋਲਾਵਾ ਪਗ ਦਾ, ਬੇੜੀ ਹਿੰਡੁ, ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ ਧਰੀਆ ਖੰਡੁ ਲਿਵਾੜਿ, ਕੰਬਣਿ ਲਗੀ ਦੇਹ, ਦੁਹੁ ਦੀਵੀ ਬਲੰਦਿਆ ਮਲਕੂ ਬਹਿਨਾ ਆਇ, ਗੜੁ ਲੀਤਾ, ਘਟੁ ਲੁਟਿਆ, ਦੀਵੜੇ ਗਇਆ ਬੁਝਾਇ, ਸਰਵਰੁ ਦੂਢਿ ਲਹੁ, ਛਪੜਿ ਦੂਢੇ ਕਿਆ ਹੋਵੈ, ਪਿਰ ਨੀਦੜੀ ਨਿਵਾਰਿ, ਸਾਂਈ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ, ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਆਇ ਉਲਥੇ ਹੰਝ, ਹੰਸ ਉਡਰਿ ਕੋਧੋ ਪਇਆ, ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਈਆਂ ਪੰਖੀਆਂ, ਜਿਨੀ ਵਸਾਏ ਤਲ, ਥਕੇ ਕਵਲ ਇਕਲ, ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ ਟੁਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜੁ, ਅਜਰਾਈਲ ਫਰੇਸਤਾ ਕੈ ਘਰਿ ਨਾਠੀ ਅਜੁ, ਚਬਣ, ਚਲਣ, ਰਤੰਨ, ਪੰਖ ਪਰਾਹੁਣੀ ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗੁ, ਨਉਬਤਿ ਵਜੀ, ਖੜਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ, ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆ, ਕੰਧੀ ਉਤੇ ਰੁਖੜਾ, ਕਚੈ ਭਾਂਡੈ, ਦਰੀਆਵੈ ਕੰਨੇ ਬਗੁਲਾ, ਕੋਲ ਕਰੇਂਦੇ ਹੰਝ ਨੋ ਅਚਿਤੰ ਬਾਜ ਪਏ, ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ ਵਣ ਕੰਬਿਆ, ਸਰਵਰ ਪੰਖੀ ਹੋੜੜੇ ਰਾਹੀਵਾਲ ਪਰਾਜ, ਜਿਹੜਾ ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ, ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ, ਹਿਆਉ ਨਾ ਠਾਹੇ ਆਦਿ।

ਇਹੋ ਬਿੰਬ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ।

(4) ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਪਰਬੀਨ, ਨਿਪੁੰਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦੀ ਚਿੱਤਰ-ਸ਼ਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਰਸ਼ ਤੇ ਫਰਸ਼ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੰਸ ਤਰਦੇ ਹਨ, ਬਗਲੇ ਵੀ ਰੀਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰੇ ਫੁਲੜਾ ਹੈ ਤੇ 'ਫਲ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ' ਹੈ, ਪੰਖੀ 'ਕਕਰ ਚੁਗਨਿ ਥਲਿ ਬਸਨਿ' ਦਿਸਦੇ ਹਨ, 'ਦਰੀਆਵੈ ਕੰਨੇ ਬਗੁਲਾ ਬੈਠਾ ਕੋਲ ਕਰੇ' ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, 'ਲੰਮੀ ਲੰਮੀ ਨਦੀ ਵਹੈ' ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, 'ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆਂ ਮਾਖਿਆ ਨਈ ਵਾਹੰਨਿ' ਦਾ ਅਰਸ਼ੀ ਝਲਕਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; 'ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿਜਰੁ ਥੀਆ, ਤਲੀਆਂ ਖੂੰਡਹਿ ਕਾਗ' ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਚਿੱਤਰ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਹਰ ਇੰਦ੍ਰੇ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹਰ ਭੁਖ ਦੇ ਮਿਟਾਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਹਨ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਸਪਰਸ਼ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ।

ਫਰੀਦ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਫਰੀਦ ਦੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਚਿੱਤਰ ਪਰਣਾਲੀ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

(5) ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੀ ਦੇ ਰੰਗ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ, ਭਲੀ ਪਰੋਰਣਾ, ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਸੋਹਣੇ ਰੰਗੀਨ ਚਿੱਤਰਾਂ, ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨਾਂ ਸਦਾਚਾਰਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਧਰਮ, ਜਾਤੀ ਤਜਰਬੇ, ਘਰੇਲੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਬਿੰਬਾਂ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਦਿਲ-ਖਿਚਵਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

(6) ਫਰੀਦ ਜੀ 'ਧਰਤੀ' ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਉੱਚਾ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਧੁੰਧਲੇਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਤੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪ ਦਾ ਹਰ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਪੰਛੀ, ਸਰਵਰ, ਤਲ, ਦਰਿਆ, ਬਗਲੇ, ਨਦੀਆਂ, ਬਾਰ, ਭਾਂਡੇ, ਘੜੀ, ਲਜ, ਹੰਸ, ਛੱਪੜੀ, ਦੀਵੇ, ਘੜਿਆਲ, ਮਜੀਠ ਆਦਿ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਓਪਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਇਸ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ, ਸੋਹਣੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ, ਰੰਗੀਨ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ—ਇਹੋ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਸੋਲਹਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ, ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ ਵਾਲੀ ਚੋੜਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਪੰਖੀ, ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਫੁਲੜੇ, ਛਪੜੀਆਂ ਤੇ ਕੋਠੇ, ਉਸ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਰੁਮਾਂਸ ਭਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ। ਮੌਤ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਇਸ ਰੁਮਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਕਰ, ਖੰਡ, ਨਿਵਾਤ, ਗੁੜ ਤੋਂ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਰੱਬ ਇਸ ਰੁਮਾਂਚਿਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਭਾਗ ਹੈ। ਜੀਵ-ਇਸਤੀ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਖੂਹੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨਾ ਵੀ ਰੁਮਾਂਚਿਕ ਚਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸਾਨੂੰ ਹੰਸਾਂ ਤੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਸ਼ੂਕਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਕਪਰ ਵਿਚ ਫਸੇ ਬੇੜਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜਾਤੀ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬ੍ਰਿਧ ਉਮਰ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭੋਗ ਉਹ ਇਥੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਇਕ ਫਿਕਾ ਨਾ ਗਾਲਾਇ ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ।

ਹਿਆਉ ਨ ਕੋਹੀ ਠਾਹਿ ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ। ੧੨੯।

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ।

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ। ੧੩੦।

ਇਹ ਕੋਮਲ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ, ਕੋਮਲ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਕੱਟ ਰਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।

(7) ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਨਿਕਟਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਹੱਥ ਲਿਖਤੀ ਨਕਲਾਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਾਪਤ ਹਨ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਰਲਤਾ, ਰਾਗਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ਗੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਹਨ।

ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਨੀਂਹ-ਸ਼ਿਲਾ ਬੜੀ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਪਾਇਦਾਰ ਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਖੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਨੇਕ ਛੱਤਾ ਮੰਦਰ ਆਪਣੀ ਆਭਾ ਤੇ ਚਮਕ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਸੁਗੰਧ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਅਲਾਪ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿਚ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਆ ਬਿਠਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫ਼ਰੀਦ ਪਹਿਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਹਾਲੀ ਤੀਕ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਕਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

(8) ਜੀਵਨ-ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਬਿਆਨਣ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਠਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਾਇਆ।

ਫਰੀਦ-ਬਾਣੀ (ਟੀਕੇ ਸਹਿਤ)

(ੳ) ਰਾਗ ਆਸਾ

(ਅ) ਰਾਗ ਸੂਹੀ

(ੲ) ਸਲੋਕ

(ੳ) ਰਾਗ ਆਸਾ

ਆਸਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ

(1)

1. ਦਿਲਹੁ ਮੁਹਬਤਿ ਜਿਨ੍ਹ ਸੇਈ ਸਚਿਆ ।
2. ਜਿਨ੍ਹ ਮਨਿ ਹੋਰੁ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ ਕਾਂਢੇ ਕਚਿਆ । ੧ ।
3. ਰਤੇ ਇਸ਼ਕ ਖੁਦਾਇ ਰੰਗ ਦੀਦਾਰ ਕੇ ।
4. ਵਿਸਰਿਆ ਜਿਨ੍ਹ ਨਾਮੁ ਤੇ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੀਏ । ੧ । ਰਹਾਉ ।
5. ਆਪ ਲੀਏ ਲੜਿ ਲਾਇ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਸੇ ।
6. ਤਿਨ ਧੰਨੁ ਜਣੇਦੀ ਮਾਉ ਆਏ ਸਫਲੁ ਸੇ । ੨ ।
7. ਪਰਵਦਗਾਰ ਅਪਾਰ ਅਗਮ ਬੇਅੰਤ ਤੂ ।
8. ਜਿਨਾ ਪਛਾਤਾ ਸਚੁ ਚੁੰਮਾ ਪੈਰ ਮੂੰ । ੩ ।
9. ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ਤੂ ਬਖਸੰਦਗੀ ।
10. ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੈ ਖੋਰੁ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ । ੪ । ੧ ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਮੁਹਬਤਿ—ਪਿਆਰ; ਜਿਨ੍ਹ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ; ਸਚਿਆ—ਸਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ; ਮੁਖਿ—ਮੂੰਹ ਵਿਚ; ਕਾਂਢੇ—ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਭਇ—ਧਰਤੀ ਤੇ; ਥੀਏ—ਹੋ ਗਏ; ਲੜਿ ਲਾਇ—ਲੜ ਨਾਲ ਲਾਏ, ਕਬੂਲ ਕੀਤੇ; ਦਰਵੇਸ—ਫਕੀਰ; ਮਾਉ—ਮਾਤਾ; ਪਰਵਦਗਾਰ—ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ; ਮੂੰ—ਮੈਂ; ਪਨਹ—ਪਨਾਹ, ਸ਼ਰਨ; ਖੋਰ—ਦਾਨ, ਭਿਛਿਆ; ਫਰੀਦੈ—ਫਰੀਦ ਨੂੰ ।

- ਟੀਕਾ :
1. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ (ਰੱਬ ਨਾਲ) ਪਿਆਰ ਹੈ, ਉਹੋ ਸੱਚੇ (ਆਸ਼ਕ) ਹਨ ।
 2. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੱਚੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧ ।
 3. ਜੋ ਖੁਦਾ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਹਨ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰੰਜ ਵਿਚ ਰੰਗੇ (ਰਹਿੰਦੇ) ਹਨ ।
 4. (ਪਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ) ਨਾਮ ਵਿਸਰਿਆ ਹੈ ਉਹ ਧਰਤੀ ਤੇ ਭਾਰ

ਹਨ । ੧ । ਰਹਾਉ ।

5. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਹੈ ਉਹੋ ਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰ ਦੇ ਫਕੀਰ ਹਨ ।
6. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਣਨ ਵਾਲੀ ਮਾਤਾ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਸਫਲ ਹੈ । ੨ ।
7. ਹੇ ਪਾਲਣਹਾਰ, ਅਪਾਰ, ਅੰਗਮ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਬੇਅੰਤ ਹੈਂ ।
8. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਤੱਖ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ) ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮਦਾ ਹਾਂ । ੩ ।
9. ਹੇ ਖੁਦਾ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ ।
10. ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਖੈਰ ਦੇਹ । ੪ ।

(2)

1. ਬੋਲੈ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੁ ਪਿਆਰੇ ਅਲਹ ਲਗੇ ।
2. ਇਹ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖਾਕ ਨਿਮਾਣੀ ਗੋਰ ਕਰੇ । ੧ ।
3. ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕੂੰਜੜੀਆ ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ । ੧ । ਰਹਾਉ ।
4. ਜੇ ਜਾਣਾ ਮਰਿ ਜਾਈਐ ਘੁਮਿ ਨ ਆਇਐ ।
5. ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆ ਲਗਿ ਨਾ ਆਪੁ ਵਵਾਈਐ । ੨ ।
6. ਬੋਲੀਐ ਸਚੁ ਧਰਮੁ ਝੂਠੁ ਨ ਬੋਲੀਐ ।
7. ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਸੇ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ । ੩ ।
8. ਛੋਲ ਲੰਘਦੇ ਪਾਰਿ ਗੋਰੀ ਮਨੁ ਧੀਰਿਆ ।
9. ਕੰਚਨ ਵੰਨੇ ਪਾਸੇ ਕਲਵਤਿ ਚੀਰਿਆ । ੪ ।
10. ਸੇਖ ਹੈ ਯਾਤੀ ਜਗਿ ਨਾ ਕੋਈ ਥਿਰੁ ਰਹਿਆ ।
11. ਜਿਸੁ ਆਸਣਿ ਹਮ ਬੈਠੇ ਕੇਤੇ ਬੈਸ ਗਇਆ । ੫ ।
12. ਕਤਿਕ ਕੂੰਜਾਂ ਚੇਤਿ ਡਉ ਸਾਵਣਿ ਬਿਜੁਲੀਆਂ ।
13. ਸੀਆਲੇ ਸੋਹੇਦੀਆਂ ਪਿਰ ਗਲਿ ਬਾਹੜੀਆਂ । ੬ ।
14. ਚਲੇ ਚਲਣਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੋਇ ਮਨੇ ।
15. ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆਂ ਹਿਕੁ ਖਿਨੇ । ੭ ।
16. ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ ਅਸਮਾਨ ਫਰੀਦਾ ਖੇਵਟ ਕਿੰਨਿ ਗਏ ।
17. ਜਾਲਣ ਗੋਰਾਂ ਨਾਲਿ ਉਲਾਮੇ ਜੀਅ ਸਹੇ । ੮ । ੨ ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਬੋਲੇ—ਆਖਦੇ ਹਨ; ਪਿਆਰੇ—ਹੋ ਪਿਆਰਿਓ; ਅਲਹ ਲਗੇ—ਅਲਹ ਵੱਲ ਲਗੇ; ਹੋਸੀ—ਹੋ ਜਾਏਗਾ; ਗੋਰ—ਕਬਰ; ਆਜੁ—ਅੱਜ, ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ; ਟਾਕਿਮ—ਰੋਕ; ਕੂੰਜੜੀਆ—ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ; ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ—ਮਨ ਨੂੰ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ; ਜੇ ਜਾਣਾ—ਇਹ ਪਤਾ ਹੋਵੇ; ਘੁਮਿ—ਮੁੜ ਕੇ; ਵਵਾਈਏ—ਗਵਾਈਏ; ਵਾਟ—ਰਸਤਾ; ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ—ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਛੋਲ—ਬਾਕੇ ਜੁਆਨ

ਗੋਰੀ—ਕੰਮਲ ਇਸਤ੍ਰੀ; ਧੀਰਿਆ—ਧੀਰਜ ਫੜਦਾ ਹੈ; ਕੰਚਨ ਵੰਨੇ ਪਾਸੈ—ਸੌਨੇ ਵਰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ; ਕਲਵਤਿ ਚੀਰਿਆ—ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰੇ; ਹੈਯਾਤੀ—ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਕਤਿਕ—ਕਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ; ਚੇਤਿ—ਚੇਤਿ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ; ਡਉ—ਅੱਗ; ਚਲਣਹਾਰ—ਨਾਸ਼ਮਾਨ; ਗੰਢੇਦਿਆਂ—ਬਣਦਿਆਂ; ਹਿਕੁ—ਇਕ; ਖੇਵਟ—ਮਲਾਹ, ਜੀਵ; ਕਿੰਨੀ—ਕਿਧਰ; ਜਾਲਣ—ਸਹਣਾ, ਝਲਣਾ; ਉਲਾਮੇ—ਉਲਾਂਭਾ, ਝੜਕਾ; ਜੀਅ—ਆਤਮਾ।

ਟੀਕਾ : 1. ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਿਆਰਿਓ ਰੱਬ ਦੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗੋ।

2. (ਕਿਉਂਕਿ) ਅੰਤ ਇਹ ਸਰੀਰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ੧।

3. ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦਾ ਅੱਜ ਹੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਵੇ ਜੋ ਕੁੰਜਾਂ ਸਦਾ ਉਡਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ।

4. ਜੇ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਖੀਰ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ।

5. ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਬੂਠੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਾ ਗਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ੨।

6. ਸੱਚ ਤੇ ਧਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਬੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

7. ਜੇ ਗੁਰੂ ਰਸਤਾ ਦਸੇ ਮੁਰੀਦ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ੩।

8. (ਬਾਕੇ ਜਵਾਨ-ਸੰਤ ਜਨ) ਪਾਰ ਲੰਘਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਮਲ ਇਸਤ੍ਰੀ (ਨਵੇਂ ਜਿਗਿਆਸੂ) ਦਾ ਮਨ ਧੀਰਜ ਫੜਦਾ ਹੈ।

9. (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਵਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੌਨੇ ਵਰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੪।

10. ਹੇ ਸ਼ੇਖ! ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਦਾ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

11. ਜਿਸ ਆਸਣ ਤੇ ਅਸੀਂ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਇਸ ਥਾਂ ਕਈ ਬਹਿ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ੫।

12. ਕਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਕੁੰਜਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ।

13. (ਇਵੇਂ) ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੂਤ ਵਿਚ ਪਤੀ ਦੇ ਗਲ ਪਈਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਸੋਭਦੀਆਂ ਹਨ। ੬।

14. ਹੇ ਭਾਈ! ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲੈ ਕਿ ਚਲਣਹਾਰ ਸਰੀਰ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

15. ਇਸ (ਸਰੀਰ) ਨੂੰ (ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ) ਬਣਦਿਆਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਟੁਟਦਿਆਂ (ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ) ਇਕ ਖਿਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ੭।

16. ਧਰਤੀ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਪੁਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖੇਵਟ (ਜੀਵ) ਕਿਧਰ ਕੁ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

17. ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾਵਾਂ ਸਰੀਰ ਕਿਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਉਲ੍ਹਾਂਭੇ ਸਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

(ਅ) ਰਾਗ ਸੂਹੀ
ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕੀ

(1)

1. ਤਪਿ ਤਪਿ ਲੁਹਿ ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ ।
2. ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ ।
3. ਤੈ ਸਹਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕੀਆ ਰੋਸੁ ।
4. ਮੁਝੁ ਅਵਗਨ ਸਹ ਨਾਹੀ ਦੋਸੁ । ੧ ।
5. ਤੈ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਮੈ ਸਾਰ ਨ ਜਾਨੀ ।
6. ਜੋਬਨੁ ਖੋਇ ਪਾਛੈ ਪਛਤਾਨੀ । ੧ । ਰਹਾਉ ।
7. ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂ ਕਿਤ ਗੁਨ ਕਾਲੀ ।
8. ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਹਉ ਬਿਰਹੈ ਜਾਲੀ ।
9. ਪਿਰਹਿ ਬਿਹੂਨ ਬਤਹਿ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ।
10. ਜਾ ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਏ । ੨ ।
11. ਵਿਧਣ ਖੂਹੀ ਮੁੰਧ ਇਕੋਲੀ ।
12. ਨਾ ਕੋ ਸਾਥੀ ਨਾ ਕੋ ਬੇਲੀ ।
13. ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਮੇਲੀ ।
14. ਜਾ ਫਿਰਿ ਦੇਖਾ ਤਾ ਮੇਰਾ ਅਲਹੁ ਬੇਲੀ । ੩ ।
15. ਵਾਟ ਹਮਾਰੀ ਖਰੀ ਉਡੀਣੀ ।
16. ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਬਹੁਤੁ ਪਿਈਣੀ ।
17. ਉਸ ਉਪਰਿ ਹੈ ਮਾਰਗ ਮੇਰਾ ॥
18. ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦਾ ਪੰਥੁ ਸਮਾਰਿ ਸਵੇਰਾ । ੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤਪਿ ਤਪਿ—ਦੁਖੀ ਹੋ ਹੋ ਕੇ; ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ—ਲੁਛ ਲੁਛ ਕੇ; ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ—ਹੱਥ ਮਲਦੀ ਹਾਂ; ਪਛਤਾਉਂਦੀ ਹਾਂ; ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ—ਕਮਲੀ ਹੋਈ; ਲੋਰਉ—ਲਭਦੀ ਹਾਂ; ਤੈ ਸਹਿ—ਉਸ ਪਤੀ ਨੇ; ਰੋਸੁ—ਗੁੱਸਾ; ਮੁਝੁ—ਮੇਰੇ ਵਿਚ; ਸਾਰ—ਕਦਰ; ਪਾਛੈ—ਪਿਛੇ; ਕਿਤ ਗੁਨ—ਕਿਸ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ; ਜਾਲੀ—ਸਾੜੀ ਹੋਈ ਹਾਂ; ਬਿਹੂਨ—ਬਿਨਾ; ਕਤਹਿ—ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ; ਵਿਧਣ ਖੂਹੀ—ਸੁੰਨੀ ਭਿਆਨਕ ਖੂਹੀ; ਮੁੰਧ—ਇਸਤ੍ਰੀ (ਜੀਵ ਰੂਪ); ਬੇਲੀ—ਮਿਤਰ; ਵਾਟ—ਰਸਤਾ; ਖਰੀ—ਬਹੁਤ; ਉਡੀਣੀ—ਦੁਖਦਾਈ; ਖੰਨਿਅਹੁ—ਖੰਡੇ ਨਾਲੋਂ; ਪਿਈਣੀ—ਤੰਗ, ਬਰੀਕ; ਸਮਾਰਿ—ਸੰਭਾਲਿ; ਸਵੇਰਾ—ਸਵੱਖਤੋ ।

- ਟੀਕਾ :
1. ਤਪ ਤਪ ਕੇ, ਤੇ ਲੁਛ ਲੁਛ ਕੇ, ਮੈਂ ਹੱਥ ਮਰੋੜਦੀ ਹਾਂ ।
 2. ਕਮਲੀ ਹੋਈ (ਹੁਣ) ਉਸ ਪਤੀ ਨੂੰ ਲਭਦੀ ਹਾਂ ।
 3. ਉਸ ਖਸਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ?
 4. ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਅਉਗਣ ਹਨ, ਪਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । ੧ ।

5. ਹੇ ਪਤੀ ! ਮੈਂ (ਵੇਲੇ ਸਿਰ) ਤੇਰੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ ।
6. ਤੇ ਹੁਣ ਜੋਬਨ ਗੁਆ ਕੇ ਪਿਛੋਂ ਪਛਤਾ ਰਹੀ ਹਾਂ । ੧ । ਰਹਾਉ ।
7. ਹੇ ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ! ਤੂੰ ਕਿਸ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ ਕਾਲੀ ਹੈਂ ?
8. (ਕੋਇਲ ਦਾ ਉੱਤਰ) ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਵਿਛੜੇ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਕਾਲੀ ਹੋਈ ਹਾਂ ।
9. ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਸੁਖ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?
10. ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੨ ।
11. ਗੂਹੀ ਸੁੰਨੀ (ਭਿਆਨਕ) ਹੈ ਤੇ ਜੀਵ-ਰੂਪ ਪਨਿਹਾਰੀ ਇਕੱਲੀ ਹੈ ।
12. ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ।
13. ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।
14. ਹੁਣ ਇਸ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੇਖਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ । ੩ ।
15. ਮੇਰੀ ਵਾਟ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ (ਕਠਿਨ) ਹੈ ।
16. ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾਲੋਂ ਤਿੱਖੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕ ਹੈ ।
17. ਉਸ ਉਤੇ ਮੇਰਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ।
18. ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸਵੱਖਤੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ । ੪ ।

(2)

1. ਬੇੜਾ ਬੰਧਿ ਨ ਸਕਿਓ ਬੰਧਨ ਕੀ ਵੇਲਾ ।
2. ਭਰਿ ਸਰਵਰੁ ਜਬ ਉਛਲੈ ਤਬ ਤਰਣੁ ਦੁਹੇਲਾ । ੧ ।
3. ਹਬੁ ਨਾ ਲਾਇ ਕਸੁਭੜੇ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੋਲਾ । ੧ । ਰਹਾਉ ।
4. ਇਕ ਆਪੀਨੋਂ ਪਤਲੀ ਸਹ ਕੇਰੇ ਬੋਲਾ ।
5. ਦੁਧਾ ਥਣੀ ਨ ਆਵਈ ਫਿਰਿ ਹੋਇ ਨ ਮੇਲਾ । ੨ ।
6. ਕਹੈ ਫਰੀਦੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਹੁ ਅਲਾਏਸੀ ।
7. ਹੰਸੁ ਚਲਸੀ ਡੁੰਮਣਾ ਅਹਿ ਤਨੁ ਢੇਰੀ ਥੀਸੀ । ੩ । ੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਬੇੜਾ—ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਬੇੜਾ; ਬੰਧਨ ਕੀ ਵੇਲਾ—ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਵੇਲਾ; ਜਲਿ ਜਾਸੀ—ਸੜ ਜਾਵੇਗਾ; ਢੋਲਾ—ਮਿੱਤਰ; ਇਕ ਆਪੀਨੋਂ—ਇਕ ਤਾਂ ਆਪ; ਪਤਲੀ—ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਤਾਣੀ; ਸਹ ਕੇਰੇ ਬੋਲਾ—ਮਾਲਕ ਦੇ ਕਰੜੇ ਬੋਲ; ਸਹੇਲੀਹੋ—ਮਿੱਤਰੋ; ਅਲਾਏਸੀ—ਬੁਲਾਏਗਾ; ਹੰਸ—ਆਤਮਾ; ਡੁੰਮਣਾ—ਦੌੜਾ, ਜਿਥੇ ਤਕੋਂ ਕਰਨਾ; ਥੀਸੀ—ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਟੀਕਾ : 1. ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਦੋਂ ਬੇੜਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ ਤਦੋਂ ਤੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਨਾ ਸਕਿਆ ।

2. ਜਦੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਭਰ ਕੇ ਉਛਾਲੇ ਖਾਣ ਲਗ ਪਵੇਗਾ (ਭਾਵ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆਵੇਗੀ) ਤਦੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਤਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ੧ ।

3. ਹੇ ਭਾਈ ! ਕਸੁੰਭੇ (ਦਿਲ ਖਿਚਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ) ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ, ਹੱਥ ਸੜ ਜਾਵੇਗਾ । ਰਹਾਉ ।
4. ਇਕ ਤਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤੀ ਆਪ ਕਮਜ਼ੋਰ (ਨਿਤਾਣੀ) ਹੈ, ਦੂਜੇ ਸਹੁ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬੋਲ ਕਰੜੇ ਹਨ ।
5. ਬਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਹਿਆ ਦੁਧ ਮੁੜ ਬਣਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਜਨਮ ਦੇ ਲੰਘਣ ਤੇ) ਮੁੜ ਕੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ । ੨ ।
6. ਫਰੀਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਮਿਤਰ ! ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਵੇਗਾ (ਮੌਤ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆਵੇਗਾ) ।
7. (ਤਦੋਂ) ਆਤਮਾ (ਹੰਸ) ਦੁਚਿੱਤੇ-ਪਨ ਵਿਚ ਤੁਰ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ (ਮਿੱਟੀ ਦੀ) ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ੩ । ੨ ।

(ੲ) ਸਲੋਕ
ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ

(1)

1. ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੇ ਨਧ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ।
2. ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ।
3. ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ ।
4. ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੁ ਕੂ ਸਮਝਾਇ ।
5. ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣੁ ਵਰੁ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ ।
6. ਆਪਣ ਹਥੀ ਜੋਲਿ ਕੇ ਕੈ ਗਲਿ ਲਗੈ ਧਾਇ ।
7. ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀਆਇ ।
8. ਫਰੀਦਾ ਕਿੜੀ ਪਵੰਦੀਈ ਖੜਾ ਨ ਆਪੁ ਮੁਹਾਇ । ੧ ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੇ—ਜਿਸ ਦਿਨ; ਧਨ—ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤੀ; ਵਰੀ—

ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ; ਸਾਹੇ—ਨਿਯਤ ਮਹੂਰਤ, ਵੇਲਾ; ਮਲਕੁ—(ਮਲਕੁਲਮੌਤ) ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਜਮਰਾਜ; ਹਡਾ ਕੂ—ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ; ਚਲਨੀ—ਟਲਦੇ; ਕੂ—ਨੂੰ; ਮਰਣੁ—ਮੌਤ; ਵਰੁ—ਲਾੜਾ; ਪਰਣਾਇ—ਵਿਆਹ ਕੇ; ਜਲਿ ਕੈ—ਤੌਰ ਕੇ; ਕੈ ਗਲਿ—ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਨਾਲ; ਲਗੈ—ਲਗੇਗੀ; ਧਾਇ—ਧਾ ਕੇ; ਪੁਰਸਲਾਤ—ਪੁਰ ਸਿਰਾਤ; ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅੱਗ ਉਤੇ ਬਣਿਆ ਵਾਲ ਤੋਂ ਬਰੀਕ ਪੁਲ; ਕੰਨੀ—ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ; ਕਿੜੀ—ਆਵਾਜ਼ਾਂ; ਪਵੰਦੀਈ—ਪੈਂਦੀਆਂ; ਆਪੁ—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ; ਮੁਹਾਇ—ਲੁਟਾ ।

ਟੀਕਾ : 1. ਜਿਸ ਦਿਨ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤੀ ਨੇ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । (ਜੀਵ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।)

2. (ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਵਕਤ ਪੁਗਣ ਤੇ) ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕੰਨਾਂ

- ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ।
3. ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਕੜਕਾ ਕੇ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
 4. ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਹਾ ਟਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸੌਝੀ ਕਰਾ,
 5. ਕਿ ਜਿੰਦ ਵਹੁਟੀ ਹੈ, ਮੌਤ ਲਾੜਾ ਹੈ ਜੋ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ ।
 6. ਇਹ ਸਰੀਰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਤੌਰ ਕੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਧਾ ਕੇ ਲਗੇਗਾ ?
 7. ਹੇ ਜਿੰਦੇ ! ਪੁਲ ਸਿਰਾਤ, ਜੋ ਵਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਬਰੀਕ ਹੈ, ਕੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਤੂੰ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ?
 8. ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ ਹੋਕੇ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤੂੰ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਲੁਟਾਈ ਜਾਹ । ੧ ।

(2)

ਫਰੀਦਾ ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚਲਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਤਿ ।

ਬੰਨ੍ਹ ਉਕਾਈ ਪੋਟਲੀ ਕਿਥੇ ਵੇਵਾ ਘਤਿ । ੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦੀ ਫਕੀਰੀ; ਗਾਖੜੀ—ਕਠਿਨ; ਭਤਿ—ਭਾਂਤਿ, ਤਰ੍ਹਾਂ; ਵੇਵਾ—ਜਾਵਾਂ; ਘਤਿ—ਸੁੱਟ ਕੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਤੇ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।

(ਪਰ) ਮੈਂ ਫਕੀਰੀ ਵਾਲੀ ਪੋਟਲੀ ਤਾਂ ਚੁਕ ਲਈ ਹੈ (ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ) ਸੁੱਟ ਕੇ ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ ? (ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ) । ੨ ।

(3)

ਕਿਝੁ ਨ ਬੁਝੈ ਕਿਝੁ ਨ ਸੁਝੈ ਦੁਨੀਆ ਗੁਝੀ ਭਾਹਿ ।

ਸਾਈਂ ਮੇਰੇ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਨਾਹੀ ਤ ਹੰਭੀ ਦਝਾਂ ਆਹਿ । ੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਿਝੁ—ਕੁਝ ਵੀ; ਬੁਝੈ—ਸਮਝ ਆਉਣੀ; ਸੁਝੈ—ਸੁਝਣਾ; ਗੁਝੀ—ਲੁਕੀ ਹੋਈ; ਭਾਹਿ—ਅੱਗ; ਨਾਹੀ ਤ—ਨਹੀਂ ਤਾਂ; ਹੰਭੀ—ਮੈਂ ਵੀ; ਦਝਾਂ ਆਹਿ—ਇਸ ਵਿਚ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ।

ਟੀਕਾ : (ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਬਾਰੇ) ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ) ਦੁਨੀਆਂ ਗੁੱਝੀ ਅੱਗ ਹੈ ।

ਮੇਰੇ ਸਾਈਂ ਨੇ ਇਹ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ) ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸੜ ਜਾਂਦਾ । ੩ ।

(4)

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਜਾਣਾ ਤਿਲ ਥੋੜੜੇ ਸਮਲਿ ਬੁਕੁ ਭਰੀ ।

ਜੇ ਜਾਣਾ ਸਹੁ ਨੰਢੜਾ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਮਾਣੁ ਕਰੀ । ੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤਿਲ—ਸੁਆਸ; ਥੋੜੜੇ—ਥੋੜ੍ਹੇ; ਸਮਲਿ—ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ, ਵਿਚਾਰ ਕੇ; ਸਹੁ—ਖਸਮ, ਪ੍ਰਭੂ; ਨੰਦੜਾ—ਨਿੱਕਾ, ਬਾਲ ਸੁਭਾਓ, ਅਲੁੜ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ (ਸਰੀਰ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ) ਸਵਾਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾਂ । ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਨੱਢਾ (ਬਾਲ ਸੁਭਾਓ) ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪੇ ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰਾਂ (ਤੇ ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਛੱਡ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂ) । ੪ ।

(5)

ਜੇ ਜਾਣਾ ਲੜੁ ਛਿਜਣਾ ਪੀਡੀ ਪਾਈਂ ਗੰਦਿ ।

ਤੈ ਜੇਵਡੁ ਮੈਂ ਨਾਹਿ ਕੋ ਸਭੁ ਜਗੁ ਡਿਠਾ ਹੰਦਿ । ੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਲੜੁ—ਪੱਲਾ; ਛਿਜਣਾ—ਜਰਜਰਾ, ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਵਾਲਾ; ਪੀਡੀ—ਪੱਕੀ; ਜੇਵਡੁ—ਪ੍ਰਭੂ ਵਰਗਾ ਵੱਡਾ; ਹੰਦਿ—ਫਿਰ ਕੇ, ਦੂਡ ਕੇ ।

ਟੀਕਾ : ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਲੜ (ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੋਹ ਕਾਰਣ) ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੱਕੀ ਗੰਦ ਪਾ ਲਵਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਵੱਡਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਥਿਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜ ਸਕਾਂ) । ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਫਿਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ । ੫ ।

(6)

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨਾ ਲੇਖ ।

ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਦੇਖੁ । ੬ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਲਤੀਫੁ—ਬਰੀਕ, ਸੂਖਮ; ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖ—ਪਾਪ ਨ ਕਮਾ; ਗਿਰੀਵਾਨ—ਅੰਦਰ, ਬੁੱਕਲ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਸੂਖਮ ਅਕਲ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈਂ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਲੇਖ ਨਾ ਲਿਖ (ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਨ ਕਰ) ।

(ਸਗੋਂ) ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਔਗਣਹਾਰ ਹੈ । ੬ ।

(7)

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੈ ਮਾਰਨਿ ਮੁਕੀਆਂ ਤਿਨ੍ਹਾ ਨ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ ।

ਆਪਨੜੇ ਘਰਿ ਜਾਈਐ ਪੈਰਿ ਤਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਚੁੰਮਿ । ੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤੈ—ਤੈਨੂੰ; ਘੁੰਮਿ—ਪਰਤ ਕੇ, ਬਦਲੇ ਵਜੋਂ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਲੋਕ ਮੁਕੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਕੇ ਮੁਕੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰ,

ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਰਤਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮ ਲੈ । ੭ ।

(8)

ਫਰੀਦਾ ਜਾਂ ਤਉ ਖਟਣ ਵੇਲ ਤਾਂ ਤੂ ਰਤਾ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ।

ਮਰਗ ਸਵਾਈ ਨੀਹਿ ਜਾਂ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਲਦਿਆ । ੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਖਟਣ ਵੇਲ—ਖਟਣ ਦਾ ਵੇਲਾ, ਕੁਝ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ; ਰਤਾ—

ਮਸਤ; ਸਿਉ—ਨਾਲ; ਮਰਗ—ਮੌਤ; ਸਵਾਈ—ਵਧ ਗਈ (ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ); ਭਰਿਆ—ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਲਦਿਆ—ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਦੋਂ (ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਜੀ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਤਦੋਂ ਤੂੰ ਦੁਨੀਆਂ (ਦੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਿਚ ਖਚਤ ਹੋਇਆ ਰਿਹਾ। ਮੌਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵੱਧਦੀ ਗਈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਸ੍ਵਾਸ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਤੂੰ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ। ੮।

(9)

ਦੇਖੁ ਫਰੀਦਾ ਜੁ ਥੀਆ ਦਾੜੀ ਹੋਈ ਭੂਰ।

ਅਗਹੁ ਨੇੜਾ ਆਇਆ ਪਿਛਾ ਰਹਿਆ ਦੂਰ। ੯।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਥੀਆ—ਹੋਇਆ; ਭੂਰ—ਚਿੱਟੀ, ਧਉਲਿਆਂ ਵਾਲੀ; ਅਗਹੁ—ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ; ਪਿਛਾ—ਜਨਮ ਸਮਾਂ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦਾ ! ਵੇਖ, ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ, (ਬੁਢਾਪੇ ਸਮੇਂ) ਦਾੜੀ ਭੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। (ਕਰੜ ਬਰੜੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ)।

ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਅਗਲਾ (ਮੌਤ ਦਾ) ਬੰਨਾ ਨੇੜੇ ਆ ਪੁਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਪਿਛਲਾ (ਜਨਮ ਦਾ) ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ੯।

(10)

ਦੇਖ ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਥੀਆ ਸਕਰ ਹੋਈ ਵਿਸੁ।

ਸਾਂਈ ਬਾਝਹੁ ਆਪਣੇ ਵੇਦਣ ਕਹੀਐ ਕਿਸੁ। ੧੦।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਥੀਆ—ਹੋਇਆ; ਸਕਰ—ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ; ਵਿਸੁ—ਬਿਖ, ਜ਼ਹਿਰ; ਵੇਦਣ—ਦੁਖੜਾ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਵੇਖ (ਉਮਰ ਢਲਣ ਨਾਲ) ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ ਹੁਣ ਵਿਹੁ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

(ਪਰ) ਇਹ ਦੁਖੜਾ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਬਾਝੋਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ੧੦।

(11)

ਫਰੀਦਾ ਅਖੀ ਦੇਖਿ ਪਤੀਣੀਆਂ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਰੀਣੇ ਕੰਨ।

ਸਾਖ ਪਕੰਦੀ ਆਈਆ ਹੋਰ ਕਰੋਂਦੀ ਵੰਨ। ੧੧।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪਤੀਣੀਆਂ—ਕਮਜ਼ੋਰ, ਹੀਣੀਆਂ; ਰੀਣੇ—ਨਿਕੰਮੇ, ਬਲੇ; ਸਾਖ—ਟਹਿਣੀ (ਸਰੀਰ ਰੂਪ); ਵੰਨ—ਰੰਗ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਉਮਰ ਢਲਣ ਤੇ) ਅੱਖਾਂ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕੰਨ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਕੰਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਸਾਖ ਪੱਕ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹੋਰ ਹੀ ਰੰਗ ਵਟਾ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੧।

(12)¹

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਜਿਨ੍ਹੀ ਨ ਰਾਵਿਆ ਧਉਲੀ ਰਾਵੈ ਕੋਇ ।

ਕਰਿ ਸਾਂਈ ਸਿਉ ਪਿਰਹੜੀ ਰੰਗੁ ਨਵੇਲਾ ਹੋਇ । ੧੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਾਲੀ—ਜਵਾਨੀ ਸਮੇਂ; ਧਉਲੀ—ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ; ਪਿਰਹੜੀ—ਪ੍ਰੇਮ; ਨਵੇਲਾ—ਨਵਾਂ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਨੀ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਕੋਈ ਹੈ ਜੋ ਬੁਢੇਪੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੇ ।

ਸੋ ਹੇ ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਜੋੜ ਤਾਂ ਕਿ ਤੇਰਾ ਰੂਪ ਰੰਗ (ਸੁੰਦਰਤਾ) ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇ । ੧੨ ।

(14)

ਫਰੀਦਾ ਜਿਨ੍ ਲੋਇਣ ਜਗੁ ਮੋਹਿਆ ਸੇ ਲੋਇਨ ਮੈ ਡਿਨੁ ।

ਕਜਲ ਰੇਖ ਨ ਸਹਦਿਆ ਸੇ ਪੰਖੀ ਸੂਇ ਬਹਿਨੁ । ੧੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਲੋਇਣ—ਅੱਖਾਂ; ਕਜਲ ਰੇਖ—ਕਜਲ ਦੀ ਰੇਖਾ; ਪੰਖੀ ਸੂਇ ਬਹਿਨੁ—ਪੰਖੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬੈਠੇ ਹਨ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਸੇਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ ।

(ਉਹ ਅੱਖਾਂ) ਕਜਲ ਦੀ ਰੇਖਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਾਰ ਸਕਦੀਆਂ ਪਰ ਹੁਣ (ਦੇਹੀ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬੈਠੇ ਹਨ । ੧੪ ।

(15)

ਫਰੀਦਾ ਕੂਕੇਦਿਆ ਚਾਂਗੇਦਿਆ ਮਤੀ ਦੇਦਿਆ ਨਿਤ ।

ਜੇ ਸੈਤਾਨਿ ਵੇਵਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ । ੧੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੂਕੇਦਿਆਂ ਚਾਂਗੇਦਿਆਂ—ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਦਿੰਦਿਆਂ; ਮਤੀ—ਸਮਝਾਉਣ

1. ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਦਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

(13)

ਮ : ੩ : ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧਉਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ।

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨ ਲਗਾਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ।

ਏਹੁ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਖਸਮ ਕਾ ਜੋ ਭਾਵੈ ਤੇ ਦੇਇ । ੧੩ ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਕੋਈ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਉਮਰ ਦਾ ਤਕਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਜੁਆਨ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਢਾ; ਰੱਬ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਆਪ ਯਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਜੁੜ ਸਕਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਨਾ ਲੋਚੇ ।

ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਤਾਂ ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਹਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੩ ।

ਤੇ; ਸੈਤਾਨਿ—ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦੀ ਦਾ ਦੇਵਤਾ; ਵੰਵਾਇਆ—ਵਿਗਾੜਿਆ, ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੂਕ ਕੂਕ ਕੇ ਹਾਲ ਦੁਹਾਈ ਦੇਣ ਤੇ ਅਤੇ ਨਿਤ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਵੀ, ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਰਤ ਚੰਗੇ ਬੰਨੇ ਕਿਵੇਂ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੈਤਾਨ ਨੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ? । ੧੫।

(16)

ਫਰੀਦਾ ਬੀਉ ਪਵਾਹੀ ਦਭੁ । ਜੇ ਸਾਂਈ ਲੋੜਹਿ ਸਭੁ ।

ਇਕੁ ਛਿਜਹਿ ਬਿਆ ਲਤਾੜੀਅਹਿ । ਤਾਂ ਸਾਂਈ ਦੇ ਦਰ ਵਾੜੀਅਹਿ । ੧੬।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਬੀਉ—ਹੋ ਜਾ; ਪਵਾਹੀ—ਪਹੇ ਦੀ; ਦਭੁ—ਘਾਹ; ਸਾਂਈ—

ਪਰਮਾਤਮਾ; ਸਭੁ—ਸਰਬ ਥਾਈਂ ਵਿਆਪਕ; ਛਿਜਹਿ—ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ; ਬਿਆ—ਦੂਸਰਾ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਭ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਪਹੇ ਦੀ ਦੱਭ ਹੋ ਜਾਹ।

ਦੱਭ ਵਾਂਗ ਲਤਾੜਿਆ ਜਾ ਕੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਦਰ ਵਿਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋਵੇਗਾ। ੧੬।

(17)

ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੁ ਨ ਨਿੰਦੀਐ ਖਾਕੂ ਜੇਡੁ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਜੀਵਦਿਆ ਪੈਰਾ ਤਲੇ ਮੁਇਆ ਉਪਰਿ ਹੋਇ । ੧੭।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਖਾਕ—ਮਿਟੀ, ਜੇਡੁ—ਵਰਗਾ; ਤਲੇ—ਥਲੇ, ਨੀਚੇ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਕਰੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਤਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੀਚੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਉਪਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੧੭।

(18)

ਫਰੀਦਾ ਜਾ ਲਬੁ ਤਾ ਨੇਹੁ ਕਿਆ ਲਬੁ ਤ ਕੂੜਾ ਨੇਹੁ ।

ਕਿਚਰੁ ਝਤਿ ਲਘਾਈਐ ਫਪਰਿ ਤੁਟੈ ਮੇਹੁ । ੧੮।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਲਬੁ—ਲਾਲਚ; ਨੇਹੁ—ਪਿਆਰ; ਝਤਿ—ਕਿੰਨਾ ਚਿਰੁ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਲਾਲਚ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕੀਹ ਹੋਇਆ ? ਲਾਲਚ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਕੂੜਾ ਹੈ।

(ਕੋਈ) ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਫਪਰ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਲੰਘਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਉਸ ਉਪਰ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ ? । ੧੮।

(19)

ਫਰੀਦਾ ਜੇਗਲੁ ਜੇਗਲੁ ਕਿਆ ਭਵਹਿ ਵਣਿ ਕੰਡਾ ਮੋੜੇਹਿ ।

ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੇਗਲੁ ਕਿਆ ਦੂਢੇਹਿ । ੧੯।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮੋੜੇਹਿ—ਲਤਾੜਦਾ ਹੈ; ਹਿਆਲੀਐ—ਦਿਲ ਅੰਦਰ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਭਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਭੰਨਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ।

ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੀਹ ਲਭਦਾ ਹੈਂ । ੧੯ ।

(20)

ਫਰੀਦਾ ਇਨੀ ਨਿਕੀ ਜੰਘੀਐ ਥਲ ਡੂੰਗਰ ਭਵਿਓਮ੍ਹਿ ।

ਅਜੁ ਫਰੀਦੈ ਕੂਜੜਾ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਥੀਓਮਿ । ੨੦ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਇਨੀ—ਇਨ੍ਹਾਂ; ਜੰਘੀਐ—ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ; ਡੂੰਗਰ—ਪਰਬਤ; ਭਵਿਓਮ੍ਹਿ—ਮੈਂ ਭਵਿਆ ਹਾਂ; ਅਜੁ—ਹੁਣ (ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੇਂ); ਸੈ—ਸੌ; ਥੀਓਮਿ—ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਕੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਥਲ ਤੇ ਪਹਾੜ ਸਭ ਫਿਰਿਆ ਹਾਂ ਪਰ ਅੱਜ (ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ) ਮੈਨੂੰ (ਫਰੀਦ ਨੂੰ) ਕੋਲ ਪਿਆ ਲੋਟਾ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਲਗਦਾ ਹੈ । ੨੦ ।

(21)

ਫਰੀਦਾ ਰਾਤੀ ਵਡੀਆਂ ਧੁਖਿ ਧੁਖਿ ਉਠਨਿ ਪਾਸ ।

ਧਿਗੁ ਤਿਨਾ ਦਾ ਜੀਵਿਆ ਜਿਨਾ ਵਿਡਾਣੀ ਆਸ । ੨੧ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਧੁਖਿ ਧੁਖਿ ਉਠਨਿ—ਸੁਲਗਦੇ ਹਨ; ਪਾਸ—ਪਾਸੇ; ਧਿਗੁ—ਲਾਹਨਤ; ਵਿਡਾਣੀ—ਦੂਜੀ (ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਰਾਤਾਂ ਵਡੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆਂ ਪਿਆਂ ਪਾਸੇ ਸੁਲਗਣ ਲਗਦੇ ਹਨ (ਲੰਮੀ ਰਾਤ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਅਸਹਿ ਲਗਦਾ ਹੈ) ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਿਆ ਲਾਹਨਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਹੋਰ ਦੀ ਆਸ ਹੈ । ੨੧ ।

(22)

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਮੈ ਹੋਦਾ ਵਾਰਿਆ ਮਿਤਾ ਆਇੜਿਆਂ ।

ਹੇੜਾ ਜਲੈ ਮਜੀਠ ਜਿਉ ਉਪਰਿ ਅੰਗਾਰਾ । ੨੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਵਾਰਿਆ—ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖਾਂ; ਮਿਤਾ—ਮਿਤਰਾਂ; ਆਇੜਿਆਂ—ਆਏ ਹੋਏ; ਹੇੜਾ—ਸਰੀਰ; ਜਿਉ—ਵਾਂਗ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਮੈਂ ਘਰ ਆਇਆਂ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਕੁਝ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਮਜੀਠ ਵਰਗੇ ਲਾਲ ਅੰਗਾਰਿਆਂ ਉਪਰ ਸੜਦਾ ਹੈ । ੨੨ ।

(23)

ਫਰੀਦ ਲੋੜੈ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟੁ ।

ਹੰਢੈ ਉਂਨ ਕਤਾਇਦਾ ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪਟ । ੨੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਲੋੜੈ—ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਦਾਖ—ਅੰਗੂਰ; ਬਿਜਉਰੀਆਂ—ਬਿਜੌਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ; ਹੰਢੈ—ਫਿਰਦਾ ਹੈ; ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ—ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਪਟ—ਰੇਸ਼ਮ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਟ ਬੀਜਦਾ ਤਾਂ ਕਿੱਕਰ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਜੌਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ

ਦਾਖਾਂ ਖਾਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਇਹ ਉਵੇਂ ਹੈ ਕਿ) ਕਤਾਏ ਤਾਂ ਉਨ ਪਰ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੇ ਰੇਸ਼ਮ । ੨੩ ।

(24)

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੁ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ ।

ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ । ੨੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਨੇਹੁ—ਪਿਆਰ; ਰਹਾਂ—ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ; ਤੁਟੈ—ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮੀਂਹ ਕਾਰਣ) ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚਿਕੜ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਘਰ ਬੜੀ ਦੂਰ ਹੈ, ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ।

ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕੰਬਲ ਭਿਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ । ੨੪ ।

(25)

ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ ਕੰਬਲੀ ਅਲਹ ਵਰਸਉ ਮੇਹੁ ।

ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨ੍ਹਾ ਸਜਣਾ ਤੁਟਉ ਨਾਹੀ ਨੇਹੁ । ੨੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਭਿਜਉ—ਭਿਜ ਜਾਵੇ; ਸਿਜਉ—ਸਿਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਟੀਕਾ : ਕੰਬਲ ਪਿਆ ਭਿਜੇ-ਸਿਜੇ, ਮੀਂਹ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਪਿਆ ਵਰਸੇ ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਜਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਾਂਗਾ, ਤਾਕਿ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾ ਟੁੱਟੇ । ੨੫ ।

(26)

ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਭੋਲਾਵਾ ਪਗ ਦਾ ਮਤੁ ਮੈਲੀ ਹੋਇ ਜਾਇ ।

ਗਹਿਲਾ ਰੂਹੁ ਨ ਜਾਣਈ ਸਿਰੁ ਭੀ ਮਿਟੀ ਖਾਇ । ੨੬ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਭੋਲਾਵਾ—ਭੁਲੇਖਾ; ਪਗ—ਦਸਤਾਰ, ਪਗੜੀ; ਮਤੁ—ਕਿਤੇ; ਗਹਿਲਾ ਰੂਹੁ—ਗਾਫਲ ਜਿੰਦ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਨੂੰ ਪਗੜੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤੇ (ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ) ਮੈਲੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

(ਪਰ) ਗਾਫਲ ਜਿੰਦ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਸਿਰ ਨੇ ਭੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਹੈ । ੨੬ ।

(27)

ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜੁ ਮਾਖਿਉ ਮਾਂਝਾ ਦੁਧੁ ।

ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਰੱਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ । ੨੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਨਿਵਾਤ—ਮਿਸ਼ਰੀ; ਮਾਖਿਉ—ਸ਼ਹਿਦ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸ਼ੱਕਰ, ਖੰਡ, ਮਿਸ਼ਰੀ, ਸ਼ਹਿਦ, ਗੁੜ ਤੇ ਮਾਝਾ ਦੁੱਧ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੀ ਮਿਠਾਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ । ੨੭ ।

(28)

ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ।

ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ ਘਣੇ ਸਹਨਿਗੇ ਦੁਖ । ੨੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਾਠ ਕੀ—ਲੱਕੜ ਵਰਗੀ ਸੁੱਕੀ; ਲਾਵਣੁ—ਸਲੂਣਾ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੇਰੀ ਰੋਟੀ ਕਾਠ (ਵਾਂਗ ਸੁੱਕੀ) ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਨੂੰ ਸਲੂਣਾ ਮੇਰੀ ਭੁੱਖ ਹੈ ।

(ਪਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ (ਰੋਟੀਆਂ) ਖਾਧੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਣਗੇ । ੨੮ ।

(29)

ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾਇ ਕੈ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ ।

ਫਰੀਦਾ ਦੇਖਿ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਨ ਤਰਸਾਏ ਜੀਉ । ੨੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪਰਾਈ—ਦੂਜੇ ਦੀ ।

ਟੀਕਾ : (ਹੇ ਭਾਈ) ਆਪਣੀ ਰੁੱਖੀ ਸੁੱਕੀ ਖਾ ਕੇ ਠੰਡਾ ਪਾਣੀ ਪੀ (ਕੇ ਸਬਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।)

ਫਰੀਦ ! ਦੂਜੇ ਦੀ ਚੋਪੜੀ ਵੇਖਕੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਤਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ੨੯ ।

(30)

ਅਜ ਨ ਸੁਤੀ ਕੰਤ ਸਿਉ ਅੰਗੁ ਮੁੜੇ ਮੁੜਿ ਜਾਇ ।

ਜਾਇ ਪੁਛਹੁ ਡੋਹਾਗਣੀ ਤੁਮ ਕਿਉਂ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ । ੩੦ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮੁੜਿ ਜਾਇ—ਟੁੱਟਦੇ ਹਨ; ਡੋਹਾਗਣੀ—ਛੁਟੜ; ਰੈਣਿ—ਰਾਤ; ਵਿਹਾਇ—ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ ।

ਟੀਕਾ : ਮੈਂ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਕੰਤ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਨਹੀਂ (ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਨਹੀਂ) ਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੁਟੜਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ (ਜਿਹੜੀਆਂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹਨ) ਕਿ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀਆਂ ਹਨ ? । ੩੦ ।

(31)¹

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।

ਪਿਰੁ ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ । ੩੧ ।

1. ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਜੋਂ ਹੈ :

(32)

ਸਾਹੁਰੈ ਪੇਈਐ ਕੰਤ ਕੀ ਕੰਤੁ ਅਗੰਮੁ ਅਥਾਹੁ ।

ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜੁ ਭਾਵੈ ਬੇਪਰਵਾਹੁ । ੩੨ ।

ਟੀਕਾ : (ਸੁਹਾਗਣ) ਇਸ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕੰਤ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਉਹ ਕੰਤ ਅਗੰਮ ਤੇ ਅਥਾਹ ਹੈ ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹੋ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਜੋ ਬੇਪਰਵਾਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਕੰਤ ਨੂੰ ਭਾਅ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੩੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸਾਹੁਰੈ—ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ; ਢੋਈ—ਆਸਰਾ; ਪੋਈਐ—ਜਗਤ ਵਿਚ; ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ; ਪਿਰੁ—ਪਤੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ; ਵਾਤੜੀ—ਬਾਤ, ਹਾਲ; ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ।

ਟੀਕਾ : (ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਜੀਵ ਨੂੰ) ਨਾ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਆਸਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਤੇ ਉਹ (ਨਾਂ ਨੂੰ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਹਾਗਣ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ੩੧।

(33)

ਨਾਤੀ ਧੌਤੀ ਸੰਬਹੀ ਸੁਤੀ ਆਇ ਨਚਿੰਦੁ।

ਫਰੀਦਾ ਰਹੀ ਸੁ. ਬੇੜੀ ਹਿੰਛੁ ਦੀ ਗਈ ਕਬੂਰੀ ਗੰਧੁ। ੩੩।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸੰਬਹੀ—ਸੰਵਰੀ ਹੋਈ, ਸਜੀ ਹੋਈ; ਨਚਿੰਦੁ—ਬੇਫਿਕਰ; ਬੇੜੀ—ਵੇੜੀ; ਕਬੂਰੀ—ਕਸਤੂਰੀ; ਗੰਧ—ਖੁਸ਼ਬੋਂ।

ਟੀਕਾ : ਨਹਾ ਧੋ ਤੇ ਸਜ ਸੰਵਰ ਕੇ, ਪਰ, ਬੇ ਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂ ਗਈ। ਹੋ ਫਰੀਦ ! (ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ) ਹਿੰਗ ਦੀ ਬੋ ਨਾਲ ਵੇੜੀ ਰਹਿ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਸਤੂਰੀ ਵਾਲੀ ਸੁਗੰਧ (ਜਿਹੜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਦੀ ਯਾਦ ਉਪਰੰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ ਸੀ) ਉੱਡ ਗਈ। ੩੩।

(34)

ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨਾ ਡਰਾਂ ਜੇ ਸਹ ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਜਾਇ।

ਫਰੀਦਾ ਕਿਤੀ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨੁ ਸੁਕਿ ਗਏ ਕੁਮਲਾਇ। ੩੪।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਜੋਬਨ—ਜੁਆਨੀ; ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ—ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ਦਾ ਪਿਆਰ; ਕਿਤੀ—ਕਿਨੇ ਹੀ।

ਟੀਕਾ : ਜੋਬਨ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਟੁੱਟੇ, ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਕਿਨੇ ਹੀ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਬਿਨਾਂ ਸੁਕ ਕੇ ਕੁਮਲਾ ਗਏ ਹਨ (ਵਿਅਰਥ ਗਏ ਹਨ)। ੩੪।

(35)

ਫਰੀਦਾ ਚਿੰਤ ਖਟੋਲਾ ਵਾਣੁ ਦੁਖੁ ਬਿਰਹਿ ਵਿਛਾਵਣੁ ਲੇਫੁ।

ਇਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਸਚੇ ਵੇਖੁ। ੩੫।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਚਿੰਤ—ਚਿੰਤਾ; ਖਟੋਲਾ—ਮੰਜੀ; ਬਿਰਹ—ਜੁਦਾਈ, ਵਿਛੋੜਾ; ਵਿਛਾਵਣ—ਤੁਲਾਈ; ਲੇਫੁ—ਰਜਾਈ।

ਟੀਕਾ : ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਚਿੰਤਾ ਮੰਜੀ ਹੈ, ਦੁਖ ਉਸ ਦਾ ਵਾਣ ਹੈ ਤੇ ਜੁਦਾਈ, ਰਜਾਈ-ਤੁਲਾਈ ਹੈ।

ਹੋ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ (ਪ੍ਰਭੂ) ! ਵੇਖ (ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ) ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ। ੩੫।

(36)

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ।

ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਉਪਜੈ ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਨੁ। ੩੬।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਬਿਰਹਾ—ਵਿਛੋੜਾ; ਸੁਲਤਾਨ—ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ; ਜਿਤੁ—ਜਿਸ; ਮਸਾਨੁ—ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ।

ਟੀਕਾ : ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ, ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਵਿਛੋੜੇ ! ਤੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਹੈਂ । ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ) ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਵਰਗਾ ਜਾਣੋ । ੩੬ ।

(37)

ਫ਼ਰੀਦਾ ਏ ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ ਧਰੀਆਂ ਖੰਡੁ ਲਿਵਾੜਿ ।

ਇਕਿ ਰਾਹੇਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਇਕਿ ਰਾਧੀ ਗਏ ਉਜਾੜਿ । ੩੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਏ—ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥ; ਵਿਸੁ—ਜ਼ਹਿਰ; ਲਿਵਾੜਿ—ਗਲੇਫ ਕੇ; ਰਾਹੇ ਦੇ—ਬੀਜਦੇ; ਰਾਧੀ—ਬੀਜੀ ਹੋਈ; ਉਜਾੜਿ—ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਹਨ ਜੋ ਖੰਡ ਵਿਚ ਗਲੇਫ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਬੀਜਦੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਬੀਜੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਉਂਜ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ । ੩੭ ।

(38)

ਫ਼ਰੀਦਾ ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਹੰਢਿ ਕੈ ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਸੰਮਿ ।

ਲੇਖਾ ਰਬੁ ਮੰਗੇਸੀਆ ਤੂ ਆਹੋ ਕੇਰੁ ਕੰਮਿ । ੩੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਚਾਰਿ-ਚਾਰ ਪਹਿਰ; ਹੰਢਿ—ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ; ਸੰਮਿ—ਸੌ ਕੇ; ਲੇਖਾ—

ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ; ਮੰਗੇਸੀਆ—ਮੰਗੇਗਾ; ਆਹੋ—ਆਇਆ; ਕੇਰੁ—ਕਿਹੜੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਗੁਆ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਸੌ ਕੇ ਗੁਆ ਦਿੱਤੇ ।

(ਹੇ ਭਾਈ) ਰੱਬ ਜ਼ਰੂਰ ਲੇਖਾ ਮੰਗੇਗਾ, ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਤੂੰ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਆਇਆ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸੀ । ੩੮ ।

(39)

ਫ਼ਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੈ ਜਾਇ ਕੈ ਕਿਉ ਡਿਠੋ ਘੜੀਆਲੁ ।

ਏਹੁ ਨਿਦੋਸਾਂ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲੁ । ੩੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਿਉ—ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ; ਡਿਠੋ—ਵੇਖਿਆ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! (ਜਿਥੇ ਘੜੀਆਲ ਵਜਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਤੂੰ ਘੜੀਆਲ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ?

(ਇਹ ਘੜੀਆਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੈ) ਇਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਜੀਵ ਜੋ ਦੋਸ਼ੀ ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ? । ੩੯ ।

(40)

ਘੜੀਏ ਘੜੀਏ ਮਾਰੀਐ ਪਹਰੀ ਲਹੈ ਸਜਾਇ ।

ਸੋ ਹੋੜਾ ਘੜੀਆਲ ਜਿਉ ਡੁਖੀ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ । ੪੦ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਘੜੀਏ ਘੜੀਏ —ਘੜੀ, ਘੜੀ; ਹੋੜਾ—ਸਰੀਰ ।

ਟੀਕਾ : ਘੜਿਆਲ ਨੂੰ ਘੜੀ ਘੜੀ ਮਗਰੋਂ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰੇਕ ਪਹਿਰ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਸਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਘੜਿਆਲ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ-ਰੂਪ ਰਾਤ (ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਛੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ । ੪੦ ।
(41)

ਬੁਢਾ ਹੋਆ ਸੇਖ ਫਰੀਦੁ ਕੰਬਣਿ ਲਗੀ ਦੇਹ ।

ਜੇ ਸਉ ਵਰ੍ਹਿਆ ਜੀਵਣਾ ਭੀ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖੋਹ । ੪੧ ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਦੇਹ—ਸਰੀਰ; ਹੋਸੀ—ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ; ਖੋਹ—ਮਿੱਟੀ ।

ਟੀਕਾ : ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਬੁਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤਕ ਜੀਉਣਾ ਭੀ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਸਰੀਰ ਨੇ ਅੰਤ ਮਿਟੀ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ । ੪੧ ।
(42)

ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ ।

ਜੇ ਤੂ ਏਵੈ ਰਖਸੀ ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਹਿ । ੪੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਬਾਰਿ —ਦਰ ਤੇ; ਪਰਾਇਐ— ਪਰਾਏ ਦੇ, ਦੂਜੇ ਦੇ; ਬੈਸਣਾ— ਬੈਠਣਾ; ਸਾਂਈ—ਪ੍ਰਭੂ; ਮੁਝੈ—ਮੈਨੂੰ; ਏਵੈ—ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ; ਰਖਸੀ—ਰਖੇਗਾ; ਜੀਉ—ਜਿੰਦ ।

ਟੀਕਾ : ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਨੂੰ ਪਰਾਏ ਦਰ ਤੇ ਬਹਿਣ ਵਾਲੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾ ਦੇ (ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨ ਸਹਿਣੀ ਪਵੇ ।) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲੈ । ੪੨ ।
(43)

ਕੰਧਿ ਕੁਹਾੜਾ ਸਿਰਿ ਘੜਾ ਵਣਿ ਕੈ ਸਹੁ ਲੋਹਾਰੁ ।

ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਲੋੜੀ ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਤੂ ਲੋੜਹਿ ਅੰਗਿਆਰ । ੪੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੰਧਿ—ਮੱਢੇ ਉਤੇ; ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਉਤੇ; ਵਣਿ—ਜੰਗਲ; ਲੋਹਾਰੁ—ਲੁਹਾਰ; ਹਉ—ਮੈਂ; ਲੋੜੀ—ਲਭਦਾ ਹਾਂ, ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ।

ਟੀਕਾ : ਮੱਢੇ ਉੱਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਘੜਾ ਲਈ ਲੁਹਾਰ ਜੰਗਲ ਦੇ ਸਿਰ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਹੇ ਲੁਹਾਰ) ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਲਭਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਤੂੰ ਅੰਗਿਆਰ ਲੋੜਦਾ ਹੈਂ । ੪੩ ।
(44)

ਫਰੀਦਾ ਇਕਨਾ ਆਟਾ ਅਗਲਾ ਇਕਨਾ ਨਾਹੀ ਲੋਣੁ ।

ਅਗੈ ਗਏ ਸਿੰਵਾਪਸਨਿ ਚੋਟਾਂ ਖਾਸੀ ਕਉਣੁ । ੪੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਇਕਨਾ—ਕੱਲ; ਅਗਲਾ—ਬਹੁਤ; ਅਗੈ—ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ; ਸਿੰਵਾਪਸਨਿ—ਪਛਾਣੇ ਜਾਣਗੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ ਤੇ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ (ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ) ਵੀ ਨਹੀਂ ।
(ਪਰ) ਦਰਗਾਹੇ ਜਾਣ ਤੇ ਪਛਾਣ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ (ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਦੁਖ ਕੌਣ ਸਹੇਗਾ । ੪੪ ।

(45)

ਪਾਸਿ ਦਮਾਮੇ ਛਤੁ ਸਿਰਿ ਭੇਰੀ ਸਡੋ ਰਡ ।

ਜਾਇ ਸੁਤੇ ਜੀਰਾਣ ਮਹਿ ਥੀਏ ਅਤੀਮਾ ਗਡ । ੪੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪਾਸਿ—ਕੋਲ; ਦਮਾਮੇ—ਧੌਂਸੇ; ਛਤੁ—ਛਤਰ; ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਉਤੇ; ਭੇਰੀ—ਨਗਾਰਾ; ਸਡੋ—ਉਸਤਤੀ; ਰਡ—ਭਟ; ਜੀਰਾਣ ਮਹਿ—ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ; ਥੀਏ—ਹੋ ਗਏ; ਆਤਮਾ—ਯਤੀਮਾ; ਗੱਡ—ਗੱਡੇ ਗਏ ।

ਟੀਕਾ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਧੌਂਸੇ ਸਨ, ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਤਰ ਸਨ ਤੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਭੱਟ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਉਹ ਵੀ (ਮੁਹਲਤ ਪੁਗਣ ਤੇ) ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸੁਤੇ ਤੇ ਯਤੀਮਾਂ ਵਾਂਗ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਗੱਡੇ ਗਏ । ੪੫ ।

(46)

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਉਸਾਰੇਦੇ ਭੀ ਗਏ ।

ਕੂੜਾ ਸਉਦਾ ਕਰਿ ਗਏ ਗੋਰੀ ਆਇ ਪਏ । ੪੬ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮੰਡਪ—ਮਹਲ; ਕੂੜਾ ਸਉਦਾ—ਝੂਠਾ ਸਉਦਾ, ਘਾਟੇ ਵਾਲਾ ਸਉਦਾ; ਗੋਰੀ—ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੋਠੇ, ਮਹਲ ਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਅੰਤ ਇਥੋਂ ਚਲੇ ਗਏ । ਉਹ ਕੂੜਾ (ਸਾਰ ਹੀਨ) ਸਉਦਾ ਕਰਕੇ ਗਏ; ਤੇ ਅੰਤ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਡਿੱਗੇ । ੪੬ ।

(47)

ਫਰੀਦਾ ਖਿਥੜਿ ਮੇਖਾ ਅਗਲੀਆਂ ਜਿੰਦੁ ਨ ਕਾਈ ਮੇਖ ।

ਵਾਰੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਚਲੇ ਮਸਾਇਕ ਸੇਖ । ੪੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਖਿਥੜਿ—ਗੋਦੜੀ; ਮੇਖਾ—ਤੋਪੇ, ਟਾਂਕੇ; ਅਗਲੀਆ—ਬਹੁਤ; ਮਸਾਇਕ—ਚੋਲੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸਰੀਰ ਗੋਦੜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਈ ਮੇਖਾਂ ਹਨ (ਵਿਗੜਨ ਤੇ ਗੰਢ ਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ) ਪਰ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਖ ਨਹੀਂ (ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਆਸ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ।

ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਆਉਣ ਤੇ ਸੇਖ ਤੇ ਚੋਲੇ ਸਭ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਗਏ । ੪੭ ।

(48)

ਫਰੀਦਾ ਦੁਹੁ ਦੀਵੀ ਬਲੰਦਿਆ ਮਲਕੁ ਬਹਿਠਾ ਆਇ ।

ਗੜੁ ਲੀਤਾ ਘਟੁ ਲੁਟਿਆ ਦੀਵੜੇ ਗਇਆ ਬੁਝਾਇ । ੪੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਦੁਹ ਦੀਵੀ—ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਦੇ; ਬਲੰਦਿਆਂ—ਜਾਗਦਿਆਂ; ਮਲਕੁ—ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਜਮ; ਗੜ੍ਹ—ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਕਿਲਾ; ਘਟੁ—ਸਰੀਰ, ਹਿਰਦਾ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਹੀ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਆ ਬੈਠਾ।

ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਲੋਅ ਬੁਝਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ੪੮।

(49)

ਫਰੀਦਾ ਵੇਖੁ ਕਪਾਹੈ ਜਿ ਥੀਆ ਜਿ ਸਿਰਿ ਥੀਆ ਤਿਲਾਹ।

ਕਮਾਦੈ ਅਰੁ ਕਾਗਦੈ ਕੁੰਨੇ ਕੋਇਲਿਆਹ।

ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਰੇਦਿਆ ਏਹ ਸਜਾਇ ਤਿਨਾਹ। ੪੯।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਪਾਹੈ—ਕਪਾਹ ਨਾਲ; ਜਿ—ਜੋ; ਥੀਆ—ਹੋਇਆ; ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਤੇ; ਤਿਲਾਹ—ਤਿਲਾਂ ਨਾਲ; ਕਾਗਦੈ—ਕਾਗਜ਼; ਕੁੰਨੇ—ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ; ਕੋਇਲਿਆਹ—ਕੋਇਲਿਆਂ ਨਾਲ; ਸਜਾਇ—ਦੰਡ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਵੇਖ, ਕਪਾਹ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕੀ ਬੀਤਦੀ ਹੈ।

ਕਮਾਦ, ਕਾਗਜ਼, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਤੇ ਕੋਇਲਿਆਂ ਨਾਲ (ਕੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ)।

(ਹੇ ਭਾਈ) ਮੰਦੇ ਅਮਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ (ਦਰਦਨਾਕ) ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਭੁਗਤਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੪੯।

(50)

ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫੁ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ।

ਬਾਹਰਿ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ ਦਿਲਿ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ। ੫੦।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੰਨਿ—ਮੰਦੇ ਉੱਤੇ; ਮੁਸੱਲਾ—ਫੂਹੜੀ; ਸੂਫੁ—ਖਫ਼ਨੀ; ਗਲਿ—ਗਲ ਵਿਚ; ਦਿਲਿ—ਦਿਲ ਵਿਚ; ਕਾਤੀ—ਕੈਂਚੀ; ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ—ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗੁੜ, ਮਿਠਾਸ; ਅੰਧਿਆਰੀ—ਹਨੇਰੀ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੰਦੇ ਤੇ ਮੁਸੱਲਾ ਹੈ, ਗਲ ਵਿਚ ਖਫ਼ਨੀ ਹੈ, ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕੈਂਚੀ ਹੈ (ਦੁਜੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ) ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਹੈ (ਮੂੰਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਠਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ)।

ਉਹ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਕਾਲਾ ਹਨੇਰਾ ਹੈ। ੫੦।

(51)¹

ਫਰੀਦਾ ਰਤੀ ਰਤੁ ਨ ਨਿਕਲੈ ਜੇ ਤਨੁ ਚੀਰੈ ਕੋਇ।

ਜੋ ਤਨ ਰਤੇ ਰਬ ਸਿਉ ਤਿਨ ਤਨਿ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ। ੫੧।

1. ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਣ ਵਜੋਂ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਨੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ :

(ਬਾਕੀ ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ 45 ਤੇ)

ਪਦ-ਅਰਥ : ਰਤੀ—ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ; ਰਤੁ—ਲਹੂ; ਰਤੇ—ਰੰਗੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ) ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ, ਜੇ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਚੀਰੇ ।

ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ੫੨ ।

(53)

ਫਰੀਦਾ ਸੋਈ ਸਰਵਰੁ ਢੂਢਿ ਲਹੂ ਜਿਥਹੁ ਲਭੀ ਵਥੁ ।

ਛਪੜਿ ਢੂਢੇ ਕਿਆ ਹੋਵੈ ਚਿਕੜਿ ਡੁਬ ਹਥੁ । ੫੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸੋਈ—ਉਹੋ; ਸਰਵਰੁ—ਸਰੋਵਰ, ਨਿਰੰਕਾਰ; ਵਥੁ—ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਸਤੂ; ਛਪੜਿ—ਛੋਟੇ ਪੀਰ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਉਸੇ ਸਰੋਵਰ (ਨਿਰੰਕਾਰ) ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਸਤੂ (ਨਾਮ) ਲੱਭ ਪਵੇ । ਛਪੜ (ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ) ਤੋਂ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ? ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਹੱਥ ਡੁਬਣਗੇ । ੫੩ ।

(54)

ਫਰੀਦਾ ਨੰਢੀ ਕੰਤੁ ਨ ਰਾਵਿਓ ਵਡੀ ਥੀ ਮੁਈਆਸੁ ।

ਧਨ ਕੂਕੇਂਦੀ ਗੋਰ ਮੇਂ ਤੈ ਸਹ ਨਾ ਮਿਲੀਆਸੁ । ੫੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਨੰਢੀ—ਜੁਆਨ ਇਸਤਰੀ ਨੇ; ਵਡੀ ਥੀ—ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਕੇ; ਮੁਈਆਸੁ—

(ਸਫਾ 44 ਦੀ ਬਾਕੀ)

(52)

ਮ : ੩ : ਇਹੁ ਤਨੁ ਸਭੋ ਰਤੁ ਹੈ ਰਤੁ ਬਿਨੁ ਤੰਨੁ ਨ ਹੋਇ ।

ਜੋ ਸਹ ਰਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ ।

ਭੇ ਪਇਐ ਤਨੁ ਖੀਣੁ ਹੋਇ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ ।

ਜਿਉ ਬੈਸੰਤਰਿ ਧਾਤੁ ਸੁਧੁ ਹੋਇ ਤਿਉ ਹਰਿ ਕਾ ਭਉ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਗਵਾਇ ।

ਨਾਨਕ ਤੇ ਜਨ ਸੋਹਣੇ ਜਿ ਰਤੇ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਇ । ੫੨ ।

ਟੀਕਾ : ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਲਹੂ ਹੈ, ਲਹੂ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਜੋ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲੋਭ-ਰੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਹਲਕਾ (ਸੁੱਧ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਲੋਭ-ਰੱਤ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਧਾਤ ਸੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਡਰ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਬੁਰੀ ਮੱਤ ਕੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

(ਨਾਨਕ) ਉਹ ਜਨ ਸੋਹਣੇ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਤੇ ਹਨ । ੫੨ ।

ਮਰ ਗਈ; ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ; ਕੂਕੇਂਦੀ—ਕੂਕਦੀ, ਪੁਕਾਰ ਕਰਦੀ; ਗੋਰ—ਕਬਰ; ਨਾ ਮਿਲੀ ਆਸ—ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਜੁਆਨੀ ਵੇਲੇ (ਜੀਵ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੁਢੀ ਹੋਣ ਤੇ ਮਰ ਗਈ !

ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਬਰ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਫਿਰ ਕੂਕਦੀ ਹੈ (ਪਛਤਾਉਂਦੀ ਹੈ) ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ (ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ) ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ। ੫੪।

(55)

ਫਰੀਦਾ ਸਿਰੁ ਪਲਿਆ ਦਾੜੀ ਪਲੀ ਮੁਛਾਂ ਭੀ ਪਲੀਆਂ।

ਰੇ ਮਨ ਗਹਿਲੇ ਬਾਵਲੇ ਮਾਣਹਿ ਕਿਆ ਰਲੀਆਂ। ੫੫।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸਿਰੁ ਪਲਿਆ—ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ; ਗਹਿਲੇ—ਗਾਫਲ; ਬਾਵਲੇ—ਕਨਲੇ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਦਾੜੀ ਤੇ ਮੁਛਾਂ ਦੇ ਵਾਲ ਵੀ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਹੇ ਗਾਫਲ, ਕਮਲੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। (ਉਮਰ ਢਲ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਮਸਤ ਹੈਂ)। ੫੫।

(56)

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਧੁਕਣੁ ਕੇਤੜਾ ਪਿਰ ਨੀਦੜੀ ਨਿਵਾਰਿ।

ਜੇ ਇਹ ਲਧੇ ਗਾਣਵੇ ਗਏ ਵਿਲਾੜ ਵਿਲਾੜਿ। ੫੬।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਧੁਕਣੁ—ਦੋੜਨਾ; ਕੇਤੜਾ—ਕਿਤਨਾ; ਨੀਦੜੀ—ਗਫਲਤ ਦੀ ਨੀਂਦ; ਨਿਵਾਰਿ—ਦੂਰ ਕਰ; ਦਿਹ—ਦਿਨ; ਲਧੇ—ਮਿਲੇ; ਗਾਣਵੇ—ਗਿਣਵੇ; ਵਿਲਾੜਿ—ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਬੀਤ ਗਏ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਕੋਠੇ ਦੀ ਦੌੜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? (ਇੰਨੀ ਕੁ ਹੀ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ) ਸੋ ਤੂੰ ਪਿਰ (ਪ੍ਰਭੂ) ਵਲੋਂ ਗਫਲਤ ਦੀ ਨੀਂਦ ਦੂਰ ਕਰ।

ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਗਿਣਵੇਂ ਦਿਨ (ਉਮਰ ਦੇ) ਮਿਲੇ ਹਨ, ਉਹੋ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਮੁਕਦੇ (ਲੰਘਦੇ) ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ੫੬।

(57)

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ, ਏਤੁ ਨ ਲਾਏ ਚਿਤੁ।

ਮਿਟੀ ਪਈ ਅਤਲਵੀ ਕੋਇ ਨ ਹੋਸੀ ਮਿਤੁ। ੫੭।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੋਠੇ—ਘਰ; ਮੰਡਪ—ਮਹਲ; ਏਤੁ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਕੋਠੇ ਤੇ ਮਹਲ, ਮਾੜੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਚਿਤ ਨਾ ਜੋੜ।

(ਤੇਰੇ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ) ਤੇਰੇ ਤੇ ਅਤਲਵੀਂ ਮਿੱਟੀ ਪੈ ਜਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ। ੫੭।

(58)

ਫਰੀਦਾ ਮੰਡਪ ਮਾਲੁ ਨਾ ਲਾਇ ਮਰਗ ਸਤਾਣੀ ਚਿਤਿ ਧਰਿ।

ਸਾਈ ਜਾਇ ਸਮਾਲਿ ਜਿਥੈ ਹੀ ਤਉ ਵੇਵਣਾ। ੫੮।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮਰਗ—ਮੌਤ; ਸਤਾਣੀ—ਤਕੜੀ, ਬਲਵਾਨ; ਜਾਇ—ਥਾਂ; ਵੇਵਣਾ—ਜਾਣਾ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਧਨ ਮਾਲ ਨਾਲ ਮੌਤ ਨਾ ਲਗਾ । ਬਲਵਾਨ ਮੌਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖ ।

ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖ, ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਅਖੀਰ ਜਾਣਾ ਹੈ । ੫੮ ।

(59)

ਫਰੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰਿ ।

ਮਤੁ ਸਰਮਿੰਦਾ ਥੀਵਹੀ ਸਾਂਈ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ । ੫੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਜਿਨ੍ਹ ਕੰਮਾਂ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ; ਤੇ—ਉਹ; ਕੰਮੜੇ—ਕੰਮ; ਥੀਵਹੀ—ਹੋਵੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕੰਮ ਤਿਆਗ ਦੇ ।

(ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ) ਮਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ । ੫੯ ।

(60)

ਫਰੀਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ ਦਿਲ ਦੀ ਲਾਹਿ ਭਰਾਂਦਿ ।

ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨੋ ਲੋੜੀਐ ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦਿ । ੬੦ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮਾਲਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗ ਜਾ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਭਰਮ ਛੱਡ ਦੇ ।

ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੁੱਖਾਂ ਜੇਡੇ ਜਿਗਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ੬੦ ।

(61)

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਡਾ ਵੇਸੁ ॥

ਗੁਨਾਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ । ੬੧ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮੈਡੇ—ਮੇਰੇ; ਵੇਸੁ—ਪਹਿਰਾਵਾ, ਲਿਬਾਸ, ਹੁਲੀਆ; ਗੁਨਾਹੀ—

ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਕਾਲਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ (ਮੇਰਾ ਬਾਹਰੀ ਲਿਬਾਸ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ।)

ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੬੧ ।

(62)

ਤਤੀ ਤੋਇ ਨ ਪਲਵੈ ਜੇ ਜਲਿ ਟੁਬੀ ਦੇਇ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਡੋਹਾਗਣਿ ਰਬ ਦੀ ਝੂਰੇਦੀ ਝੂਰੇਇ । ੬੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤਤੀ—ਸੜੀ ਹੋਈ; ਤੋਇ—ਪਾਣੀ ਵਿਚ; ਪਲਵੈ—ਪਲਰਦੀ;

ਟੁਬੀ—ਡੱਬੇ ਦੇਈਏ; ਡੋਹਾਗਣਿ—ਫੁਟੜ; ਝੂਰੇਦੀ ਝੂਰੇਇ—ਝੂਰ ਝੂਰ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਟੀਕਾ : ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਸੜੀ (ਖੇਤੀ) ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਲਰ ਸਕਦੀ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੱਬੋਈ ਰਖੇ ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ
ਝੂਰਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ) । ੬੨ ।

(61)

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ।

ਫਰੀਦਾ ਏਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨ ਥੀਐ । ੬੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮਾਮਲੇ—ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ, ਜੰਜਾਲ; ਵਤਿ—ਮੁੜ ਕੇ; ਨ ਥੀਐ—
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਟੀਕਾ : ਜਦੋਂ ਕੁਆਰੀ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਦਾ ਚਾਉ ਸੀ, ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਤਾਂ
ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਹੁਣ ਇਹੋ ਪਛੋਤਾਵਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਕੁਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸਕਦੀ । ੬੩ ।

(ਭਾਵ—ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਦਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਘਾਟੇ ਮਹਿਸੂਸ
ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਾ ਸੰਸਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਅਪਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਅਧਿਆਤਮਕ
ਜੀਵਨ ਹੀ ਜੀਉ ਸਕਦਾ ਹੈ ।) । ੬੩ ।

(64)

ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਆਇ ਉਲਥੇ ਹੰਝ ।

ਚਿੰਜੂ ਬੋੜਨਿ ਨ ਪੀਵਹਿ ਉਡਣ ਸੰਦੀ ਡੰਝ । ੬੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੇਰੀ—ਦੀ; ਉਲਥੇ—ਉਤਰੇ; ਹੰਝ—ਹੰਸ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ; ਬੋੜਨਿ—
ਡੋਬਣ; ਪੀਵਹਿ—ਪੀਂਦੇ; ਸੰਦੀ—ਦੀ; ਡੰਝ—ਤਾਂਘ ।

ਟੀਕਾ : ਕਲਰ ਦੀ ਛਪੜੀ (ਦੁਨੀਆਵੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ) ਵਿਚ ਹੰਸ ਆ ਉਤਰੇ ਹਨ ।
ਉਹ ਚੁੰਝ ਡੋਬਦੇ ਹਨ, ਪਰ (ਪਾਣੀ) ਪੀਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਡ ਜਾਣ ਦੀ
ਤਾਂਘ ਲਗੀ ਹੈ । ੬੪ ।

(ਭਾਵ—ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸਦੇ ਨਹੀਂ ।)

(65)

ਹੰਸੁ ਉਡਰਿ ਕੋਧੈ ਪਇਆ ਲੋਕੁ ਵਿਡਾਰਣਿ ਜਾਇ ।

ਗਹਿਲਾ ਲੋਕੁ ਨ ਜਾਣਦਾ ਹੰਸੁ ਨ ਕੋਧਾ ਖਾਇ । ੬੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਉਡਰਿ—ਉਡ ਕੇ; ਕੋਧਰੈ—ਕੋਧਰੇ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ; ਪਾਇਆ—ਜਾ
ਪਿਆ; ਵਿਡਾਰਣਿ—ਉਡਾਣ; ਗਹਿਲਾ—ਕਮਲਾ, ਗਾਫਲ ।

ਟੀਕਾ : ਹੰਸ ਉਡ ਕੇ ਕੋਧਰੇ ਦੇ ਖੇਤ ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡਾਣ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ ।

(ਪਰ) ਗਾਫਲ ਦੁਨੀਆਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਹੰਸ ਤਾਂ ਕੋਧਰਾ ਖਾਂਦਾ ਹੀ
ਨਹੀਂ । ੬੫ ।

(ਭਾਵ—ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ ਵਿਚ ਖਚਤ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਤ ਵੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ

ਭੋਗਦੇ ਹਨ !)

(66)

ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਈਆਂ ਪੰਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹੀ ਵਸਾਏ ਤਲ ।

ਫਰੀਦਾ ਸਰੁ ਭਰਿਆ ਭੀ ਚਲਸੀ ਥਕੇ ਕਵਲ ਇਕਲ । ੬੬ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪੰਖੀਆਂ—ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਡਾਰ, ਜੀਵ; ਤਲ—ਤਲਾਬ; ਚਲਸੀ—
ਸੁਕ ਜਾਏਗਾ; ਥਕੇ—ਮੁਕ ਜਾਣਗੇ; ਕਵਲ—ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥ ।

ਟੀਕਾ : ਮੁਹਲਤ ਪੁਗਣ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ (ਜੀਵ) ਤੁਰ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਤਾਲਾਬਾਂ (ਜਗਤ) ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਰੋਣਕ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ) ।
ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਅਖੀਰ) ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਸਰੋਵਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੀਵ
ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਸੁਕ ਜਾਏਗਾ । (ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਬਿਨਸਨਹਾਰ
ਹਨ ।) । ੬੬ ।

(67)

ਫਰੀਦਾ ਇਟ ਸਿਰਾਣੇ ਭੁਇ ਸਵਣੁ ਕੀੜਾ ਲੜਿਓ ਮਾਸਿ ।

ਕੇਤੜਿਆ ਜੁਗ ਵਾਪਰੇ ਇਕਤੁ ਪਇਆ ਪਾਸਿ । ੬੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸਿਰਾਣੇ—ਸਿਰ ਥੱਲੇ; ਭੁਇ—ਧਰਤੀ ਵਿਚ; ਕੇਤੜਿਆ—ਕਿੰਨੇ;
ਇਕਤੁ—ਇਕੋ; ਪਾਸਿ—ਪਾਸੇ ।

ਟੀਕਾ : ਫਰੀਦਾ ! (ਰੂਹ ਦੇ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਜਾਣ ਤੇ) ਸਿਰ ਥੱਲੇ ਇਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਧਰਤੀ
ਵਿਚ ਸੌਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਕੀੜੇ ਖਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ ।
ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜੁਗ ਬੀਤ ਜਾਣਗੇ ਤੈਨੂੰ ਇਕੋ ਪਾਸੇ ਪਿਆਂ ਨੂੰ । ੬੭ ।

(68)

ਫਰੀਦਾ ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ ਟੂਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜੁ ।

ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਕੈ ਘਰਿ ਨਾਠੀ ਅਜੁ । ੬੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਘੜੀ—ਦੇਹ; ਸਵੰਨਵੀ—ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ, ਸੁੰਦਰ; ਨਾਗਰ—
ਸੁਹਣੀ; ਲਜੁ—ਰੱਸੀ (ਸਵਾਸ-ਰੂਪ); ਅਜਰਾਈਲੁ—ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ; ਕੈ ਘਰਿ—
ਕਿਸ ਘਰ; ਨਾਠੀ—ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮੁਹਲਤ ਪੁਗਣ ਤੇ) ਸੁੰਦਰ ਘੜੀ (ਦੇਹ) ਭੱਜ ਗਈ ਤੇ (ਸਵਾਸ
ਰੂਪ) ਸੁਹਣੀ ਲਜ ਟੁੱਟ ਗਈ ਹੈ (ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਰੂਹ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ
ਹੈ) ।

ਅਜਰਾਈਲ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਅੱਜ ਕਿਸ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ ? । ੬੮ ।

(69)

ਫਰੀਦਾ ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ ਟੂਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜੁ ।

ਜੋ ਸਜਣ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੇ ਸੇ ਕਿਉ ਆਵਹਿ ਅਜੁ । ੬੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਭੰਨੀ—ਭੱਜ ਗਈ; ਘੜੀ—ਦੇਹ; ਸਵੰਨਵੀ—ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ;
ਨਾਗਰ—ਸੁਹਣੀ; ਲਜ—ਰੱਸੀ (ਸਵਾਸ ਰੂਪ); ਭੁਇ—ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ; ਥੇ—ਸਨ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸੁੰਦਰ ਦੇਹ ਭੱਜ ਗਈ ਤੇ (ਸਵਾਸਾਂ ਰੂਪ) ਸੋਹਣੀ ਲਜ ਟੁੱਟ ਗਈ।
(ਨਮਾਜ਼ ਵਲੋਂ ਗਾਫਿਲ) ਸਜਣ ਜੋ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਿਰਾ ਭਾਰ ਸਨ (ਮਰਣ ਉਪਰੰਤ)
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇਗਾ। ੬੯।

(70)

ਫਰੀਦਾ ਬੇ ਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ ਏਹ ਨ ਭਲੀ ਰੀਤਿ।
ਕਬਹੀ ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ ਪੰਜੇ ਵਖਤ ਮਸੀਤਿ। ੭੦।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਬੇ ਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ—ਬੰਦਗੀ-ਹੀਣ ਮਨੁੱਖ; ਰੀਤਿ—ਵੰਗ, ਕਬਹੀ—
ਕਦੇ ਵੀ।

ਟੀਕਾ : ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਬੰਦਗੀ-ਹੀਣ ਕੁੱਤੇ ਮਨੁੱਖ ! ਤੇਰਾ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਜੀਉਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ।
ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪੰਜੇ ਵੇਲੇ ਤੁਰ ਕੇ (ਉਦਮ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ) ਮਸੀਤ ਨਹੀਂ
ਪਹੁੰਚਿਆ। ੭੦।

(71)

ਉਨ੍ਹ ਫਰੀਦਾ ਉਜੂ ਸਾਜਿ ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਿ।
ਜੋ ਸਿਰੁ ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ ਸੋ ਸਿਰੁ ਕਪਿ ਉਤਾਰਿ। ੭੧।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਉਜੂ ਸਾਜਿ—ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ (ਹੱਥ
ਪੈਰ ਮੂੰਹ ਦਾ ਧੋਣਾ); ਸੁਬਹ—ਸਵੇਰ ਦੀ; ਗੁਜਾਰਿ—ਪੜ੍ਹ; ਕਪਿ—ਕੱਟ ਕੇ; ਉਤਾਰ—
ਲਾਹ ਦੇ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਉਠ ਉਜੂ ਕਰ, (ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈਰ ਧੋਏ) ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼
ਪੜ੍ਹ। ਜੋ ਸਿਰ ਮਾਲਕ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਨਿਉਂਦਾ ਉਹ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਲਾਹ ਦੇਣ ਯੋਗ
ਹੈ। ੭੧।

(72)

ਜੋ ਸਿਰੁ ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ ਸੋ ਸਿਰੁ ਕੀਜੈ ਕਾਇ।
ਕੁੰਨੇ ਹੋਠਿ ਜਲਾਈਐ ਬਾਲਣ ਸੰਦੈ ਥਾਇ। ੭੨।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੀਜੈ ਕਾਇ—ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ; ਕੁੰਨੇ—ਹਾਂਡੀ; ਸੰਦੈ ਥਾਇ—
ਦੇ ਥਾਂ।

ਟੀਕਾ : ਜੋ ਸਿਰ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਨਿਉਂਦਾ ਉਸ ਸਿਰ ਨੂੰ ਕੀਹ ਕਰਨਾ ਹੈ (ਉਸ
ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ) ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਾਂਡੀ ਥਲ੍ਹੇ ਬਾਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾੜ ਦੇਣਾ
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ੭੨।

(73)

ਫਰੀਦਾ ਕਿਥੈ ਤੈਡੇ ਮਾਪਿਆ ਜਿਨ੍ਹੀ ਤੂ ਜਣਿਓਹਿ।
ਤੈ ਪਾਸਹੁ ਓਹਿ ਲਦਿ ਗਏ ਤੂੰ ਅਜੈ ਨ ਪਤੀਣੋਹਿ। ੭੩।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤੈਡੇ—ਤੇਰੇ; ਮਾਪਿਆ—ਮਾਪੇ, ਮਾ ਬਾਪ; ਜਿਨ੍ਹੀ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ;
ਜਣਿਓਹਿ—ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ; ਤੈ ਪਾਸਹੁ—ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ; ਲਦਿ ਗਏ—ਚਲ ਗਏ; ਪਤੀਣੋਹਿ—

ਪਤੀਜਿਆ, ਇਤਬਾਰ ਆਇਆ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਤੇਰੇ ਮਾਪੇ ਕਿਥੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਜਣਿਆ ਸੀ ? ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਉਹ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਪਤੀਜਿਆ ਨਹੀਂ । ੭੩ ।

(ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਇਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਲੈ)

(74)¹

ਫਰੀਦਾ ਮਨੁ ਮੈਦਾਨੁ ਕਰਿ ਟੋਏ ਟਿਥੇ ਲਾਹਿ ।

ਅਗੈ ਮੂਲਿ ਨ ਆਵਸੀ ਦੋਜਕ ਸੰਦੀ ਭਾਹਿ । ੭੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮੈਦਾਨੁ—ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ, ਪਧਰਾ; ਕਰਿ—ਬਣਾ; ਟੋਏ ਟਿਥੇ ਲਾਹਿ—ਵਿਥਾਂ ਵਖੋਵੇਂ, ਦੂਈ ਭਾਵ; ਮੂਲਿ ਨ—ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ; ਆਵਸੀ—ਆਏਗੀ; ਦੋਜਕ ਸੰਦੀ—ਨਰਕਾਂ ਦੀ; ਭਾਹਿ—ਅੱਗ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ (ਪਧਰਾ) ਬਣਾ ਤੇ (ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ) ਵਿਥਾਂ ਵਖੋਵੇਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇ । (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ) ਤੇਰੇ ਅਗੇ ਦੋਜਕ ਦੀ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ । ੭੪ ।

(76)

ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ

ਪਵਨਿ ਨਾ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ । ੭੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਜਿ ਦਿਹਿ—ਜਿਸ ਦਿਨ; ਨਾਲਾ—ਨਾੜ੍ਹ; ਕਪਿਆ—ਕੱਟਿਆ; ਕਪਹਿ—ਕੱਟ ਦਿੰਦੀ; ਚੁਖ—ਰਤਾ ਕੁ; ਪਵਨਿ ਨ—ਨਾ ਪੈਂਦੇ; ਇਤੀ—ਇਤਨੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਸ ਦਿਨ (ਦਾਈ ਨੇ) ਮੇਰਾ ਨਾੜ੍ਹ ਕੱਟਿਆ ਸੀ ਜੇ ਉਹ ਚਰਾ ਕੁ ਮੇਰਾ ਗਲ ਕੱਟ ਦਿੰਦੀ,

ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾ ਤਾਂ ਝੰਮੇਲੇ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਨਾ ਮੈਂ ਇੰਨੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਦਾ । ੭੫ ।

(77)

ਚਬਣ ਚਲਣ ਰਤੰਨ ਸੇ ਸੁਣੀਅਰ ਬਹਿ ਗਏ ।]

ਹੋੜੇ ਮੁਤੀ ਧਾਹ ਸੇ ਜਾਨੀ ਚਲਿ ਗਏ । ੭੬ ।

1. ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ :

(75)

ਮ : ਪ : ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ ।

ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ । ੭੫ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਖਾਲਕੁ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਖਲਕਤ (ਰਚਨਾ) ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਤੇ ਖਲਕਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਸੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ (ਕਿਉਂਕਿ) ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ) । ੭੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਚਬਣ—ਦੰਦ; ਚਲਣ—ਪੈਰ; ਰਤੰਨ—ਅੱਖਾਂ; ਸੁਣੀਅਰ—ਕੰਨ; ਬਹਿ ਗਏ—ਰਹਿ ਗਏ; ਹੋੜੇ—ਸਰੀਰ ਨੇ; ਮੁਤੀ—ਮਾਰੀ; ਜਾਨੀ—ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੇ ਮਿੱਤਰ (ਅੰਗ) ਟੀਕਾ : ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਣ ਤੇ ਦੰਦ, ਪੈਰ, ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਕੰਨ ਰਹਿ ਗਏ ।

ਸਰੀਰ ਨੇ ਢਾਹ ਮਾਰੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ (ਅੰਗ) (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਸੀ) ਤੁਰ ਗਏ (ਕੰਮ ਦੇਣੋਂ ਰਹਿ ਗਏ) । ੭੭ ।

(78)

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਵਾਇ ।

ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ । ੭੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ; ਨ ਹਵਾਇ—ਨਾ ਆਉਣ ਦੇ; ਦੇਹੀ—ਸਰੀਰ । ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਬੁਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਭਲਾਈ ਕਰ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਲਿਆ ।

(ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ) ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਹਰੇਕ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ । ੭੮ ।

(79)

ਫਰੀਦਾ ਪੰਖ ਪਰਾਹੁਣੀ ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗੁ ।

ਨਉਬਤਿ ਵਜੀ ਸੁਬਹ ਸਿਉ ਚਲਣ ਕਾ ਕਰਿ ਸਾਜੁ । ੭੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪੰਖ—ਜਿੰਦ; ਦੁਨੀ—ਦੁਨੀਆਂ; ਸੁਹਾਵਾ—ਸੋਹਣਾ; ਨਉਬਤਿ—ਨਗਾਰਾ (ਮੌਤ ਦਾ); ਸੁਬਹ ਸਿਉ—ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੇ; ਸਾਜੁ—ਤਿਆਰੀ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿੰਦ (ਪੰਛੀ) ਪਰਾਹੁਣੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਜਗਤ ਸੋਹਣਾ ਬਾਗ ਹੈ ।

(ਉਸਰ ਰੂਪ ਰਾਤ ਮੁਕਣ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ) ਧੌਂਸਾ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੇ ਵਜਿਆ ਹੈ ਤੇ (ਹੇ ਜਿੰਦ ! ਤੂੰ) ਤੁਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ । ੭੯ ।

(80)

ਫਰੀਦਾ ਰਾਤਿ ਕਬੂਰੀ ਵੰਡੀਐ ਸੁਤਿਆ ਮਿਲੈ ਨ ਭਾਉ ।

ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੈਣ ਨੀਂਦ੍ਰਾਵਲੇ ਤਿਨ੍ਹਾ ਮਿਲਣੁ ਕੁਆਉ । ੮੦ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਬੂਰੀ—ਕਸਤੂਰੀ; ਭਾਉ—ਹਿੱਸਾ; ਨੀਂਦ੍ਰਾਵਲੇ—ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਘੁਟੀਆਂ; ਕੁਆਉ—ਕਿਵੇਂ, ਕਿਥੋਂ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਕਸਤੂਰੀ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੁੱਤੇ ਹੋਇਆ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਨੀਂਦਰੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? । ੮੦ ।

(81)

ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਝ ਕੂ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ ।

ਉਚੇ ਚੜਿ ਕੈ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਘਰਿ ਘਰਿ ਏਹਾ ਅਗਿ । ੮੧ ।

1. ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਨਾਲ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਹਨ :

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫਾ 53 ਤੇ)

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮੁਝ ਕੂ—ਮੈਨੂੰ; ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ—ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ; ਉਚੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ
—ਉੱਚੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ; ਘਰਿ ਘਰਿ—ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ; ਏਹਾ—ਏਹੋ; ਅੱਗ—ਦੁੱਖ
ਰੂਪ ਅੱਗ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਦੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਪਰ ਅਸਲ
ਵਿਚ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਉੱਚੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਹ ਅੱਗ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈ । ੮੧।

(84)

ਕੰਧੀ ਵਹਣ ਨ ਢਾਹਿ ਤਉ ਭੀ ਲੇਖਾ ਦੇਵਣਾ ।

ਜਿਧਰਿ ਰਬ ਰਜਾਇ ਵਹਣੁ ਤਿਦਾਉ ਗੰਊ ਕਰੇ । ੮੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੰਧੀ—ਕੰਢਾ, ਕਿਨਾਰਾ; ਵਹਣ—ਹੋ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਣ; ਤਉ—
ਤੂੰ; ਤਿਦਾਉ—ਉਧਰ; ਗੰਊ ਕਰੇ—ਰੁਖ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੁਰਦਾ ਹੈ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਿਣ ! ਤੂੰ ਕੰਢੇ ਨਾ ਢਾਹ (ਇਸ ਕਰਮ ਲਈ) ਤੂੰ ਵੀ ਦੇਣਦਾਰ
ਹੈਂ । (ਪਰ ਵਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ) ਜਿਧਰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਵਹਣ ਤਾਂ
ਉਧਰ ਹੀ ਰੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੮੪ ।

(85)

ਫਰੀਦਾ ਡੁਖਾ ਸੇਤੀ ਦਿਹੁ ਗਇਆ ਸੂਲਾਂ ਸੇਤੀ ਰਾਤਿ ।

ਖੜਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ ਬੇੜਾ ਕਪਰ ਵਾਤਿ । ੮੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਡੁਖਾ ਸੇਤੀ—ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ; ਸੂਲਾਂ ਸੇਤੀ—ਚੋਭਾਂ ਨਾਲ; ਪਾਤਣੀ—
ਮਲਾਹ; ਬੇੜਾ—ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰੂਪ ਬੇੜਾ; ਕਪਰ—ਲਹਿਰਾਂ; ਵਾਤਿ—ਮੂੰਹ ਵਿਚ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਦਿਨ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਸੂਲਾਂ ਭਰੇ
ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ।

ਸਫਾ 52 ਦੀ ਬਾਕੀ

(82)

ਮ: ਪ : ਫਰੀਦਾ ਭੂਮਿ ਰੰਗਾਵਲੀ ਮੰਝਿ ਵਿਸੂਲਾ ਬਾਗ ।

ਜੋ ਜਨ ਪੀਰਿ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤਿਨ੍ਹਾ ਅੰਚ ਨਾ ਲਾਗ । ੮੨ ।

ਟੀਕਾ : ਇਹ ਜਗਤ ਭੂਮੀ ਰੰਗਾਂ ਭਰੀ ਹੈ, ਸੋਹਾਵਣੀ ਹੈ, (ਜਗਤ ਦੁੱਖ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ)
ਪਰ (ਨਾਲ ਹੀ) ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਹੁ ਭਰੇ ਬੂਟੇ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਨੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅੱਗ ਦਾ ਸੋਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ । ੮੨ ।

(83)

ਮ: ਪ : ਫਰੀਦਾ ਉਮਰ ਸੁਹਾਵੜੀ ਸੰਗਿ ਸੁਵੰਨੜੀ ਦੇਹ ।

ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਪਾਈਅਨਿ ਜਿਨ੍ਹਾ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹ । ੮੩ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸੁਹਣੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਤੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ,
ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਅਜੇਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੮੩ ।

(ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਦੇ) ਕੰਢੇ ਖੜਾ (ਗੁਰੂ) ਮਲਾਹ ਪੁਕਾਰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ
(ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇਰਾ) ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬੋਝਾ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੈ (ਇਸ ਲਈ
ਬੰਦਗੀ ਕਰ) । ੮੫ ।

(86)

ਲੰਮੀ ਲੰਮੀ ਨਦੀ ਵਹੈ ਕੰਧੀ ਕੇਰੈ ਹੇਤਿ ।

ਬੇੜੇ ਨੇ ਕਪਰੁ ਕਿਆ ਕਰੇ ਜੇ ਪਾਤਣ ਰਹੈ ਸੁਚੇਤਿ । ੮੬ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਲੰਮੀ ਨਦੀ—ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰੂਪ ਲੰਮੀ ਨਦੀ; ਕੰਧੀ—ਕਿਨਾਰੇ; ਕੇਰੈ ਹੇਤਿ
—ਡੋਗਣ ਖਾਤਰ; ਕਪਰੁ—ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਘੁੰਮਣਘੇਰ; ਪਾਤਣ—ਮਲਾਹ (ਗੁਰੂ); ਸੁਚੇਤ—
ਖਬਰਦਾਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ ।

ਟੀਕਾ : ਉਮਰ ਦੀ ਨਦੀ ਦੁਪੀਤੀ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਡੋਗਣ ਹਿਤ ਵਗ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਪਰ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰੂਪ ਬੇੜੇ ਦਾ ਘੁੰਮਣਘੇਰ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਸਦਾ
ਮਲਾਹ ਖਬਰਦਾਰ (ਸੁਚੇਤ) ਰਹੇ । ੮੬ ।

(87)

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀ ਸੁ ਸਜਣ ਵੀਹ ਇਕ ਦੂਢੇਦੀ ਨ ਲਹਾਂ ।

ਪੁਖਾਂ ਜਿਉ ਮਾਲੀਹ ਕਾਰਣਿ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਮਾ ਪਿਰੀ । ੮੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਗਲੀ—ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਨੂੰ; ਦੂਢੇਦੀ—ਲੱਭਣ ਤੇ; ਨਾ ਲਹਾਂ
—ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ; ਮਾਲੀਹ—ਸੁੱਕੇ ਗੋਹੇ ਦੀ ਮਲੀਹ; ਕਾਰਣਿ—ਲਈ; ਤਿਨ੍ਹਾਂ—ਉਨ੍ਹਾਂ;
ਮਾ—ਮੈਂ; ਪਿਰੀ—ਪਿਆਰੇ, ਚੰਗੇ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਵੀਹ ਮਿੱਤਰ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਦੂਢਣ ਤੇ ਇਕ ਵੀ (ਅਸਲ
ਮਿੱਤਰ) ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਮੈਂ ਉਸ ਪਿਆਰੇ (ਅਸਲ ਮਿੱਤਰ) ਦੀ ਖਾਤਰ ਗੋਹੇ ਦੀ ਮਲੀਹ ਵਾਂਗ ਪੁੱਖ ਰਿਹਾ
ਹਾਂ । ੮੭ ।

(88)

ਫਰੀਦਾ ਇਹ ਤਨੁ ਭਉਕਣਾ ਨਿਤ ਨਿਤ ਦੁਖੀਐ ਕਉਣੁ ।

ਕੰਨੀ ਬੁਜੇ ਦੇ ਰਹਾਂ ਕਿਤੀ ਵਗੈ ਪਉਣੁ । ੮੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਭਉਕਣਾ—ਭਉਂਕਾ; ਨਿਤ ਨਿਤ—ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼; ਕਉਣੁ—ਕਿਹੜਾ;
ਕਿਤੀ—ਕਿਤਨੀ ਵੀ; ਪਉਣੁ—ਹਵਾ, ਮੰਗਾਂ, ਖਾਹਸ਼ ਰੂਪ ਹਵਾ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਇਹ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਭਉਂਕਾ ਹੈ (ਪਦਾਰਥਕ ਮੰਗਾਂ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)
ਤੇ ਇਸ ਖਾਤਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਕਉਣ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁਜੇ ਦੇਈ ਰਖਾਂਗਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ (ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਰੂਪ) ਹਨ੍ਹੇਰੀ
ਚਲਦੀ ਰਹੇ (ਮੈਂ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਂਗਾ) । ੮੮ ।

(89)

ਫਰੀਦਾ ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆਂ ਮਾਖਿਆ ਨਈ ਵਾਹੇਨ੍ਹ ।

ਜੋ ਜੋ ਵੇਵ ਡੀਹੜਾ ਸੋ ਉਮਰ ਹਥ ਪਵੇਨਿ । ੮੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮਾਖਿਆ—ਮਾਖਿਉ, ਸ਼ਹਿਦ; ਨਈ—ਨਦੀਆਂ; ਵਾਹੰਨ੍ਹ—ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਵੇਵੈ—ਗੁਜਰਦਾ; ਡੀਹੜਾ—ਦਿਨ; ਸੋ—ਉਸ ਨਾਲ; ਪਵੰਨਿ—ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਪਕੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮਾਖਿਉ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ। (ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।)

ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਦਿਨ ਗੁਜਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਉਮਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਭਾਵ : ਉਮਰ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਹੇ ਜੀਵ ! ਤੂੰ ਰੱਬੀ ਖਜੂਰਾਂ ਤੇ ਮਾਖਿਉ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਨ ਲਈ ਵੇਲਾ ਸੰਭਾਲ)। ੮੯।

(90)

ਫਰੀਦਾ ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ ਤਲੀਆਂ ਖੁੰਡਹਿ ਕਾਗ।

ਅਜੈ ਸੁ ਰਬੁ ਨਾ ਬਾਹੁੜਿਓ ਦੇਖੁ ਬੰਦੇ ਕੇ ਭਾਗ। ੯੦।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਥੀਆ—ਹੋ ਗਿਆ; ਖੁੰਡਹਿ—ਠੁੰਗ ਰਹੇ ਹਨ; ਕਾਗ—ਕਾਂ; ਬਾਹੁੜਿਓ—ਮਿਲਿਆ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਭਗਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਸਦਕਾ) ਸਰੀਰ ਸੁੱਕ ਕੇ ਪਿੰਜਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸੁਕੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਵਿਚ (ਮੈਨੂੰ ਮਰਿਆ ਜਾਣ ਕੇ) ਕਾਂ ਠੁੰਗੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਰੱਬ ਨੇ ਮਿਹਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਹੁੜਿਆ ਨਹੀਂ; ਵੇਖੋ, ਮੈਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ। ੯੦।

(91)

ਕਾਗਾ ਕਰੰਗ ਢਢੋਲਿਆ ਸਗਲਾ ਖਾਇਆ ਮਾਸੁ।

ਏ ਦੁਇ ਨੇਨਾ ਮਤਿ ਫੁਹਉ ਪਿਰ ਦੇਖਨ ਕੀ ਆਸ। ੯੧।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕਰੰਗ—ਪਿੰਜਰ; ਢਢੋਲਿਆ—ਫੌਲ ਮਾਰਿਆ; ਸਗਲਾ—ਸਾਰਾ; ਮਤਿ—ਨਾ।

ਟੀਕਾ : ਕਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਜਰ ਫੌਲ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਮਾਸ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ। (ਹੇ ਕਾਵਾਂ) ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਛੇੜਿਓ (ਕਿਉਂਕਿ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਿਰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਅਜੇ ਆਸ ਹੈ। ੯੧।

(92)

ਕਾਗਾ ਚੂੰਡਿ ਨ ਪਿੰਜਰਾ ਬਸੈ ਤ ਉਡਰਿ ਜਾਹਿ।

ਜਿਤੁ ਪਿੰਜਰੈ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਵਸੈ ਮਾਸੁ ਨ ਤਿਦੁ ਖਾਹਿ। ੯੨।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਚੂੰਡਿ—ਤਰੁੰਡ; ਬਸੈ—ਵਸ ਲਗਣਾ; ਉਡਰਿ—ਉਡ ਜਾ; ਤਿਦੁ—ਤਿਸ ਵਿਚੋਂ (ਸਰੀਰ)।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਕਾਗ ! ਪਿੰਜਰ ਨੂੰ ਨਾ ਤਰੁੰਡ, ਜੇ ਤੇਰਾ ਵਸ ਲਗਦਾ ਈ ਤਾਂ ਉੱਡ ਜਾ।

ਜਿਸ ਪਿੰਜਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਹ। ੯੨।

(93)

ਫਰੀਦਾ ਗੋਰ ਨਿਮਾਣੀ ਸਭੁ ਕਰੇ ਨਿਘਰਿਆ ਘਰਿ ਆਉ ।

ਸਰਪਰ ਮੈਥੈ ਆਵਣਾ ਮਰਣਹੁ ਨਾ ਡਰਿਆਹੁ । ੯੩ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਗੋਰ—ਕਬਰ; ਸਭੁ ਕਰੇ—ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ; ਨਿਘਰਿਆ—ਬੇਘਰ; ਸਰਪਰ—ਅੰਤ ਨੂੰ, ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ; ਮੈਥੈ—ਮੇਰੇ ਕੋਲ; ਨਾ ਡਰਿਆਹੁ—ਡਰ ਨਾ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕਬਰ ਵਿਚਾਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਨਿਘਰੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਘਰ (ਕਬਰ) ਵਿਚ ਆ ਜਾਹ ।

ਅੰਤ ਨੂੰ ਤੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਸੌ ਮਰਣ ਤੋਂ ਡਰ ਨਾ । ੯੩ ।

(94)

ਏਨੀ ਲੋਇਣੀ ਦੇਖਦਿਆ ਕੇਤੀ ਚਲਿ ਗਈ ।

ਫਰੀਦਾ ਲੋਕਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮੈ ਆਪਣੀ ਪਈ । ੯੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਏਨੀ ਲੋਇਣੀ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ; ਕੇਤੀ—ਕਿੰਨੀ ।

ਟੀਕਾ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿੰਨੀ ਲੁਕਾਈ ਇਥੋਂ (ਮਰ ਕੇ) ਤੁਰ ਗਈ ਹੈ ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪ (ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਧੁਨ ਲਗੀ ਹੈ) ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫਿਕਰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ) । ੯੪ ।

(95)

ਆਪੁ ਸਵਾਰਹਿ ਮੈ ਮਿਲਹਿ ਮੇ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋਇ ਰਹਹਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਤੇਰਾ ਹੋਇ । ੯੫ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਆਪ—ਆਪੋ ਨੂੰ; ਮੈ—ਮੈਨੂੰ (ਭਾਵ-ਰੱਬ ਨੂੰ)

ਟੀਕਾ : ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਾ ਸੁਆਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ (ਰੱਬ ਨੂੰ) ਮਿਲ ਪਵੇਂ ਤਾਂ ਇਸ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ (ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹੇਂਗਾ) ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਂਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਤੇਰਾ ਬਣ ਜਾਏਗਾ । ੯੫ ।

(96)

ਕੰਧੀ ਉਤੈ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰੁ ।

ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡ ਰਖੀਅ ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਰੁ । ੯੬ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੰਧੀ—ਕਿਨਾਰੇ; ਕਿਚਰਕੁ—ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਤੱਕ; ਧੀਰੁ—ਧੀਰਜ; ਨੀਰੁ—ਪਾਣੀ ।

ਟੀਕਾ : ਕਿਨਾਰੇ ਉਤਲਾ ਰੁੱਖ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਧਰਵਾਸ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕੇਗਾ (ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਡਿੱਗ ਪੈਣਾ ਹੈ) ।

(ਅੰਤਲੀ ਉਸਰੇ ਪੁਜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤਗ ਸਕਦਾ ਹੈ) ।

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੱਚੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? । ੯੬ ।

(97)

ਫਰੀਦਾ ਮਹਲ ਨਿਸਖਣ ਰਹਿ ਗਏ ਵਾਸਾ ਆਇਆ ਤਲਿ ।

ਗੋਰਾਂ ਸੇ ਨਿਮਾਣੀਆਂ ਬਹਸਨਿ ਰੂਹਾਂ ਮਲਿ ।

ਆਖੀਂ ਸੇਖਾਂ ਬੰਦਗੀ ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ । ੯੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਨਿਸਖਣ—ਸਖਣੇ; ਤਲਿ—ਧਰਤੀ ਵਿਚ; ਗੋਰਾਂ—ਕਬਰਾਂ; ਬਹਸਨਿ—ਬੈਠਣਗੀਆਂ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਮੌਤ ਦਾ ਬੁਲਾਵਾ ਆਉਣ ਤੇ) ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਸਖਣੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ ।

ਨਿਮਾਣੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਕਬਰਾਂ ਮਲ ਕੇ ਬਹਿ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ।

ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ ! ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਲਾਂ ਤੋਂ) ਹਥੇਕ ਨੂੰ ਅਜ ਭਲਕ ਕੂਚ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ । ੯੭ ।

(98)

ਫਰੀਦਾ ਮਉਤੈ ਦਾ ਬੰਨਾ ਏਵੈ ਦਿਸੈ ਜਿਉ ਦਰਿਆਵੈ ਢਾਹਾ ।

ਅਗੈ ਦੋਜਕੁ ਤਪਿਆ ਸੁਣੀਐ ਹੂਲ ਪਵੈ ਕਾਹਾਹਾ ।

ਇਕਨਾ ਨੇ ਸਭ ਸੋਝੀ ਆਈ ਇਕਿ ਫਿਰਦੇ ਵੇਪਰਵਾਹਾ ।

ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤਿਆ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਸੇ ਦਰਗਹ ਓਗਾਹਾ । ੯੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਦਰਿਆਵੈ ਢਾਹਾ—ਦਰਿਆ ਦਾ ਕੰਢਾ; ਏਵੈ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ; ਹੂਲ—ਰੋਲਾ; ਕਾਹਾਹਾ—ਹਾਹਾਕਾਰ; ਓਗਾਹਾ—ਗਵਾਹ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੌਤ ਦਾ ਬੰਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦਾ ਕੰਢਾ । ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ ਦੋਜਕ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਜਿਥੇ) ਹਾਹਾਕਾਰ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ (ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ) ਸੋਝੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਬੇਪਰਵਾਹ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਜਿਹੜੇ ਅਮਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ (ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਗਵਾਹ ਬਣਨਗੇ । ੯੮ ।

(99)

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿਆਵੈ ਕੰਨੈ ਬਗੁਲਾ ਬੈਠਾ ਕੋਲ ਕਰੇ ।

ਕੋਲ ਕਰੇਦੇ ਹੰਝ ਨ ਅਚਿਤੈ ਬਾਜ ਪਏ ।

ਬਾਜ ਪਏ ਤਿਸੁ ਰਬ ਦ ਕੋਲਾਂ ਵਿਸਰੀਆਂ ।

ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਨ ਚੇਤੇ ਸਨਿ ਸੋ ਗਾਲੀ ਰਬ ਕੀਆਂ । ੯੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਕੰਨੈ—ਕੰਢੇ; ਕੋਲ—ਕਲੋਲ; ਹੰਝ—ਹੰਸ; ਅਚਿਤੈ—ਅਚਨਚੇਤ, ਅਚਾਨਕ; ਮਨਿ—ਮਨਿ ਵਿਚ; ਚੇਤੇਸਨਿ—ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਨ; ਗਾਲੀ—ਗੱਲਾਂ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠਾ ਬਗੁਲਾ (ਜੀਵ) (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੰਸ ਜਾਣ ਕੇ ਹੰਸਾਂ ਵਾਂਗ) ਕਲੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਕਲੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਸ (ਬਗਲੇ) ਨੂੰ ਅਚਨਚੇਤ ਬਾਜ (ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ) ਆ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਾਜ (ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ) ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ ਆ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲੱਲ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਹ ਰੱਬ ਨੇ ਕਰ ਵਿਖਾਈਆਂ । ੯੯ ।
(100)

ਸਾਢੇ ਤ੍ਰੈ ਮਣ ਦੇਹੁਰੀ ਚਲੈ ਪਾਣੀ ਅੰਨਿ ।

ਆਇਓ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ ਬੰਨ੍ਹ ।

ਮਲਕਤ ਮਉਤ ਜਾਂ ਆਵਸੀ ਸਭ ਦਰਵਾਜੇ ਭੰਨਿ ।

ਤਿਨਾ ਪਿਆਰਿਆ ਭਾਈਆਂ ਅਗੇ ਦਿਤਾ ਬੰਨ੍ਹ ।

ਵੇਖਹੁ ਬੰਦਾ ਚਲਿਆ ਚਹੁ ਜਣਿਆ ਦੇ ਕੰਨਿ ।

ਫਰੀਦਾ ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤੇ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਦਰਗਹ ਆਏ ਕੰਮਿ । ੧੦੦ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਦੇਹੁਰੀ—ਦੇਹ, ਸਰੀਰ; ਵਤਿ—ਵੱਥ; ਆਸੂਣੀ—ਆਸ ਵਾਲੀ; ਮਲਕਲ ਮਉਤ—ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ; ਕੰਨ੍ਹ—ਕੰਧੇ ਤੇ, ਮੱਢੇ ਤੇ ।

ਟੀਕਾ : (ਮਨੁੱਖ ਦੀ) ਸਾਢੇ ਤਿੰਨਾਂ ਮਣਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੰਨ ਆਸਰੇ ਚਲਦੀ ਹੈ । ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਸ ਵਾਲੀ ਵੱਥ ਪੱਲੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

(ਪਰ ਮੁਹਲਤ ਪੁਗਣ ਤੇ) ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜੇ ਭੰਨ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੌਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

(ਹੇ ਭਾਈ ਵੇਖਹੁ ! ਹੁਣ ਉਹ ਬੰਦਾ) ਚਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮੱਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਬੰਦੇ ਨੇ ਜੋ ਅਮਲ ਕਮਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੦੦ ।

(101)

ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ ਪੰਖੀਆ ਜੰਗਲਿ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਾਸੁ ।

ਕਕਰ ਚੁਗਨਿ ਬਲਿ ਵਸਨਿ ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ । ੧੦੧ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਹਉ—ਮੈਂ; ਵਾਸੁ—ਰਿਹਾਇਸ਼; ਕਕਰੁ—ਕੰਕਰ, ਰੋੜੇ; ਬਲਿ—ਭੁਇੰ ਉੱਤੇ; ਪਾਸੁ—ਪਾਸ (ਰੱਬ ਵਾਲਾ) ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੈ । (ਜੋ) ਕੰਕਰ ਰੋੜੇ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਭੁਇੰ ਤੇ ਵਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ । ੧੦੧ ।

(102)

ਫਰੀਦਾ ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ ਵਣੁ ਕੰਬਿਆ ਪਤ ਝੜੈ ਝੜਿ ਪਾਹਿ ।

ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾਂ ਢਢੀਆਂ ਰਹਣੁ ਕਿਥਾਉ ਨਾਹਿ । ੧੦੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ—ਰੁਤ ਬਦਲ ਗਈ; ਵਣੁ—ਜੰਗਲ; ਰਹਣੁ—ਥਿਰਤਾ; ਕਿਥਾਉ—ਕਿਤੇ ਵੀ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਰੁਤ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਰੁੱਖ ਕੰਬ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਝੱਡ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਢੂੰਢ ਵੇਖੋ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਿਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੧੦੨।

(103)¹

ਫ਼ਰੀਦਾ ਪਾੜਿ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ।

ਜਿਣੀ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਸੇਈ ਵੇਸ ਕਰੇਉ। ੧੦੩।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪਟੋਲਾ—ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤਰ; ਧਜ—ਲੀਰਾਂ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਮੈਂ ਪਟੋਲਾ ਪਾੜ ਕੇ ਲੀਰਾਂ ਲੀਰਾਂ ਕਰ ਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਕੰਬਲ ਉਪਰ ਲੈ ਲਵਾਂ।

ਜਿਸ ਵੇਸ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਸਹੁ ਮਿਲ ਪਵੇ ਮੈਂ ਉਹੋ ਵੇਸ ਧਾਰ ਲਵਾਂ। ੧੦੩।

(106)

ਫ਼ਰੀਦਾ ਤਿਨਾ ਮੁਖ ਡਰਾਵਣੇ ਜਿਨਾ ਵਿਸਾਰਿਓਨੁ ਨਾਉ।

ਐਥੇ ਦੁਖ ਘਣੇਰਿਆ ਅਗੈ ਠਉਰ ਨ ਠਾਉ। ੧੦੬।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਐਥੇ—ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ; ਘਣੇਰਿਆ—ਬਹੁਤ; ਠਉਰ—ਟਿਕਾਣਾ; ਠਾਉ—ਥਾਂ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਡਰਾਉਣੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸਰਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਘਣੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਗੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ

1. ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ :

(104)

ਮ: ੩ : ਕਾਇ ਪਟੋਲਾ ਪਾੜਤੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਇ।

ਨਾਨਕ ਘਰ ਹੀ ਬੈਠਿਆ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਜੇ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇਇ। ੧੦੪।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਜੀਵ ਇਸਤਰੀ ! ਤੂੰ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਪਟੋਲਾ ਪਾੜਦੀ ਹੈਂ ਤੇ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਕੰਬਲੀ ਪਹਿਨਦੀ ਹੈਂ। (ਕਿਉਂਕਿ) ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇ ਨੀਅਤ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਸਹੁ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੧੦੪।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ :

(105)

ਮ: ੫ : ਫ਼ਰੀਦਾ ਗਰਬੁ ਜਿਨਾ ਵਡਿਆਈਆ ਧਨਿ ਜੋਬਨਿ ਆਗਾਹ।

ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਧਣੀ ਸਿਉ ਟਿਬੇ ਜਿਉ ਮੀਹਾਹੁ। ੧੦੫।

ਟੀਕਾ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਧਨ ਜੋਬਨ ਦੀ ਬੇਅੰਤਤਾ ਦਾ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਵਲੋਂ ਸੱਖਣੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਤੇ ਟਿਬੇ ਖਾਲੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੦੫।

ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ੧੦੬ ।

(107)

ਫਰੀਦਾ ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ ਨ ਜਾਗਓਹਿ ਜੀਵਦੜੇ ਮੁਇਓਹਿ ।

ਜੇ ਤੇ ਰਬੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਤ ਰਬਿ ਨ ਵਿਸਰਿਓਹਿ । ੧੦੭ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ—ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ; ਜੀਵਦੜੇ—ਜਿਉਂਦਾ ਹੀ; ਮੁਇਓਹਿ—ਮੋਇਆ ਹੈ ।

1. ਅਗਲੇ ਚਾਰ ਸਲਕ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦੇ ਹਨ :

(108)

ਮ: ਪ : ਫਰੀਦਾ ਕੰਤੁ ਰੰਗਾਵਲਾ ਵਡਾ ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ ।

ਅਲਹ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ ਏਹੁ ਸਚਾਵਾਂ ਸਾਜੁ । ੧੦੮ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡਾ ਬੇ-ਮੁਹਤਾਜ ਹੈ ।

ਜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰਤੇ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਰੂਪ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੦੮ ।

(109)

ਮ: ਪ : ਫਰੀਦਾ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਇਕੁ ਕਰਿ ਦਿਲ ਤੇ ਲਾਹਿ ਵਿਕਾਰੁ ।

ਅਲਹ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲਾ ਤਾਂ ਲਭੀ ਦਰਬਾਰੁ । ੧੦੯ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਮਝ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਬੁਰੇ ਖਿਆਲ (ਪਾਪ) ਕੱਢ ਦੇਹ ।

ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਲੱਭ ਪਵੇਗਾ । ੧੦੯ ।

(110)

ਮ: ਪ : ਫਰੀਦਾ ਦੁਨੀ ਵਜਾਈ ਵਜਦੀ ਤੂੰ ਭੀ ਵਜਹਿ ਨਾਲਿ ।

ਸੇਈ ਜੀਉ ਨ ਵਜਦਾ ਜਿਸੁ ਅਲਹੁ ਕਰਦਾ ਸਾਰ । ੧੧੦ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮਾਇਆ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ।

(ਕੇਵਲ) ਉਹੋ ਜੀਵ (ਇਸ ਮਾਇਆ ਦੁਆਰਾ) ਨਹੀਂ ਵਜਦਾ ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੧੦ ।

(111)

ਮ: ਪ : ਫਰੀਦਾ ਦਿਲੁ ਰਤਾ ਇਸੁ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨਾ ਥਿਤੈ ਕੰਮਿ ।

ਮਿਸਲ ਫਕੀਰਾਂ ਗਾਖੜੀ ਸੁ ਪਾਈਐ ਪੂਰ ਕਰੰਮਿ । ੧੧੧ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦਿਲ ਤਾਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਰੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ (ਦਾ ਮੋਹ) ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਰਹਿਣੀ ਅੱਖੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪੂਰੇ (ਵੱਡੇ) ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੧੧ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤੇ ਜਾਗਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਜੀਉਂਦਾ ਹੀ ਮਰਿਆਂ ਹੈਂ । ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਸਾਰਿਆ (ਉਹ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ।) । ੧੦੭ ।

(112)¹

ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰੇ ਫੁਲੜਾ ਫਲੁ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ ।

ਜੋ ਜਾਗੰਨਿ ਲਹੰਨਿ ਸੇ ਸਾਈ ਕੰਨੋ ਦਾਤਿ । ੧੧੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਫੁਲੜਾ—ਫੁਲ; ਪਛਾਰਾਤਿ—ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ; ਲਹੰਨਿ—ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਕੰਨੋ—ਕੌਲੋਂ ।

ਟੀਕਾ : ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਫੁਲ ਹੈ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਸਦਕਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਜੋ ਜਾਗਦੇ ਹਨ ਉਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਲਕ ਪਾਸੋਂ (ਫਲ ਦੀ) ਦਾਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।
। ੧੧੨ ।

(114)

ਦੂਢੇਦੀਏ ਸੁਹਾਗ ਕੂ ਤਉ ਤਨਿ ਕਾਈ ਕੋਰ ।

ਜਿਨਾ ਨਾਉ ਸੁਹਾਗਣੀ ਤਿਨਾ ਝਾਕ ਨ ਹੋਰ ॥ ੧੧੪ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਦੂਢੇਦੀਏ—ਭਾਲਣ ਵਾਲੀਏ; ਕੂ—ਨੂੰ; ਕੋਰ—ਕਸਰ, ਘਾਟ; ਝਾਕ—ਟੇਕ, ਤਕ ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਵਾਲੀਏ ! ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਹੈ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਪਤੀ ਮਿਲਿਆ ਨਹੀਂ) ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਸੇ ਦੀ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਾ ਪਤੀ ਵਿਚ ਰਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) । ੧੧੪ ।

(115)

ਸਬਰ ਮੰਝਿ ਕਮਾਣੁ ਏ ਸਬਰੁ ਕਾ ਨੀਹਣੇ ।

ਸਬਰ ਸੰਦਾ ਬਾਣੁ ਖਾਲਕੁ ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ । ੧੧੫ ।

1. ਸਲੋਕ 112 ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਹੈ :

(113)

ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੇਦੀਆ ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ।

ਇਕਿ ਜਾਗੇਦੇ ਨਾ ਲਹੰਨਿ ਇਕਨਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਓਠਾਲਿ । ੧੧੩ ।

ਟੀਕਾ : ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਜ਼ੋਰ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਜਾਗਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਹ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤੇ ਕਈਆਂ ਸੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਠਾਲ ਕੇ ਆਪ ਮਿਹਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੧੩ ।

(ਨੋਟ : ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਪੰਨਾ 83 ।)

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮਾਂਝਿ—ਵਿਚ; ਨੀਹਣੇ—ਚਿੱਲਾ; ਸੰਦਾ—ਦਾ; ਖਾਲਕੁ—ਮਾਲਕ, ਪਰਮਾਤਮਾ; ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ—ਖੁੰਝਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ।

ਟੀਕਾ : ਸਬਰ ਦੀ ਕਮਾਣ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਚ ਚਿੱਲਾ ਵੀ ਸਬਰ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ।

ਸਬਰ ਦਾ ਤੀਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾਲਕ ਐਸੇ ਜੀਵ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ। ੧੧੫।

(116)

ਸਬਰ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਰੀ ਤਨੁ ਏਵੈ ਜਲੇਨਿ।

ਹੋਨਿ ਨਜੀਕਿ ਖੁਦਾਇ ਦੇ ਭੇਤੁ ਨ ਕਿਸੈ ਦੇਨਿ। ੧੧੬।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸਾਬਰੀ—ਸਬਰ ਵਾਲੇ; ਏਵੈ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ; ਜਾਲੇਨਿ—ਜਾਲਦੇ ਹਨ (ਸਰੀਰਕ ਹਉ)।

ਟੀਕਾ : ਸਬਰ ਵਾਲੇ ਸਬਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤਨ ਨੂੰ (ਸਰੀਰਕ ਹਉ) ਸਾੜਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣਾ ਭੇਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ੧੧੬।

(117)

ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ।

ਵਧਿ ਬੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ ਟੁਟਿ ਨ ਥਾਂਵਹਿ ਵਾਹੜਾ। ੧੧੭।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਸੁਆਉ—ਮਨੋਰਥ; ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ—ਪੱਕਾ ਕਰੇ, ਧਾਰਨ ਕਰੇ; ਬੀਵਹਿ—ਹੋ ਜਾਵੇ; ਵਾਹੜਾ—ਨਿੱਕਾ ਨਾਲਾ।

ਟੀਕਾ : ਇਹ ਸਬਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ, ਹੋ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ (ਇਸ ਸਦਕਾ) ਵਧ ਕੇ ਦਰਿਆ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ, ਪਰ ਘਟ ਕੇ ਨਿੱਕਾ ਨਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਂਗਾ। ੧੧੭।

(118)

ਫਰੀਦਾ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚੋਪੜੀ ਪਰੀਤਿ।

ਇਕਨਿ ਕਿਨੈ ਚਾਲੀਐ ਦਰਵੇਸਾਵੀ ਰੀਤਿ। ੧੧੮।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਦਰਵੇਸੀ—ਫਕੀਰੀ; ਗਾਖੜੀ—ਅੱਖੀ; ਚੋਪੜੀ—ਉਪਰੋਂ ਚੰਗੀ, ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਲੀ; ਇਕਨਿ ਕਿਨੈ—ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੇ; ਦਰਵੇਸਾਵੀ—ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ।

ਟੀਕਾ : ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਫਕੀਰੀ ਅੱਖੀ ਹੈ (ਤੇ ਮੇਰੀ) ਰੱਬ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਹੈ। ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ (ਰੀਤ) ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੇ ਕਮਾਈ ਹੈ। ੧੧੮।

(119)¹

ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਬਲੰਨਿ।

ਪੈਰੀ ਥਕਾਂ ਸਿਰਿ ਜੁਲਾਂ ਜੇ ਮੂੰ ਪਿਰੀ ਮਿਲੰਨਿ। ੧੧੯।

1. ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ :

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤਨੂਰ—ਤੰਦੂਰ; ਜਿਉ—ਵਾਂਗ; ਜੁਲਾਂ—ਤੁਰਾਂ; ਮੂੰ—ਮੈਨੂੰ; ਪਿਰੀ—ਪਿਆਰੇ (ਰੱਬ); ਮਿਲੰਨ—ਮਿਲ ਪੈਣ ।

ਟੀਕਾ : ਤਨ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਡ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗ ਬਲਦੇ ਹਨ ।
ਜੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਥੱਕ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਪਰਣੇ ਤੁਰ ਪਵਾਂ, ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਰੱਬ ਮਿਲ ਪਵੇ । ੧੧੯ ।

(122)

ਹੰਸਾ ਦੇਖਿ ਤਰੰਦਿਆ ਬਗਾ ਆਇਆ ਚਾਉ ।

ਭੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗ ਬਪੁੜੇ ਸਿਰੁ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਉ । ੧੨੨ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਹੰਸਾ—ਉੱਚੇ ਭਗਤ ਜਨ; ਬਗ—ਸੰਸਾਰੀ ਸਾਕਤ ਜਨ; ਬਪੁੜੇ—ਵਿਚਾਰੇ; ਤਲਿ—ਹੇਠਾਂ ।

ਟੀਕਾ : ਹੰਸਾਂ (ਭਗਤ ਜਨਾਂ) ਨੂੰ ਤਰਦਿਆਂ (ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਵਿਚਰਦਿਆਂ) ਵੇਖ ਕੇ ਬਗਲਿਆਂ (ਸਾਕਤ ਜਨਾਂ) ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਨ ਦਾ ਚਾਉ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ।
ਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਬਗਲੇ ਸਿਰ ਥਲੇ ਤੇ ਪੈਰ ਉੱਤੇ ਹੋ ਕੇ (ਮੂੰਧੇ ਮੂੰਹ) ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁੱਬ ਮਰੇ । ੧੨੨ ।

(123)¹

ਮੈ ਜਾਣਿਆ ਵਡਹੰਸੁ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੰਗੁ ।

ਜੋ ਜਾਣਾ ਬਗੁ ਬਪੁੜਾ ਜਨਮਿ ਨ ਭੇੜੀ ਅੰਗੁ । ੧੨੩ ।

(ਸਫਾ 62 ਦਾ ਬਾਕੀ)

(120)

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉਂ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ ।

ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲ । ੧੨੦ ।

ਟੀਕਾ : ਤਨ ਨੂੰ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਨ ਤਪਾ ਤੇ ਹਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗ ਨਾ ਬਾਲ ।
ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਕੀਹ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ । (ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ)
ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੇਖ । ੧੨੦ ।

ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ : ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ 1318

(121)

ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਸਜਣਾ ਸਜਣੁ ਮੈਡੇ ਨਾਲਿ ।

ਨਾਨਕ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖੀਐ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇਇ ਦਿਖਾਲਿ । ੧੨੧ ।

ਟੀਕਾ : ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਜਣ ਨੂੰ ਢੂਢ ਰਹੀ ਹਾਂ (ਪਰ) ਸਜਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੈ (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ) ।
ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ ਅਲੱਖ ਨੂੰ ਲਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਗੁਰੂ ਉਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੨੧ ।

1. ਅਗਲਾ ਸਲੋਕ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹੈ : ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ 91

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫਾ 64 ਤੇ)

ਪਦ-ਅਰਥ : ਜਾਣਿਆ—ਸਮਝਿਆ; ਵਡ ਹੰਸ—ਵੱਡਾ ਹੰਸ (ਉੱਚਾ ਭਗਤ ਜਨ); ਸੰਗੁ—ਸਾਥ; ਬਗੁ—ਪਖੰਡੀ ਸਾਧ; ਬਪੁੜਾ—ਵਿਚਾਰਾ; ਜਨਮਿ—ਸਾਰੀ ਉਮਰ (ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ); ਭੇੜੀ—ਛੁਹਾਂਦੀ।

ਟੀਕਾ : ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਹੰਸ (ਉੱਚਾ ਭਗਤ ਜਨ) ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਸੰਗ ਕੀਤਾ।

ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਬਗਲਾ (ਪਖੰਡੀ) ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾ ਲਗਦੀ। ੧੨੩।

(125)

ਸਰਵਰ ਪੰਖੀ ਹੋਕੜੋ ਫਾਹੀਵਾਲ ਪਚਾਸ।

ਇਹੁ ਤਨੁ ਲਹਰੀ ਗਭੁ ਥਿਆ ਸਚੇ ਤੇਰੀ ਆਸ। ੧੨੪।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਹੋਕੜੋ—ਇਕ ਇਕੱਲਾ; ਫਾਹੀਵਾਲ—ਫਾਹੀ ਲਾਣ ਵਾਲੇ; ਪਚਾਸ—ਪੰਜਾਹ; ਲਹਰੀ—ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ; ਗਭੁ ਥਿਆ—ਫਸ ਗਿਆ।

ਟੀਕਾ : (ਜਗਤ ਰੂਪ) ਸਰਵਰ ਵਿਚ ਪੰਛੀ (ਜੀਵ) ਇਕੱਲਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਾਹੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ (ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰ) ਪੰਜਾਹ ਹਨ।

ਇਹ ਸਰੀਰ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ। (ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ) ਹੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੇ ਤੇ ਆਸ ਲਗੀ ਹੈ। ੧੨੪।

(126)

ਕਮਣੁ ਸੁ ਅਖਰੁ ਕਵਣੁ ਗੁਣੁ ਕਵਣੁ ਸੁ ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ।

ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਸੁ ਹਉ ਕਰੀ ਜਿਤੁ ਵਸਿ ਆਵੇ ਕੰਤੁ। ੧੨੫।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ—ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ, ਰਤਨਾ ਜਿਹਾ ਕੀਮਤੀ; ਵੇਸੁ—ਵੇਸ; ਹਉ—ਮੈਂ।

ਟੀਕਾ : ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਅੱਖਰ ਹੈ, ਕਿਹੜਾ ਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤਰ ਹੈ ? ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਵੇਸ ਹੈ ? ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ੧੨੫।

(127)

ਨਿਵਣੁ ਸੁ ਅਖਰੁ ਖਵਣੁ ਗੁਣੁ ਜਿਹਬਾ ਮਣੀਆ ਮੰਤੁ।

ਏ ਤੈ ਭੈਣ ਵੇਸ ਕਰਿ ਤਾਂ ਵਸਿ ਆਵੀ ਕੰਤੁ। ੧੨੬।

(ਸ਼ੁਭਾ 63 ਦਾ ਬਾਕੀ)

(124)

ਕਿਆ ਹੰਸੁ ਕਿਆ ਬਗੁਲਾ ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਧਰੇ।

ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੇ ਨਾਨਕਾ ਕਾਗਹੁ ਹੰਸੁ ਕਰੇ। ੧੨੪।

ਟੀਕਾ : ਭਾਵੇਂ ਹੰਸ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਬਗਲਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਵੇ (ਉਹ ਵਡਭਾਗਾ ਹੈ)।

ਜੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਹੰਸ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ੧੨੪।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਖਵਣੁ—ਜਰਨਾ, ਸਹਾਰਨਾ; ਜਿਹਬਾ—ਜੀਭ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ।

ਟੀਕਾ : ਨਿਉਣਾ ਅਖਰ ਹੈ, (ਜੋ ਸਿੱਖਣਾ ਹੈ) ਜਰਨਾ ਗੁਣ ਹੈ (ਜੋ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ) ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤਰ ਹੈ ।

ਹੇ ਭੈਣੇ ! ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਸ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਪਤੀ ਵੱਸ ਆ ਜਾਏਗਾ । ੧੨੭।

(128)

ਮਤਿ ਹੋਈ ਹੋਇ ਇਆਣਾ । ਤਾਣ ਹੋਏ ਹੋਇ ਨਿਤਾਣਾ ।

ਅਣਹੋਏ ਆਪੁ ਵੰਡਾਏ । ਕੋ ਐਸਾ ਭਗਤੁ ਸਦਾਏ । ੧੨੮ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਤਾਣ—ਬੱਲ; ਅਣਹੋਏ—ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ।

ਟੀਕਾ : ਮੱਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਲ ਸੁਭਾਓ ਅਪਨਾਏ; ਬੱਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਨਿਤਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵੇ, ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕੇ, ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਭਗਤ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ੧੨੮ ।

(129)

ਇਕੁ ਫਿਕਾ ਨ ਗਾਲਾਇ ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ।

ਹਿਆਉ ਨ ਕੈਹੀ ਠਾਹਿ ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ । ੧੨੯ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਗਾਲਾਇ—ਬੋਲੇ; ਧਣੀ—ਮਾਲਕ; ਹਿਆਉ—ਹਿਰਦਾ; ਕੈਹੀ—ਕਿਸੇ ਦਾ; ਠਾਹਿ—ਢਾਹਣਾ, ਦੁਖਾਉਣਾ; ਮਾਣਕ—ਮੋਤੀ ।

ਟੀਕਾ : ਇਕ ਵੀ ਫਿਕਾ ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲ, ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਮਾਲਕ ਵਿਆਪਕ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਾ, ਸਾਰੇ ਦਿਲ ਅਮੋਲਕ ਮੋਤੀ ਹਨ । ੧੨੯ ।

(130)

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ।

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ । ੧੩੦ ।

ਪਦ-ਅਰਥ : ਠਾਹਣੁ—ਢਾਹਣਾ, ਦੁਖਾਉਣਾ; ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ—ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ; ਤਉ—ਤੈਨੂੰ; ਪਿਰੀਆ—ਪਿਆਰੇ; ਸਿਕ—ਤਾਂਘ; ਹਿਆਉ—ਹਿਰਦਾ; ਠਾਹੇ—ਦੁੱਖਾਂ ।

ਟੀਕਾ : ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਮੋਤੀ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਨ ਦੁਖਾਣਾ ਮੂਲਾਂ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ; ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨ ਦੁਖਾ (ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ) । ੧੩੦ ।

